

Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка

З Б І Р Н И К
матеріалів ХІХ студентської
наукової конференції
історичного факультету

Березень 2016 року

Полтава – 2016

ББК 63.3(0) + 26.890(0)
УДК 93(063).378.123

Збірник матеріалів ХІХ студентської наукової конференції історичного факультету. Березень 2016 року. – Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2016. – 196 с.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, філософії, географії, історичного та географічного краєзнавства Полтавщини.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

Редколегія: Бабенко Л. Л., Год Б. В., Головіна Н. І.,
Кравченко П. А., Лахно О. П. (голова), Шевчук С. М.

Відповідальний за випуск: декан історичного факультету, доктор філософських наук, професор Кравченко П. А.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 30 березня 2016 р. (протокол №9).

© колектив авторів, 2016
© ІВЦ ПНПУ, 2016

ЗМІСТ

Здобутки науковців історичного факультету упродовж року 10

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

<i>М.Марочканич, студент IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Гура О.А.) ФОРМУВАННЯ ЗЕМЛЕВОЛОДІНЬ ВИШНЕВЕЦЬКИХ НА ПОЛТАВЩИНІ	13
<i>С.Жуков, студент IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Діптан І.І.) АДАМ КИСІЛЬ: ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ У ВИСВІТЛЕННІ М. ГРУШЕВСЬКОГО	15
<i>М.Кальник, студентка IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Гура О.А.) УЧАСТЬ ПОЛТАВСЬКИХ ПОЛКІВ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ	20
<i>М.Пелих, магістрантка</i> (наук. кер. – проф. Волошин Ю.В.) ШЛЮБНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ С. ГОДУНІВКА ПИРЯТИНСЬКОГО ПОВІТУ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVIII СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПОВІДНОГО РОЗПИСУ 1776 Р.)	23
<i>І.Яценко, студентка II курсу</i> (наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.) ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ЕТНОГРАФА-ДОСЛІДНИКА ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ	25
<i>А.Бражник, студентка IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Лахач Т.О.) ТРАГЕДІЯ КРУТ В СУЧАСНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ... 32 <i>Д.Литвак, студентка IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Діптан І.І.) ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 Р.: УМОВИ ТА МОТИВИ СТОРІН	34
<i>М.Сахно, студентка IV курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.) ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИКІВ ЩОДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У 1921-1923 РР.	38

<i>М.Вакула, студентка ІV курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕПОРТУВАННЯ	
КРИМСЬКИХ ТАТАР (ТРАВЕНЬ 1944 Р.)	41
<i>О.Козодав, студентка ІV курсу</i> (наук. кер. – доц. Лахач Т.О.)	
ОТАМАН АРМІЇ НЕСКОРЕНОЇ УКРАЇНИ:	
Т. БУЛЬБА-БОРОВЕЦЬ	44
<i>А.Шаповал, студентка ІІ курсу</i> (наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.)	
ІСТОРІЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЛЕМКІВ НА	
ПОЛТАВЩИНУ: ЕТНОГРАФІЧНІ НАРИСИ	47
<i>С.Мостовенко, студент V курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	
НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ	52
<i>І.Срібна, студентка ІV курсу</i> (наук. кер. – доц. Гура О.А.)	
ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА	
ДИНАМІКА РОЗВИТКУ РКЦ В УКРАЇНІ	57
<i>Ж.Авраменко, студентка V курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
ЄВАНГЕЛІСТСЬКО-ЛЮТЕРАНСЬКА ГРОМАДА	
«ПРИМИРЕННЯ» МІСТА ПОЛТАВИ:	
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ	59
<i>О.Матвійчук, студент V курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
КУЛЬТОВІ СПОРУДИ КАРЛІВСЬКОГО РАЙОНУ:	
СУЧАСНИЙ СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ	62
<i>В.Терещенко, студентка V курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
ПІРАМІДИ НА ПОЛТАВЩИНІ:	
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН	65
<i>Т.Воскобійник, студентка V курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТКИ: ГОРА ПИВИХА	68
<i>І.Парфіненко, студентка V курсу</i> (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПЛЕКС	
«ЗАМОК РАДОМИСЛЬ» НА ЖИТОМИРЩИНІ	72

Ю.Демченко, студентка ІV курсу (наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)	
ПОЗИЦІЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ УКРАЇНИ У СТАВЛЕННІ ДО УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС	74
А.Страшко, студентка ІV курсу (наук. кер. – доц. Дінтан І.І.)	
РОМАН Р.ІВАНЧЕНКО «ОТРУТА ДЛЯ КНЯГИНИ»: ХУДОЖНЬО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КНЯГИНИ ОЛЬГИ В КОНТЕКСТІ ДОБИ	79
Д.Олексієнко, студентка ІV курсу (наук. кер. – доц. Дінтан І.І.)	
ФРОНТОВА ПОВСЯКДЕННІСТЬ ЖІНОК КОЗАЦЬКОГО ЗАПОРОЖЖЯ У НАУКОВО-ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ О.АПАНОВИЧ	81
І.Парфієнко, студентка V курсу (наук. кер. – ст. викл. Бороденко О.А.)	
ЗМІНА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ	85
Т.Воскобійник, студентка V курсу (наук. кер. – ст. викл. Бороденко О.А.)	
ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ХРОНОЛОГІЧНИХ РІВНЯНЬ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	89

**КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА
МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ**

Р.Підпалий, студент ІІІ курсу (наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)	
ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО РОЗВИТКУ ТА ОЗБРОСННЯ ЛАГАШУ В ІСТОРІЇ МІСТ-ДЕРЖАВ ШУМЕРУ (ІІІ ТИСЯЧОЛІТТЯ ДО Н.Е.)	94
О.Бартош, студентка ІІІ курсу (наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПРИЧИНИ АССИРО-УРАРТСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (VIII-VII СТ. ДО Н.Е.)	98
А.Трикоз, студентка ІІІ курсу (наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.)	
НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СОФІСТІВ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ	101

<i>В.Пашко, студентка III курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.</i>)	
ХАРАКТЕР ЗУСТРІЧІ АФІНИ – ЄРУСАЛИМ В ЕПОХУ ЕЛЛІНІЗМУ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХІДНОЇ КУЛЬТУРИ	104
<i>Ю.Прядко, студентка III курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.</i>)	
ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ПІЗНЬОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: СТРУКТУРА І ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ	108
<i>Д.Олексієнко, студентка IV курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Год Н.В.</i>)	
АНТРОПОЦЕНТРИЧНА МОДЕЛЬ СВІТОБАЧЕННЯ В ТРАДИЦІЙНОМУ ХРИСТІЯНСТВІ	110
<i>С.Шворак, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Швець Л.М.</i>)	
ІТАЛІЙСЬКА ПОЛІТИКА ФРІДРІХА І БАРБАРОССИ	113
<i>А.Приходько, студентка III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Лахно О.П.</i>)	
РОЛЬ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СИСТЕМІ ВОЛОДІНЬ ЗОЛОТОЇ ОРДИ УПРОДОВЖ XIII-XV СТ.	116
<i>Д.Лобода, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – проф. Год Б.В.</i>)	
ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАВИТЕЛЯ В ПРАЦЯХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕНЕСАНСНИХ МИСЛИТЕЛІВ (XIV – XVI СТ.)	119
<i>М.Сахно, студентка IV курсу</i> (<i>наук. кер. – проф. Год Б.В.</i>)	
ГУМАНІСТ П'ЄТРО ПАОЛО ВЕРДЖЕРІО ПРО МІСЦЕ І РОЛЬ ІСТОРІЇ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ	123
<i>В.Куценко, студентка III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Лахно О.П.</i>)	
ОБГРУНТУВАННЯ ТЕОРІЇ «МОСКВА – ТРЕТІЙ РИМ» ЯК СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ОСНОВИ МОСКОВСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА	126
<i>В.Авраменко, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Год Н.В.</i>)	
МІШЕЛЬ МОНТЕНЬ ПРО ВИХОВАННЯ ІСТОРІЄЮ	128
<i>Т.Павлик, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Год Н.В.</i>)	
ФРАНЦУЗЬКА АБСОЛЮТНА МОНАРХІЯ НАПЕРЕДОДНІ ВЕЛИКОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	130

А.Рябокін, магістрантка

(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

РЕСТАВРАЦІЯ МЕЙДЗІ 1868 Р.:

БУРЖУАЗНА РЕВОЛЮЦІЯ ЧИ ФОРМУВАННЯ

АБСОЛЮТИСТСЬКОГО РЕЖИМУ 134

С.Дудка, магістрантка

(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)

ЕТНОДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

ЗА КОНСТИТУЦІЮ 1920 Р. 138

О.Станкевич, студентка III курсу

(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)

КРИЗА ЧЕТВЕРТОЇ РЕСПУБЛІКИ У ФРАНЦІЇ 141

Б.Городницький, студент IV курсу

(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

ЛІ КУАН Ю ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ

СИНГАПУРСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 144

О.Даниленко, студент III курсу

(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

ОНОВЛЕННЯ В'ЄТНАМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:

ПЕРЕДУМОВИ, ОСНОВНІ ЕТАПИ, ОСОБЛИВОСТІ 147

Т.Татаріна, студентка III курсу

(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)

НІМЕЦЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ НАПРИКІНЦІ

XX – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ 149

В.Наталевич, учень 11 класу Полтавської гімназії №6

(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)

ВІДРОДЖЕННЯ ПОЛТАВСЬКОГО

СВЯТО-УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ 151

Р.Басенко, аспірант

(наук. кер. – проф. Год Б.В.)

EUROPEAN YOUTH INITIATIVES OF THE SOCIETY

OF JESUS IN HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

IN MAGAZINE «STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUIT»... 153

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

А.Коротка, студентка II курсу

(наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)

СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В КОНФУЦІАНСТВІ 156

М.Кобиляцький, студент V курсу

(наук. кер. – доц. Усанова Л.А.)

ВІЛЬНОДУМСТВО РАНЬОГО ХРИСТИЯНСТВА 158

Д.Задириєнко, студентка ІІ курсу (наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)	
ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	160
А.Новохатько, студентка ІV курсу (наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)	
ОБРАЗ ІСТОРІЇ У ТВОРІ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА КИЇВСЬКОГО «СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ»	164
М.Янушкевич, студентка ІV курсу (наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)	
ІДЕЯ УКРАЇНИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ СВІТОГЛЯДІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША	165
Т.Татаріна, студентка ІІІ курсу (наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)	
ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	167
М.Коваленко, магістрант (наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)	
ЦІНІСНО-СМИСЛОВІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНИХ ВІДНОСИН У ФОКУСІ ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЙ	169
В.Захаров, студент ІІІ курсу (наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)	
АНАРХІЗМ ЯК СТАН СВІДОМОСТІ І СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНЦІВ	173
О.Ващенко, магістрант (наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)	
РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКА ВІЙНА ЯК ВИКЛИК СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	176
М.Білоус, студентка ІІ курсу (наук. кер. – доц. Усанова Л.А.)	
ІНШИЙ ПОГЛЯД НА ТРАДИЦІЮ І СТЕРЕОТИПИ	178
В.Захаренко, студентка V курсу (наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)	
МОДА ЯК ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН	182
С.Кіяшко, студент V курсу (наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)	
ЧОЛОВІЧИЙ СТИЛЬ ПОВЕДІНКИ ТА МОДА	184

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЄЗНАВСТВА

О. Тур, студентка ІІІ курсу

(наук. кер. – доц. Федій О.А.)

УКРАЇНСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТАРКТИДИ:

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ 187

М. Білявська, студентка ІІІ курсу

(наук. кер. – доц. Федій О.А.)

ГІДРОЕНЕРГЕТИКА: ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ 188

А. Бердник, студентка ІІІ курсу

(наук. кер. – доц. Федій О.А.)

РАКЕТНО-КОСМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ СВІТУ:

РЕАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ 190

В. Глухота, студент V курсу

(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ 191

А. Василенко, студентка

(наук. кер. – доц. Вішнікіна Л.П.)

ЗНАЧЕННЯ КРАЄЗНАВСТВА

У СУЧАСНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ 194

ЗДОБУТКИ НАУКОВЦІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ УПРОДОВЖ РОКУ

Науково-дослідницька робота є одним із пріоритетних напрямів діяльності колективу історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, виразним показником ефективності професійної творчості викладачів, важливою умовою забезпечення якості фундаментальної та фахової підготовки студентів.

Студентські наукові конференції, які традиційно проводяться під час Тижня історичного факультету, стали своєрідною відліковою точкою підведення підсумків дослідницької роботи викладачів, студентів, магістрантів і аспірантів за минулий рік та визначення перспектив на наступний.

Можна впевнено констатувати, що 2015 р. ознаменувався для колективу історичного факультету вагомими успіхами в галузі науково-дослідницької роботи.

Упродовж 2015 календарного року викладачі кафедр історії України, всесвітньої історії та методики викладання історії, філософії, правознавства та географії і краєзнавства опублікували 5 монографій, 14 навчальних посібників і підручників, 46 наукових публікацій у фахових виданнях України, 21 наукову розвідку в зарубіжних виданнях тощо.

На історичному факультеті постійно проводяться різного рівня наукові конференції. Так, наприклад, у 2015 р. були організовані такі заходи:

ІХ Всеукраїнський науково-практичний семінар «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання» (березень 2015 р.);

V Всеукраїнська наукова конференція «Держава і церква в новітній історії України» (листопад 2015 р.);

XVIII студентська наукова конференція історичного факультету (березень 2015 р.);

VIII Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Правозахисний рух: історія та сучасність» (березень 2015 р.).

Молодий учений доц. Сердюк І.О. отримав грант Міністерства науки та вищої освіти Республіки Польща на участь у міжнародному семінарі «Міждисциплінарні курси та дослідження – український контекст» (м. Варшава, жовтень 2015 р.).

Дослідницька робота студентів концентрувалася навколо проблемних наукових груп п'яти кафедр історичного факультету.

Результатами такої діяльності були підготовлені та захищені курсові та магістерські роботи, конкурсні наукові дослідження, участь і перемоги на студентських предметних олімпіадах тощо.

Упродовж 2015 р. студентами історичного факультету було опубліковано біля 160 наукових праць, більшість з яких уміщено в «Збірнику матеріалів XVIII студентської наукової конференції історичного факультету» та «Збірнику матеріалів VIII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Правозахисний рух: історія та сучасність».

Студенти та магістранти історичного факультету гідно представляють Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка на всеукраїнських наукових конкурсах і олімпіадах, у наукових проектах.

Так, студент V курсу Руслан Басенко виборов диплом I-го ступеня переможця Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт у галузі знань «Гуманітарні науки» зі спеціальності «Історичні науки», відділення «Всесвітня історія» (м. Переяслав-Хмельницький, березень 2015 р., науковий керівник – проф. Год Б.В.); студентка I курсу Анна Шаповал здобула диплом II-го ступеня Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт імені Ковальських з українознавства, секція «Етнологія» (м. Харків, квітень 2015 р., науковий керівник – доц. Шаповал Л.І.); студентка V курсу Ксенія Тринчук отримала диплом III-го ступеня Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт імені Ковальських з українознавства, секція «Історія» (м. Харків, квітень 2015 р., науковий керівник – доц. Сердюк І.О.).

Студенти та магістранти історичного факультету Марія Пелих, Аліна Рябокінь, Марина Семко, Артем Олефіренко, Тетяна Татаріна, Артур Гобозашвілі взяли активну участь у роботі полтавської дослідницької групи із запису спогадів учасників Революції гідності (науковий координатор – проф. Волошин Ю.В.) у рамках проекту «Майдан: усна історія», започаткованого Українським інститутом національної пам'яті (м. Київ). Зібрані спогади передані до Українського інституту національної пам'яті, де вони будуть використовуватися для наукових досліджень, в експозиціях Музею Майдану / Музею Свободи та у видавничих проектах майбутнього.

Магістранти-історики Михайло Коваленко, Олександр Ващенко та Марія Пелих вибороли 5 командне місце серед 42 команд на Всеукраїнському студентському турнірі з історії.

Студент V курсу В.Демочко здобув перемогу в конкурсі студентських наукових робіт «Від студентського самоврядування – до самоврядування громад» (науковий керівник – доц. Блоха Я.Є.), а

студентки ІV курсу А.Страшко та Н.Удовиченко отримали другу премію (у співавторстві) на цьому ж конкурсі, зорганізованому Полтавською обласною радою.

На історичному факультеті вже традиційно діє чітка система залучення здібної молоді до активної творчої роботи ще починаючи з учнівської парти. Професори Л. Л. Бабенко, Л. М. Булава, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, доценти Ю. В. Вільховий, Л. П. Вішнікіна, О. П. Лахно, Л. І. Шаповал, старший викладач Б. М. Бездітько та інші ведуть активну роботу в системі Малої академії наук, у міських, районних і обласних навчально-дослідницьких центрах учнівської молоді. Вони ж очолюють секції історії України, історичного краєзнавства, етнографії, всесвітньої історії, географії, правознавства при проведенні міського та обласного турів конкурсу МАН, предметних учнівських олімпіад. Чимало викладачів безпосередньо є науковими керівниками і консультантами при написанні учнівських робіт на конкурси і олімпіади з історії, географії, етнографії, краєзнавства. Переможці цих конкурсів і олімпіад, як правило, потім вступають на історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, де їм створюються належні умови для подальшого розвитку своїх творчих здібностей.

О. П. Лахно,
*заступник декана історичного факультету
з наукової роботи*

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*М.Марочканич, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)*

ФОРМУВАННЯ ЗЕМЛЕВОЛОДІНЬ ВИШНЕВЕЦЬКИХ НА ПОЛТАВЩИНІ

В умовах нових соціально-політичних чинників, які переживала Україна в останній чверті XVI – на початку XVII ст., українська князівська верства, байдужа до великої державної політики, витрачає весь свій енергетичний потенціал на створення власних держав-уділів, які приносять їм почуття могутності і усвідомлення своєї влади. Формування латифундій відбувається і на Лівобережжі, де на початку XVII ст. складаються сприятливі умови для проведення необхідних економічних заходів для відродження краю. Родинні землеволодіння князів Вишневецьких в кінці 1570-х – 1640-х рр. формувалися кількома шляхами.

Отримавши від короля за віддану службу й військові заслуги в позитивне володіння окреме староство, князь міг передавати його у власність синам або близьким родичам. Так зробив, зокрема, Михайло Вишневецький, передавши у спадок своєму сину Олександрові посаду старости Черкаського та Канівського, а разом з нею і всі землі, які входили до цих староств. Таким чином навіть після смерті господаря земля залишалася у власності родини.

Збільшити свої володіння князі Вишневецькі могли і скуповуючи маєтки розорених шляхетських родин. Саме так на Лівобережжі потрапили до Вишневецьких землі князів Глинських і Довмонтів. Отримували нові землі й у якості посагу, що також було вельми важливим джерелом збільшення території володінь у той час. Історії відомий ще один, але менш гуманний шлях розширення територій – самовільне захоплення сусідських земель шляхом наїздів. Так було із збіднілими панами Байбузами.

Таким чином, на початок 1630-х рр. земельні володіння князівського роду Вишневецьких, хоч і мають невизначені кордони, але набувають масштабу латифундії.

На поч. 1630-х – кін. 1640-х рр. припадає період найбільш інтенсивної колонізації Лівобережжя Яремою Вишневецьким, а Полтавщина стає головним регіоном для втілення господарських та економічних задумів князя, результатом яких стало залюднення цих територій, облаштування та розширення маєтків.

Розширював свої володіння Ярема Вишневецький вже відомими методами, а саме – самовільним захопленням сусідських земель шляхом наїздів.

На момент отримання у спадок від батька володінь, кількість населення тут складала близько 4,5 тис. осіб, а вже через 20 років господарської діяльності князя, кількість населення значно зростає, і становить від 140 тис. до 288 тис. осіб, а кількість господарств налічується 2,5 тис. Економічна діяльність князя сприяла швидкому залюдненню Полтавщини людьми з Полісся, Поділля, Червоної Русі і навіть Польщі.

Немало осідало в маєтках і дрібної шляхти, яка знаходила собі місце у княжій адміністрації та надвірних військах. Розвитку Наддніпрянських володінь князя Яреми Вишневецького сприяло також те, що вони знаходилися на перехресті важливих торговельних шляхів з півдня, які вели до Вільно та Москви, а також контролювали найважливіші переправи на Дніпрі.

Так і формувалась, мабуть, єдина не тільки в Україні і Польщі, а й всій Європі найбільша з магнатських латифундій – Вишневещина. На лівобережних землях до її складу входило 53 міста, містечка, великих села, серед яких Лубни, Ромни, Глинськ, Пирятин, Чорнухи, Комишня, Полтава, Хорол, Мгар, Лукім'я, Снітин, Сенча, Лохвиця та ін.

В 1648 р. на українських землях починається Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. З початком визвольної війни на Полтавщині повстанці Максима Кривоноса, в більшості своїй піддані Вишневецького, знищили палац у Лубнах і всю князівську резиденцію. Ярема Вишневецький опинився в скрутному становищі. Фактично не будучи в боях, княже військо зменшилося наполовину: православні жовніри покинули його і пристали до повстанців.

Спочатку князь пробував придушити повстання репресіями, але замість одного спаленого села повставало десять інших. Зрозумівши, що не вдержиться у віддаленому від Польщі краї, серед вороже настроєного люду, князь прийняв рішення повести військо на захист своїх маєтностей на Волині. Після того як Ярема Вишневецький відступає із Полтавщини, руйнуються і землеволодіння роду, які формувалися упродовж 1570-х – 1640-х рр. Після битви під Берестечком Ярема Вишневецький помер. А зі смертю польського короля Михайла Вишневецького 1673 р. назавжди зникає остання гілка роду князів Вишневецьких, які, безперечно, відіграли важливу роль у становленні полтавського краю.

Отже, історія Полтавщини в період із 1570-х рр. до кін. 1640-х рр. тісно пов'язана із княжим родом Вишневецьких, які активно колонізують полтавські землі та значно збільшують свої володіння. Безпосередню участь у цьому процесі брали наступні представники роду: Михайло Вишневецький, староста Черкаський і Канівський, каштелян Брацлавський і Київський, староста Любецький; Олександр Вишневецький, староста Черкаський і Канівський; Михайло Вишневецький, староста Овруцький; Раїна Вишневецька; Костянтин Вишневецький – староста Черкаський; Ярема Вишневецький, староста Перемишльський, Канівський, Гадяцький.

* * *

*С.Жуков, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)*

АДАМ КИСІЛЬ: ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ У ВИСВІТЛЕННІ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Об'єктом нашого історіографічного дискурсу є постать брацлавського/київського воєводи Адама Кисіля, а предметом – його діяльність як королівського комісара у переговорах із очільниками повсталого козацтва в роки Української революції XVII ст. в баченні М.Грушевського.

Звісно, не тільки Михайло Грушевський досліджував діяльність Адама Кисіля у контексті історії «Хмельниччини», проте прискіпливе прочитання праць інших учених лише засвідчує енциклопедичність доробку найвидатнішого українського історика. Залучений ним до розгляду фактичний матеріал, виражені висновки науково актуальні й на сьогодні.

Оскільки діяльність, успіхи та прорахунки А.Кисіля ми подаємо в баченні М.Грушевського, то й джерелознавче підґрунтя нашої історіографічної розвідки складають відповідні праці вченого.

Вперше Адам Кисіль з'являється у працях Грушевського після поразки війська Речі Посполитої під Жовтими Водами і Корсунем. Він стає на чолі комісарів, які мають вести переговори з Хмельницьким [1, 304]. Це був важкий час для поляків, адже ще 10 (20) травня помер король. Дата 13 червня за новим стилем є датою початку переговорів Кисіля з гетьманом. Цей лист королівського послання яскраво засвідчив його щире миролюбність і готовність до компромісу. Кисіль листовно запевняє Хмельницького «як старого приятеля», що не довіряє чуткам про Хмельницького як ворога Речі Посполитої. Грушевський наводить аргументи Кисіля щодо порозуміння з козаками: «По-перше – козацьке військо хоч пильнувало своєї слави і

вольности, але zarazом додержувало завсїди своєї вірности королеви і речі посполитої. По-друге – нарід руський завжди статочний і вірний, як того доказує його відданість своїй вірі. По-третє – хоч бувають кровопролитні усобиці – от як тепер сталося – про те вітчина всім нам одна: в ній ми родилися й прав своїх заживаємо, і по правді немає в світі другої держави подібної щодо вільности й свобод, тому треба пильнувати всім й цілости її» [3, 241]. Королівський посланець відмежовував козацький виступ від стихійних селянських бунтів.

Хмельницький, подякувавши за лист, повідомив, що приймає умови Кисіля: сам затримався з подальшим походом, відправив татар додому і вислав послів у Варшаву із заявою про покору і підданство.

Вчений підмічає, що саме тоді погіршилося ставлення до Кисіля в польському таборі, де його вперше, та не востаннє, звинуватили у зраді, зволіканні та нерішучості. Така войовнича налаштованість польської сторони була сприйнята Хмельницьким як підстава до розірвання договору. Кисіль здійснив останню спробу домовитися з Хмельницьким за посередництва митрополита, але цей задум не мав успіху. Події під Пилявцями поклали кінець першому перемир'ю за доби Хмельниччини. Нове було укладене по закінченню роботи елекційного сейму і обрання королем Яна-Казимира. Ініціатором чергових переговорів був А. Кисіль, який бажав укласти договір до військової ради. Місцем переговорів було обрано Переяслав. Комісари прибули сюди 19 лютого 1649 р. Як повідомляє Грушевський, Хмельницький зустрів гостей доволі пихато, дорікаючи за непокарання Вишневецького, Конєцпольського і Чаплинського. Кисіль, в свою чергу, великого значення надавав передачі гетьманських клейнодів від короля. Наступного дня цю процедуру було здійснено і київський воєвода виступив з промовою, зміст якої – прощення повстанцям і визнання Хмельницького гетьманом. Польський миротворець передав гетьману листи від короля. Хмельницький подякував і запросив комісарів на обід. На початку обіду Кисіль наголосив про прихильність короля до гетьмана, пробачення ним сіх провин і підтвердження військових прав і релігійних свобод козаків. Хмельницький іронічно подякував і приголомшив Кисіля заявою про неможливість відпущення комісарів через ризик для власного життя. Також гетьман вимагав покарання для Яреми Вишневецького і видачі йому Чаплинського. Не покращилося становище і наступного дня, коли вже Кисіль запросив Хмельницького на обід. Гетьман заохочував Кисіля перейти на сторону козаків. Про це дуже гарно повідомляє Грушевський, цитуючи гетьмана: «Ляхів вирікли ся, а пристали до козаків, – бо Лядська земля згине, а Русь вся

буде панувати – ще втім р., дуже скоро» [3,174]. Кисіль, звісно залишився непохитним, що спростовує закиди польських радикальних кіл про його зраду Речі Посполитої.

В цей час комісари вже зрозуміли марність своїх старань. Кисіль, не дивлячись на це, прибув на третю аудієнцію з гетьманом. Гетьман був непохитним. Він розумів, що комісія не зможе укласти повноцінний мир з козаками.

13 травня Кисіль одержав листа від гетьмана про закінчення роботи комісії. Так розпочався збаразько-зборівський етап Хмельниччини.

Після подій під Збаражем і Зборовим обидві сторони були виснажені і розпочали переговори щодо укладення мирного договору. 18 серпня комісари на чолі з Кисілем виїхали на переговори з Хмельницьким. Переговори не були легкими [3, 251]. Козацькі послы, через зраду кримського хана змушені були поступитися в ряді вимог.

Цей договір було ратифіковано із кримським ханом. Хмельницький прийняв присягу на вірність королю. Присягу зачитав Адам Кисіль.

Діяльним був воєвода і в 1650 р. Найбільше його непокоїла перспектива протекторату Московії над Військом Запорізьким. Він пише королю у квітні 1650 р.: «Сама чернь так роздражнена, що готова бути кому-небудь підвладною, аби тільки не нам панам своїм прирощенним, – хоч поганству, а поготів там де оден нарід і одна віра! Тому я завсіди більше боявся сеї ліги (московської), ніж татарської. Але впваю на милосерде боже, що коли не попустив того на нас в першій і другій році не попустить і тепер! А до того й козаки, що правлять тим селянством, ніколи не прийдуть до доброї згоди з Москвою, а ні Москва з ними» [4, 55].

У березні 1650 р. перед Річчю Посполитою виникла нова проблема, а саме – ультиматум Московії. У ньому йшлося про образу московського царя, виплату 500 тис. червонців і повернення Смоленщини, захопленої поляками в «Смутний час». Також Московія погрожувала, що у війну з Річчю Посполитою вступить Швеція, Трансильванія, Порта, і Хмельницький. Цю проблему мав розв'язати А.Кисіль. Київський воєвода зрозумів усю серйозність становища і гадав, що союз Московії і Швеції не є тісним, його можна буде досить легко розірвати. Особливо його непокоїли московські послы у Хмельницького. Він радив королю повністю виконати свої обіцянки перед козаками, щоб у разі війни залучити їх на свій бік. В свою чергу, київський воєвода написав листа Хмельницькому, в якому запрошував його до Києва, зваблював великою здобиччю, яку здобудуть козаки у

поході на Москву. Хмельницький не приїхав до Києва, а зустрівся з Кисілем у Черкасах у червні, запевнив у прихильності до короля і готовності воювати з Московією. Про це повідомили й татари. Нерішучість Московії, їх відступ від ультиматуму ще раз підкреслили далекоглядність Адама Кисіля. Саме завдяки його дипломатичним маневрам у 1650 р. вдалося уникнути масштабної війни з сусідами.

На виняткову увагу заслуговує діяльність Адама Кисіля у 1651 р., зокрема його роль у конструюванні Білоцерківського трактату [5, 321]. Королівські комісари розпочали переговори з таких пунктів: розірвання союзу з татарами, встановлення козацького реєстру 6-8 тисяч, максимум – 12 тисяч, повернення польських шляхтичів до своїх маєтків і дозвіл на розміщення польського війська на козацьких землях. Хмельницький зі старшиною наполягали на збільшенні козацького реєстру до 20 тисяч, забороні розміщення королівських військ у полкових містах і нерозірвання союзу з татарами. Це викликало обурення з боку Речі Посполитої і знову активізувалася «партія війни». Жодна зі сторін не бажала поступатися і поляки вирішили владнати справу військовим шляхом і 22 вересня розпочали наступ на Білу Церкву. «Гострий холод, і дощ лив як з цебра», – оповідає М.Грушевський – «він перебив воєнні пляни, зате поміг замиренню, бо люде почали вмирати, коні здихати, і в такім голоді і холоді далі не можна було стояти. Військо нарікало. Татари, що раз прибували і неустанно висли, не допускаючи до живности, челядь і коней забираючи; всі переходи замкнені. До давніх Татар прибув Караш-мурза і Орди Ногайські; самого нуреддіна сподівались» [4, 124].

Остаточно трактат було підписано 28 вересня, коли Хмельницький прийняв присягу. Умови його були такими: обмеження козацького реєстру до 20 тисяч, заборона квартирування польської армії на козацьких землях, повернення поміщиків до своїх маєтків, амністія повстанцям, заборона Хмельницькому підтримувати відносини з іноземними державами. Цей договір був підписаний Кисілем.

На завершення слід зазначити, що визначний миротворець досить непомітно полишив цей світ 3 травня 1653 р. В останні роки життя київський воєвода втратив той вплив у політиці, який мав раніше і вже не відігравав значних ролей. Ніхто із сучасників Кисіля не усвідомлював всього трагізму його життя. Для одних він залишався великим хитруном, а його найширші і найпрактичніші поради сприймалися з підозрою і недовір'ям. Найбільш ґрунтовну характеристику життя та діяльності А.Кисіля подає Грушевський, цитуючи листа папського нунція. Ось що повідомляв посланець

Ватикану в одній зі своїх реляцій: «За весь час сих революцій він був в підозрінні у Поляків, хоча й листовно багато разів повідомляв про замисли бунтівників, і сам беручи участь в Зборівській і Берестейській кампанії на ділі показував себе вірним сином батьківщини. Тому смерть його в нинішніх обставинах вважається досить своєчасною – бо при тих підозріннях він не міг здійснити своїх замірів, хоч би й спасених; а як би він сьогодні взяв инакші заміри, він знайшов би способи їх здійснити, і при своїм авторитеті та знаннях міг би наробити більшої шкоди, ніж які ся Корона зазнала за 5 літ. Він жив так, що не можна було довести його вини – тільки завсіди був в підозрінні, і всіди своїми оправданнями не міг примусити вірити в його щирості. Він був греко-руської віри, схизматик; хвалив римсько-католицьку віру – і спротивлявся святій унії. Приготовлений до смерти руками схизматиків, не відрікся й отців єзуїтів: бувши в агонії заявляв бажання вмерти в нашій святій вірі і виявив такі ознаки каяття, що оден з патрів дав йому розгрішення, Таким чином похорону службу по нім правили в одних церквах і в других, і його кінець відповідав його життю. Так як не можна було сказати, чи він був вірним своїй вітчизні чи зрадником, так він і умер що не можна сказати – чи католиком чи схизматиком» [4, 509].

Отже, у М.Грушевського маємо доволі складний, суперечливий, але водночас, доброзичливо, неупереджено і з симпатією змальований портрет «миротворця», ідеолога українсько-польського порозуміння. А.Кисіль був останнім проводирем великої парламентарної боротьби та нездійсненою надією українсько-білоруської шляхти на реорганізацію Речі Посполитої як держави трьох народів: польського, литовського та руського.

Література

1. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України / М.С.Грушевський/ АН України, Ін-т укр. археографії, Ін-т історії України, Вступна стаття В.А.Смоля, П.С.Соханя. – К.: Наукова думка, 1992. - 544 с.
2. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М.С.Грушевський / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1995. – Т.8, част. 2. Початки Хмельниччини (1638-1648). – 224 с.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М.С.Грушевський / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1995. – Т.8, част. 3. Хмельниччина в розцвіті (1648-1650). – 288 с.

4. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М.С.Грушевський / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – Т.9, кн. 1. Хмельниччина в роки 1650-1654. – 880 с.
5. Грушевський М.С. Короткий огляд української історії / М.С.Грушевський // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; Голов. ред. П.Сохань. – Львів: Світ, 2007. – Т. 8: Серія „Історичні думки і розвідки (1906-1916)». – С. 303-321.
6. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа / М.С.Грушевський / Сост. ист.-биогр. очерк Ф.П.Шевченко; В.А.Смолия; Примеч. В.М.Рычки; А.И.Гуржия. – К.: Лыбидь, 1990. – 400 с.
7. Грушевський М.С. Хмельницький і Хмельниччина / М.С.Грушевський // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; Голов. ред. П.Сохань. – Львів: Світ, 2002. – Т. 6.: Серія «Історичні думки і розвідки (1895-1900)». – С. 466-490.

* * *

*М.Кальник, студентка ІV курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)*

УЧАСТЬ ПОЛТАВСЬКИХ ПОЛКІВ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ

У червні-липні 1648 р. на Лівобережжі формуються Прилуцький, Миргородський, Ніжинський, Борзенський та Ічнянський полки. Полтавського полку в цьому списку немає, він сформувався трохи пізніше, а частина його майбутньої території в цей час входить до Чигиринського полку. Найвірогідніше, полк було утворено десь на межі 1648-1649 рр. в рамках адміністративно-територіальної реформи, яку проводив Б.Хмельницький на звільнених землях. Відомий дослідник історії козацтва І.Стороженко називає полки Полтавський та Лубенський як існуючі, уже у квітні 1649 р. полковниками яких були М.Пшкар та Г.Яськевич.

Безпосередньо в межах історичної Полтавщини, відповідно до реєстру, знаходилися Переяславський, Кропивенський, Миргородський, Полтавський та Прилуцький полки, частково до її меж входили сотні Чигиринського та Черкаського полків. Реєстр зафіксував також територіальні межі полків, фактично зберігши для нас схему адміністративно-територіального поділу Полтавщини у 1649 р. Так, Чигиринський полк на території Полтавщини мав 8 сотен,

де налічувалося 1264 козаки. Фактично до Чигиринського полку були приєднані усі землі, що знаходилися побіля Дніпра. Невелика ділянка історичної Полтавщини відносилася до Черкаського полку, який мав на лівобережних землях 3 сотні – з вписаними до реєстру 423 козаками. Переяславський полк на чолі з полковником Федором Лободою мав 19 сотень, у яких налічувалося 2984 козаки. Миргородський полк мав за полковника Матвія Гладкого і нараховував 14 сотень, у яких було вписано 3009 козаків. У Полтавському полку, очолюваному Мартином Пушкарем, було 17 сотень – 2971 козаків. Прилуцький полк за полковника мав Тимофія Носача і налічував 20 сотень, у складі 1997 козаків. Кропивнянський полк очолював Філон Джалалий. Мав він 14 сотень – 1952 козаки.

Значною, і можна сказати, вирішальною подією для початку повстання стала корсунська перемога 16 (26) травня, коли під час бою було повністю знищено розквартировані в Україні коронні війська. Про ці події згадує дума «Хмельницький та Барабаш», котра називає імена полковників, які керували козацькими військами в бою. Серед них, як вважають історики, був і Мартин Пушкар: «А другий полковник – Мартин Полтавський». Оскільки Полтавський полк, як вважається до сьогодні, ще не був створений, то ряд істориків, в т.ч. М.Грушевський вважають, що замість прізвища тут подано не назву полку – Полтавський, а топонім, утворений від місця мешкання – Полтави. Таким чином, одним із козацьких воєначальників у битві під Корсунем був майбутній полтавський полковник Мартин Пушкар.

Наступним, важливим етапом козацької війни став нищівний розгром польських сил під Пилявою. У Пилявецькій битві взяли участь усі наявні на той час в Україні козацькі сили, в т.ч. і з Полтавщини.

Значною подією визвольної війни стала облога козацькими військами фортеці Збараж та битва під Зборовом 5-6 серпня 1649 р. В облозі досить укріпленої фортеці, в складі козацького війська, разом з Миргородським, узяв участь і нещодавно створений Полтавський козацький полк, полковником якого спочатку був Іван Іскра (Іскренко), а з жовтня 1649 р. Мартин Пушкар.

Ще в грудні 1650 р. Загострилися відносини між Україною та Річчю Посполитою. Наприкінці грудня 1650 р. – на початку січня 1651 р. старшинська рада обговорила план військових дій, а з середини січня почалася мобілізація армії. Відомо, що 28 січня Мартин Пушкар отримує гетьманський наказ вирушати в похід, такий же наказ надіслано і миргородському полковникові Матвію Гладкому. Отримавши гетьманське розпорядження, М.Пушкар терміново проводить мобілізацію полку. Разом з татарами вирушили лівим

берегом Дніпра повз Лубни, Ніжин, Носівку на з'єднання з гетьманом під Білу Церкву і козаки Полтавського полку. Одночасно, «на сирнім тижні» (12-29 лютого) за наказом гетьмана миргородський полковник Матвій Гладкий разом з полком виступає на зустріч польським військам, які вторглися на Поділля та Брацлавщину. В другій половині березня на допомогу обложеному в Вінниці Івану Богуну виступають козаки Чигиринського, Миргородського, Прилуцького та Полтавського полків. Перебуваючи на марші, козаки Полтавського полку вступають під Липовцем у бій із загоном шляхтича Кондрацького. Після успішного зняття блокади з Вінниці, за наказом гетьмана Полтавський та Ніжинський полки виступають у Литву. Відомо, що вже 4 травня Полтавський полк перебуває під Меджибожем, де поляками було взято в полон козака полку Грицька Задяца, а 10 травня бере участь у штурмі Кам'янця.

Вирішальною для кампанії 1650 р. була Берестецька битва, що відбулася 18-30 червня і стала чорною сторінкою в історії молодой козацької держави. Відомо, що, під Берестечком було зібрано всі наявні козацькі сили, були тут і полтавські полки, в тому числі Полтавський і Миргородський. Відомо, що вирушаючи навздогін за татарами, доручивши командування козацькими військами полковнику Филону Джеджалію, гетьман наказав останньому, разом з Мартином Пушкарем, «тримайтесь і тримайте укріплення поки я не повернусь», але полтавський полковник не виправдав гетьманської довіри, адже саме він, в умовах нервозності та непевності, що охопила козацький табір після від'їзду Богдана Хмельницького, підняв паніку серед козаків. Білоруський шляхтич Федір Некіцький, який потрапив у полон до королівського війська, розповів, що Мартин Пушкар намагався таємно втекти з табору, наказавши сідлати коней, а коли його запитали, що він робить, то полковник відповів: «що бачите, і ви те ж робить, що бачите». Залишки козацьких військ вирушають з-під Берестечка до Паволочі, де в цей час знаходиться Богдан Хмельницький. Саме сюди приводить Мартин Пушкар врятовані ним 10 корогв, у яких налічувалося 600 козаків.

Наслідком берестецького розгрому стало заключення не вигідного для України Білоцерківського договору, який значно обмежував права козаків та зменшував територію козацької держави у порівнянні зі зборівським. Участь у його підготовці брав і М.Гладкий.

Отже, боротьба українського народу за своє соціальне, національне, релігійне та культурне визволення у 1648-1657 рр. є однією з найяскравіших сторінок його історії. І не аби яку роль в цих подіях відіграли Полтавські полки.

*М.Пелих, магістрантка
(наук. кер. – проф. Волошин Ю.В.)*

ШЛЮБНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ С. ГОДУНІВКА ПИРЯТИНСЬКОГО ПОВІТУ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХVІІІ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПОВІДНОГО РОЗПISУ 1776 Р.)

Однією з основних демографічних характеристик населення є шлюбна структура, під якою в науці розуміють розподіл населення за шлюбним станом, тобто становище індивіда стосовно інституту шлюбу [4, с.74-75]. Запропонований тут аналіз шлюбного стану мешканців с.Годунівка Пирятинської протопопії на основі даних сповідного розпису 1776 р. [1] дозволить розглянути сільський соціум Лівобережної України останньої чверті ХVІІІ ст. за демографічними параметрами. Для цього спробуємо вирішити такі завдання: проаналізувати особливості шлюбного стану населення села, визначивши кількість осіб, котрі перебували в шлюбі на даний момент, котрі перебували у шлюбі раніше і тих котрі ніколи не укладали шлюб, а також визначити середній вік вступу у шлюб.

Аналіз було проведено за тою ж методикою, яку для подібних досліджень використовують як зарубіжні: Л.Анрі та А.Блюм [2], так і сучасні українські вчені – Ю.Волошин [3], Ю.Муромцева [4], І.Сердюк [5].

За відправну точку відліку було взято категорію 15-19 р., адже одружених молодих осіб нижче цього віку в джерелах не було.

Було визначено, що найбільшу кількість населення серед обох статей становили особи, котрі перебували у шлюбі. Серед чоловіків їх було 592 особи, а серед жінок – 591. Друге місце посіли холостяки. Нежонатих чоловіків було 186 осіб, а незаміжніх жінок – 120. Однак серед обох статей найбільша їх частка припадала на 15-19 р. вікову групу і трохи більше на наступну. Тобто ці особи мали ще всі шанси на майбутнє одруження. Тільки серед чоловіків у віковій групі 25-39 р. є кілька холостяків, але їх нараховується всього 7 осіб, тож і вони ще могли одружитися. Але ми бачимо, що жінки мали більше шансів на одруження, у зв'язку з тим, що кількість холостячок була значно меншою, ніж неодружених чоловіків. Хіба що чоловіки могли одружуватись на дівчатах з молодших вікових груп.

Визначивши показник остаточної безшлюбності за методикою французьких учених Л.Анрі та А.Блюма [2, с. 48], який як у чоловіків, так і у жінок дорівнював 0, ми з'ясували, що неодружених осіб обох статей у Годунівці не залишалось. Схожа тенденція спостерігалась також у селах Топальської сотні Стародубського полку, де неодружених жінок так само не було, лишень серед чоловіків один на

сотню залишався неодруженим [3, с. 190]. А от у містах ситуація складалась вже дещо інша. Наприклад, у Переяславі серед сотні чоловіків 10 осіб лишались неодруженими, а серед жінок – 5 [5, с. 144-145]. Тобто рівень остаточної безшлюбності в селі був набагато нижчий порівняно із міським населенням.

Найменшу частку становили особи, котрі перебували у шлюбі раніше, тобто вдівці і вдови. Їх кількість сягає до 37 осіб серед чоловічого населення і до 60 серед жіночого. Як бачимо, вдів було майже в два рази більше, ніж удівців, що було типовим явищем для тогочасного суспільства.

На базі отриманих даних, нами також було з'ясовано середній вік вступу у шлюб мешканців Годунівки. Маємо такий результат – 21,9 років для чоловіків і 20 років для жінок. Він приблизно схожий з показниками українських сіл Стародубського полку, які становили 23,7 і 19,1 років відповідно [3, с. 194]. А от у Переяславі середній вік вступу у шлюб серед чоловіків був 25,7 років, а серед жінок – 22,5 [5, с. 145]. Отже, можна зробити висновок, що у селах вік вступу у шлюб був дещо нижчий ніж у містах, котрий був ближчий до «європейського типу шлюбності» [6, с. 23-33].

Отже, підсумовуючи аналіз шлюбної структури населення с.Годунівки, маємо такі висновки. Найбільшу частку серед мешканців Годунівки починаючи від 15 років становили особи, що перебували у шлюбі. Частка холостяків та холостячок була не високою і знаходилась в межах тої вікової групи, котра мала всі шанси на одруження. Показник остаточної безшлюбності дорівнював нулю. Він означає, що осіб, які лишалися поза межами шлюбу впродовж усього життя не було. А середній вік вступу у шлюб становив 21,9 років для чоловіків і 20 років для жінок. Тобто порівняно із містами, у селах брали шлюб доволі рано.

Література

1. Державний архів Полтавської області. – Ф.801. – Оп.1. – Спр.526. – Арк.92.
2. Анри Л., Блюм А. Методика анализа в исторической демографии / Пер. с франц. С.Хока и Ю.Егоровой / Л.Анри, А.Блюм. – М.: РГГУ, 1997. – 208 с.
3. Волошин Ю.В. Розкольніцькі слободи на території Північної гетьманщини у ХVІІІ ст. (історико-демографічний аспект). – Полтава, 2005. – 312 с.
4. Муромцева Ю. Демографія: навчальний посібник / Ю.Муромцева. – К.: Кондор, 2006. – 300 с.

5. Сердюк І. Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини ХVІІІ ст. – Полтава: АСМІ, 2011. – 304 с.
6. Хаджнал Дж. Европейский тип брачности в ретроспективе // Брачность, рождаемость семья за три века: Сб. статей / Под ред. А.Г. Вишневого и И. С. Кона. – М.: Статистика, 1979. – С. 23-33.

* * *

*І.Яценко, студентка ІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.)*

ТВОРЧИСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ЕТНОГРАФА-ДОСЛІДНИКА ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ

За характером емпіричного нагромадження та впорядкування джерел архаїчної культури до археологічних матеріалів наближаються етнографічні старожитності. Матеріали фольклористики, мистецтвознавства, історії нагромадили величезний обсяг знань з усної словесності, музичної, хорової, обрядової та інших видів народної творчості, мають найбільше значення для вивчення духовної й матеріальної культури, розвитку сімейно-шлюбних відносин. Цінні етнографічні і фольклорні пам'ятки зберігаються у понад ста історико-етнографічних музеях України, а їхні експозиції є важливим джерелом дослідження традиційно-побутової культури українського етносу. Особливу категорію етнографічних джерел складають образотворчі та графічні матеріали. Більш детальну інформацію для етнографа-дослідника містять малюнки на побутові теми, зокрема альбом Деля Фліза про побут і звичаї українців, дослідження О. Рігельмана «Летописное повествование о Малой России, ее народе и козаках вообще», де описані побут, зовнішній вигляд представників різних соціальних верств супроводжений 27 малюнками та офорти, картини Тараса Григоровича Шевченка.

Творчість Тараса Шевченка – дорогоцінний скарб, що підтримує християнина-українця впродовж усього життя, передається з покоління в покоління. Протягом тривалого часу прозова спадщина Кобзаря як об'єкт наукового дослідження залишалася другорядною. Завданням шевченкознавства на сучасному етапі є розгляд поетикальної специфіки в контексті української літератури ХІХ ст. У шевченкознавстві, яке бурхливо розвивається, умовно можна виділити кілька дослідницьких стратегій: академічно-раціоналістичну, нігілістичну, інтегрально-націоналістичну, постмодерністську та філософсько-екзистенційну. Як стверджує Василь Пахаренко «ці

підходи химерно переплітаються між собою, створюючи різноманітні модифікації. Найменш опрацьованою залишається філософська стратегія, хоча вона має давню історію» [6, с. 35]. Враховуючи висновки Д.Фізера, Н.Хамітова, Ф.Шеллінга, Д.Чижевського, М.Гайдеггера, Е.Соловей в українській літературі й філософії явно переважає антропологічно-екзистенційний, есеїстичний, естетичний тип мислення, світопізнання. «Яскраво, він виявляється у творчості українського письменника-мислителя Т.Шевченка», – наголошує В.Пахаренко [6, с.38]. У Радянській Україні інтерес до Т.Шевченка з новою силою спалахнув на початку 1960-х років, саме підготовка до ювілею митця й розгортання в атмосфері політичної відлиги чергового національного відродження – шістдесятництва. І.Дзюба, М.Коцюбинська, Є.Сверстюк швидко очистили образ генія від соцреалізму, відродили до Шевченка інтелектуальне ставлення, представляли його як мислителя й патріота. На межі 1970-80-х років шевченкознавчі ідеї шістдесятників перегукувалися з набутками діаспорних авторів перетнулися в працях Л.Плюща і Г.Грабовича. На сьогодні в працях Ю.Барабаша, А.Бичко, І.Бичка, Г.Грабовича, М.Жулинського, О.Забужко, Н.Зборовської, П.Іванишина, Г.Клочака, М.Коцюбинської, Н.Михайловської, М.Моклиці, М.Наєнка, Є.Нахліка, Є.Сверстюка, В.Смілянської, Е.Соловей, Л.Ушкалова, Н.Хамітова, В.Яременка та інших авторитетних літературознавців і філософів виразно констатується філософська глибина, екзистенцій на своєрідність художнього світосприйняття Тараса Шевченка.

Прикметною особливістю зображення Кобзарем дійсності є бачення в ній проявів національного духу. «Образ митця у світі прози є органічним вираженням міфологеми поета-співця, який оспівує реальну дійсність», – зауважує Ганна Грибинюк [2, с.20]. У прозі, відтворюючи гармонійні зв'язки між прекрасною природою та людиною, Т.Шевченко показує дисгармонійність, коли на лоні чарівної, магічної природи з'являється нещасна людина – людина невільна. Природа стала земним раєм, де з'явилася дисгармонія, джерела якої – у соціальному устрої. А.Гумецька зауважила: «Шевченків вимріяний краєвид – це хатина або село над Дніпром, зелені садки, гаї, поля та гори, степи та могили. Це той земний рай, який люди, точніше пани, занепастили» [3, с.106]. Особливо виразно контраст природи та соціуму виявляється в повісті «Варнак». Сюжет твору визначається оповіддю про непросту життєву долю головного героя – Варнака. Цей образ залежно від розвитку подій набуває певної еволюції: від месника, шляхетного розбійника до людини, яка розкалася, стала праведною. «У повісті головний герой і природа

становлять єдине ціле. Цей зв'язок представлений пейзажами: бути тлом для зображення подій у творі, увиразнювати психічний стан героя, репрезентувати ідейно-змістове ядро повісті, а саме боротьбу двох сил – прекрасного й потворного, які впливають на долю Варнака, штовхаючи його від позитивного до негативного полюса буття», – стверджує Г.Грибинюк [2, с.20]. Відтворення казкового фрагмента є вмотивованим, оскільки Т.Шевченко метафоризує дійсність, що дає змогу осягнути її у всій складності, глянути на неї з філософського погляду, адже познайомившись із благородним старцем, автор почув історію про життєву трагедію. Свою оповідь Варнак розпочинає з дитинства, з місця, де він народився. Картини природи зумовлюють опис подій. «Опозиція між природним і соціальним розгортається в повісті «Варнак», зокрема через пейзажі. Вони постають тлом для зображення подій, увиразнюють психічний стан персонажа, репрезентують ідейно-змістове ядро повісті: боротьбу двох сил – прекрасного та потворного, що впливають на долю героя, штовхаючи його від позитивного до негативного полюсів буття», – наголошує Г.Грибинюк [2, с.21]. Загалом, характерною рисою українського пейзажу у творах митця є присутність людини, навколо якої природа створює доброзичливу ауру. Природа – ідеал простоти, здатний повернути людину до істини, допомогти їй відмовитися від усього негативного. Поневолена людина на лоні природи як вважає Тарас Шевченко є наслідком недосконалого соціального устрою.

У російськомовних повістях «Наймичка», «Варнак», «Княгиня», «Музикант», «Капитанша», «Несчастный», «Художник», «Близнецы», «Прогулка с удовольствием и не без морали» Т. Шевченко зображує світ в усій його неповторності, багатогранності. «Природа в поета, як і в інших романтиків, постає своєрідною метафорою Бога, Краси, Гармонії, Досконалості, Добра, позначається іманентним характером», – наголошує Г.Грибинюк [2, с.18]. «Для Шевченка природа є щось підрядне людині, є резонатор або дзеркало людських переживань і, вдивляючись і вслухаючись в неї, людина чує і бачить тільки себе саму», – зазначає Л.Генералюк [1, с.206]. У прозі Шевченка відтворення природи має певні специфічні особливості. Л.Генералюк, аналізуючи пейзажі письменника, зазначала, що вони «спів мірні з внутрішньою суттю Шевченка, представляють портрет його душі в різні моменти життя» [1, с.210]. Н.Демчук зазначала, що письменник, зображаючи картини природи, «найчастіше стикається з проблемою прекрасного» [4, с. 21]. У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» хати постають справжніми сільськими красунями, у чистих білих свитках, які підійшли до ставу помилуватися своєю красою.

Персоніфіковано й пейзаж у повісті «Наймичка»: «Недалеко от Ромадановского шляху по правую сторону (едучи из Ромен) лежит широкая прекрасная долина, окруженная невысокими холмами, уставленными, как будто сторожами, столетними дубами, липами и ясенями, вдоль широкой долины извилисто вьется белой блестящей полосой Сулла. По берегам ее стоят, распусая свои зеленые косы, старые вербы и бересты. Вдоль берега Суллы растянулось большое село, закрытое темными зелеными садами» [2, с.19]. Для підкреслення краси рідного краю письменник вдається до пейзажного контрасту. У повістях письменник порівнює два протилежні пейзажі – український та російський. Він вдається до гармонійного поєднання світла й тіні, так званих закодованих символів: світло символізує собою прекрасне, а темне є уособленням усього потворного. У малярських пейзажах митця використовувалися переважно два кольори – білий і темно-зелений. Таке поєднання барв символізує своєрідну інтеграцію двох світів – внутрішнього світу людини та світу природи («Наймичка», «Варнак», «Музикант», «Капитанша»). Вагоме місце в картинах Т. Шевченка посідає зображення сонячного світла, що підкреслює його красу. Будучи знаним поетом, він відомий світові як видатний український художник. З під його пензля, граверського штихеля, офортної голки та звичайного олівця з'явилося багато довершених творів.

18 квітня 1840 р. в Петербурзі з'являється друком перша збірка поета під назвою «Кобзар», рукопис якої до руку підготував Є.Гребінка. До книжки увійшло вісім творів: «Думи мої, думи мої.», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». У передмові до «Кобзаря» автор говорить «Щоб знать людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком, а не марнотрателем чорнила і паперу» Присутність автора відчувається й у зображенні героїв повістей на тлі пейзажу. Шевченкові належить виняткова роль у згуртуванні передових сил української нації, у розвитку й формуванні свідомості українського народу. «Кобзар» вдало оспівує етнографічну минувшину. Олесь Гончар стверджував: «Муза Шевченкова в кріпацькій одежі, волаючи до людського сумління, до почуття справедливості, вона вперше введе в літературу натовпи отих безмірно покривджених людей, що населяють «Кобзар», всіх отих вдів, сиріт, таврованих варнаків, покриток, отих занапащених кріпацьких мадонн, що їх поет малює прекрасними навіть у їхньому горі, малює мовби пензлем великих майстрів Відродження» [9, с.9].

Головними персонажами творів Шевченка, зокрема в «Кобзарі» є дівчина, жінка, мати. Часто він говорить від їхнього імені, виступає в жіночій іпостасі. Іван Дзюба наголошує на «Шевченкову фемінність: «насправді «жіночий» характер самоотождення поета в окремих творах має причину просту, глибоку й вічну: жіноче начало – начало самого життя. Мати-земля. Мати-батьківщина. Мати-Україна: мати своїх дітей. А жіноча доля в Шевченка – це від традицій народної поезії, від його особистої долі: пам'ять про матір і сестер, потреба в родинному теплі, сирітство, яке породжує особливе сприйняття материнства, жіночності» [8, с.16]. Емоційний і соціальний зміст жіночої долі надавався до того, що Тарас Шевченко створює першу велику поему – «Катерина». Тема зрадженої дівчини або дівчини, яка не дочекалася свого милого, типово романтична тема. В «Катерині» трагічна доля героїні лягає на ширшу історичну перспективу. Доля занепашеної Катерини в очах майбутніх поколінь стала символізувати кріпосницьку долю України. В цьому відмінність Шевченкової поеми від інших – численних у світовій, особливо романтичній літературі творів про долю дівчини-жертви.

Робота Тараса Шевченка в Київській археографічній комісії давала можливість задовольняти авторські пізнавальні й творчі інтереси, допомогла збагатити уявлення про українську історію, виокремити регіональну етнографічну особливість земель, він зробив багато цінних фольклорних записів, мав нагоду професійно вправлятися в рисунок й малярстві. Добрим здобутком для нього були нові знайомства з людом ученим та мистецьким, кріпацьким. Шевченко віддавав перевагу спілкуванню з простими селянами, з челяддю в поміщицьких мастках перед добірним панським товариством. Гнітючі враження мали етнографічні факти кріпосницького побуту: злидні закріпаченого села, самодурство неосвічених кріпосників і фарисейство поміщиків, покірливість селянства, неосвіченість або верхоглядство освічених верств, які зневажали рідну мову й традиції народної культури.

Зазначимо, що Шевченкове слово відтворює історичну подію, факт етнографічними та естетичними засобами, щоб спочатку зруйнувати стереотипи їхнього сприйняття, а потім цю подію чи факт подати в новій інтерпретації. Виміри історії, традиційної культури, їхнє свідоме зіткнення у Шевченка спрямовані на витворення цілісного уявлення про ту чи іншу подію, явище, постать. Як зазначають І.Дзюба та М.Жулинський «Шевченкові події, описи мовби огортаються духовною енергією внутрішнього вгадування – пізнання ним істинних глибин і змісту історичних явищ та процесів. Так у поемі «Гайдамаки»

поет повертає події минулого трагічною стороною і переосмислює враження й «свідчення» учасників Коліївщини. Він перериває плин історичної оповіді, щоб, вплітаючи в її тканину глибокі аналогії, асоціації там власний оцінювальний погляд, створити рухливу систему художніх зв'язків, яка, народжує нові сприйняття й оцінки» [10, с.18]. Слід наголосити, що Шевченкова поезія та проза стала важливою складовою духовної культури українського народу. Поет залишив заповіти синам рідної землі і серед них: «Свою Україну любіть, любіть її... Во время лютє, в останню тяжкую минуту за неї Господа моліть» [10, с.65].

В 1843 р. Шевченко побував на Полтавщині у приятеля і товариша по Петербургу Є.Гребінки – власника хутора Убіжище, який привіз молодого художника і поета на іменний бал поміщиці Т.Волховської, який вона давала щороку в своєму маєтку в селі Мойсівка. Його зустрічали із захопленням як національного поета. Поет знайомиться з такими діячами української літератури, науки і мистецтва як О.Афанасьєва-Чужбинського, О.Капністом, М.Маркевичем, Я. де Балман, М.Башиловим, В.Закревським, П.Лукашевичем. У Мойсівці він зустрів Ганну Закревську – любов свого життя. В Україну Шевченко привіз альбом, започаткований в Академії мистецтв, де малювалися ескізи офортів для «Живописної України».

Великі творчі заміри Шевченка живуть на сторінках його відомих на сьогодні п'яти альбомів-записників для малюнків, ескізів і записів. Мрія побачити Україну збуджувала його творчу уяву і нетерпеливо зазивала відтворити образ рідного краю в серії офортів «Живописна Україна». До етнографічно-образотворчого ряду джерел відносимо офорти «У Києві», «Видубицький монастир», «Судня рада», «Казка», «Дари в Чигирині 1649 р.», «Старости», котрі надруковані у 1844 р. у першому виданні «Живописної України». На жаль, Тарасу Григоровичу не пощастило повністю здійснити свій задум, проте знайшлися послідовники його ідеї. Л.Жемчужников підготував альбом, використавши в ньому крім офортів Шевченка, свої офорти та твори інших художників: І.Соколова, О. Бейдемана, В.Верещагіна, К.Трутовського. Всього виготовлено 49 офортів, надрукованих у вигляді ілюстрованого додатка до українського місячника «Основа», що виходив у Петербурзі у 1861-1862 рр. Справу Т.Шевченка, Л.Жемчужникова продовжила російська художниця К.Михальцева, яка мандруючи Україною, вивчала народний побут, звичаї та традиції її жителів. Наслідком таких мандрівок став альбом офортів «Наброски из поездки по Малороссии 1882 года». Традиція відтворення

українських етнографічних старожитностей в малюнках та офортах не згасала у подальші роки.

Шевченкові альбоми, картини, офорти, поезія та проза – мистецько-літературні свідчення творчого життя художника, поета, які виявляють його зацікавлення історією, етнографією, археологією, фольклором, краєзнавством. Це унікальна скарбниця, що зберігає можливості для пізнання життєвої й творчої долі Тараса Григоровича Шевченка, його мистецьких замірів і поривань, захоплень і зацікавлень, надій і бажань, його нереалізованих прагнень, які були жорстко обірвані й не відкрили вповні колосальних можливостей духовної реалізації національного генія.

Література

1. Генералюк Л. Візуальна концепція гармонії у творчості Т.Шевченка / Л.С.Генералюк // Т.Шевченко і народна культура: Зб. праць міжнародної XXXУ наукової Шевченківської конференції, 20-22 квітня 2004 р.: У 2 кн. – Черкаси: Брама, 2004. – Кн.1. – С.204-211.
2. Грибинюк Г. Мікропоетика пейзажу в прозі Т. Шевченка (на матеріалі російсько-мовних прозових творів Т.Шевченка) // Українська мова та література. – № 3, лютий 2013. – С.18-21.
3. Гумецька А. Природа в поезії Т.Шевченка – звук, колір, символ / А.Гумецька // Світи Т.Шевченка. Зб.ст.до 185-річчя: У 2т. – Нью-Йорк, Львів, 2001. – Т.2. – С. 103-122.
4. Демчук Н.Р. Пейзаж у прозі Т.Г.Шевченка (мікропоетика опису в системі екстервентного психологічного аналізу) / Демчук Н.Р. – Львів: ЛДУ, Літопис. – 46 с.
5. Дзюба І. Тарас Шевченко . Життя і творчість. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 720с.
6. Пахаренко В. Філософське шевченкознавство: джерела та перспективи /// Українська мова та література. – №3, лютий 2013. – С.35-40.
7. Романовська Г. Кобзар у полоні жіночих чар. Літературний вечір до дня народження Т.Шевченка // Українська мова та література. – №3, лютий 2013. – С.25-30.
8. Шевченко Т. Вибрана поезія. Живопис. Графіка / Упоряд., авт. прим. С.Гальченко; вступ. ст. І.Дзюби. – К.: Мистецтво, 2007. – 608 с.
9. Шевченко Т.Г. Кобзар. Вступна стаття О.Гончара. – К.: Дніпро, 1980. – 613 с.
10. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т.1:

Поезія 1837-1847 / Перед. слово І.М.Дзюби, М.Г.Жулинського. – 784 с.

* * *

*А.Бражник, студентка ІV курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т.О.)*

ТРАГЕДІЯ КРУТ В СУЧАСНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Історія кожної країни має свої події-символи, пам'ять про які єднає і консолідує суспільство, плекає національну гордість, засвідчує спадкоємність поколінь. До таких сторінок вітчизняної історії слід віднести бій під Крутами в січні 1918 р., який став у громадській свідомості символом жертвності й героїзму представників української молоді.

Зараз, живучи у вільній, незалежній державі ми маємо відроджувати і поновлювати ідею української національної єдності, свідомості в пам'ять загиблих у нерівному бою за незалежність України. Це, в свою чергу, зобов'язує істориків і науковців до неупередженого аналізу причин й обставин прояву яскравих прикладів величчю духу та національної свідомості, яким і був бій під Крутами. Тому в сучасному світі особливо актуальним залишається об'єктивне висвітлення перебігу подій під Крутами.

Під час проведення дослідження над даною проблемою нами використовувався комплекс історичної літератури. Серед праць дослідників української діаспори: нарис Є.Маланюка «Крути. Народини нового українця», де автор описав подію трагедії під Крутами, якою вона була з погляду українського військового діяча [5]; збірник «Крутянська подія», упорядником якої був В.Зарицький.

Друга група досліджень даного питання представлена мемуарами очевидців: воєнного історика Бориса Монкевича «Бій під Крутами», сотника Аверкія Гончаренка у нарисі «Бій під Крутами» [3].

Третя група досліджень бою під Крутами репрезентована публікаціями та розвідками, що здійснені сучасними істориками незалежної України. Серед яких вагомий внесок зробили праці: О.Бойко «Бій під Крутами: правда і вигадки» [2], «Бій під Крутами: історія вивчення» [1]; праці С.Зят'єва «Крути: історія української нескореності», К.Лобач, В.Ревегука, А.Черновата інших дослідників, які роблять спроби аналізувати справжнє історичне значення Крутянського бою без гіперболізації події, акцентуючи на реальному тактичному значенні бою.

Намагаючись визначити роль та значення Крутянського бою в історії українських визвольних змагань, сучасники та історики давали

різні оцінки. Але розуміння феномену героїв Крут в історичному шляху української нації складалося поступово, адже значущість тієї чи іншої події можна оцінити лише у ретроспективі. Більшість із тих, хто писав і пише про події січня 1918 р., констатує, що з воєнно-стратегічного погляду бій під Крутами не мав великого значення. Але всі погоджуються про жертвний подвиг юнаків, який мав величезне морально-політичне та символічне значення: українські вояки витримали удар противника й затримали наступ більшовиків на столицю, на скільки це було можливо. Ще дві доби ворог не міг просуватись далі до Києва, відновлюючи колію [1, с. 45].

Сьогодні, на думку істориків і військових експертів, бій під Крутами, не зіграв вирішальної ролі в Українській революції 1917-1921 років, але став символом нескореності молодих українців, їхнього нездоланного прагнення жити у вільній Україні. Борис Монкевич у своїх спогадах писав: «З боку сучасної військової науки події під Крутами своїм маштабом і в стратегічному відношенні не можуть мати жодного значення, але з боку морального вони втілили в собі й Маренго, й Ватерлоо, й Седан» [4, с. 188].

Однак, в сучасному світі, обізнаність із реальними обставинами трагедії під Крутами, на масовому рівні залишається мінімальною. Більшість українців сприймають бій під Крутами переважно як символ і дуже мало знають про конкретну подію – факт воєнної історії, героїчний епізод збройної боротьби за незалежність, що відбувалася в ході Української революції 1917-1921 рр. В оцінці бою робиться акцент на морально-патріотичному значенні, а об'єктивне висвітлення всієї суперечливої правди відходить на другий план.

Аналіз історіографії проблеми показав, що за 98 років, подіям 29 січня 1918 р. було присвячено досить значну кількість літератури – мемуари, історичні нариси, військові й публіцистичні оцінки, поетичні присвяти, монографії, збірники документів. Але стан вивчення даного питання має обмежений характер, власне наукових досліджень небагато. Переважають спогади, публіцистичні видання, які неоднозначно висвітлюють події під Крутами, містять суперечливі версії перебігу бою. Із піднесенням символічного значення Крутянського бою подвиг поступово відходив від реальності і набував гіперболізованих рис [2, с. 34].

На сьогоднішній день у громадській думці України «подвиг Героїв Крут» зведено до загибелі студентської сотні. Всі інші, хто брав участь у бою, до числа героїв не віднесені. Ні сотник Аверкій Гончаренко, що командував боєм, ні хоробрий артилерист С.Лощенко, ні юнаки Першої військової школи імені Богдана Хмельницького, ніхто інший

серед крутянських героїв не згадується. І у цьому є велика історична несправедливість. Тому наразі є важливим комплексне вивчення цієї теми, проведення наукових досліджень про події січня 1918 р. [6, с. 6].

Отже, бій під Крутами – 29 січня 1918 р. є невід’ємною складовою частиною історії Української революції 1917-1921 рр. та уроком, котрий, як показують сучасні події, ми, на жаль, не засвоїли. Події 1918 і 2015 рр. мають багато спільного. Адже і сьогодні, коли триває неоголошена російсько-українська війна, кожен новий день примножує пантеон українських героїв, бо практично щодня гинуть українські люди, гинуть за реальну незалежність держави Україна, як це було і в січні 1918 р.

Література

1. Бойко О. Д. Бій під Крутами: історія вивчення / О. Д. Бойко // Український історичний журнал, 2008. – № 2. – С. 43-53.
2. Бойко О. Д. Бій під Крутами: правда і вигадки / О. Д. Бойко // Військо України, 2008. – № 1. – С. 30-33.
3. Гончаренко А. Серце зі сталі і дух із граніту: [бій під Крутами] / А. Гончаренко // Військо України, 2012. – № 1/2. – С. 84-87.
4. Крути. Січень 1918 р.: документи, матеріали, дослідження, кіносценарії / Історико – культурол. товариство «Герої Крут»; упорядник Я. Гаврилюк. – К.: Просвіта, 2008. – 840 с.
5. Маланюк Є. Крути: Народина нового українця // Цит. за: Герої Крут. Лицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 р. / упорядник І. Льєнко. – Дрогобич, 1995. – С. 165.
6. Чичкань І. Крути захищали не тільки студенти й гімназисти: до бою залучили юнкерів Першої юнацької військової школи імені Б.Хмельницького / І. Чичкань, В. Горєлов // Хрещатик, 2008. – 29 січ. – С. 6.

* * *

*Д.Литвак, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)*

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 Р.: УМОВИ ТА МОТИВИ СТОРІН

Варшавський договір 1920 р. є одним з найбільш контраверсійних питань політичної діяльності Головного Отамана. Щоб дати об’єктивну оцінку польсько-українському договору, необхідно врахувати, що Україні восени 1919 р. загрожувала втрата державності. Українська армія, яка перебувала в катастрофічному становищі, опинилася в «трикутнику смерті» між польськими, більшовицькими та денікінськими військами.

Метою нашого дослідження є прослідкувати погляди істориків на мотиви, якими керувалися Симон Петлюра та Юзеф Пілсудський.

Переговори з польським керівництвом розпочалися ще наприкінці 1918 – на початку 1919 рр. Наслідком цього тривалою процесу стало укладення 1 вересня 1919 р. угоди з Польщею, яка фактично мала прелюмінарний характер. Щоб досягти цього порозуміння, С.Петлюра вимушений був відмовитися на користь Польщі від «Східньої Галичини і частини Волині по річку Збруч». В договорі не йшлося про визнання Польщею УНР. Єдиним досягненням було зобов'язання поляків реорганізувати та належним чином озброїти Українську Армію [5, с. 144].

Беззаперечною є наявність у цих двох політичних лідерів спільного зовнішньополітичного ворога в «особі» більшовицької Росії. О.Михайлова у своєму історіографічному дослідженні, аналізуючи візії істориків на причини та мотиви угоди, звертається до поглядів Дзевановського, який вважав, що Ю.Пілсудський уклав Варшавський договір, бо вважав Україну ключем до балансу сил у Східній Європі [5, с. 17-19].

Проте плани Петлюри були також уповні далекоглядними. Цю тезу можна підтвердити уривком з листа Головного Отамана до Ісака Мазепи: «...Я хочу звернути Вашу увагу на момент зносин наших торговельних з Європою. Без товарообміну ми не можемо армії формувати, ні життя державного відновити. До моря нашого, як дороги до зносин, ми не можемо добратись зараз і закріпити за собою. Залишається Румунія і Польща. В Румунії транспорт дуже лихий. ...Залишається Польща, як єдине ширше вікно до Європи в смислі транспорту і зносин. Без порозуміння з Польщею абсолютно не можлива серйозна праця щодо впливаючих звідси висновків для нашої державної праці» [4, с. 402-403].

М.Палієм мотиви Петлюри зображалися досить суперечливо. З одного боку, він пише, що Отаман бачив цей союз як тактичний крок для встановлення контактів із Європою, з іншого боку, він визнає Варшавську угоду як «акт відчаю». Загалом дослідники називають підписання грудневої декларації з Польщею у 1919 р. значною перемогою української дипломатії, бо нарешті вдалося домогтися визнання хоча б однієї країни Європи, що належала до антантівської коаліції, та отримати запевнення у наданні військової допомоги в боротьбі за відновлення незалежної Наддніпрянської України [5, с.16-23].

Договір у Варшаві підписано 21 квітня. Згідно з ним, кордон між Польщею та Україною мав проходити по річці Збруч на північ в

напрямі на схід від Здолбунова. Таким чином Галичина, Волинь, Полісся і Підляшшя залишилися під Польщею [1, с. 41].

Як зазначає С.Литвин, для Петлюри важливим був не стільки зміст договору, як військової конвенції, підписаної 24 квітня 1920 р., що була додатком до договору і являлася таємною угодою про надання військової та економічної допомоги УНР у спільній війні з радянською Росією [3, с.16].

Сам Петлюра обґрунтовує правомірність договору таким чином: «Основою державности повинна бути Центральна Україна – Наддніпрянська... Коли об'єктивні обставини складаються так, що сьогодні соборности, етнографічно-територіального принципу нації, не можна здійснити, було б божевільством в угоду максималізму територіального одмовитись од державної самостійности на тих землях, де цю самостійність можна зреалізувати» [3, с.14].

Якщо говорити про мотиви Пілсудського, то, крім основних існує певна варіативність у поглядах істориків. На переконання П.Вандича, Ю.Пілсудський вважав, що союз з Україною дозволить унезалежнити польську східну політику від «примх Антанти» та імперіалістичної Росії, до того ж надасть можливість скористатися природними багатствами України. В.Сулея зазначає, що в розв'язанні українського питання Ю.Пілсудського цікавила та людина, котра дивилася б на союз з Польщею не як на тимчасовий тактичний крок, а як на шанс, що здатен змінити плін історії.

Великою помилкою було б думати, що Головний Отаман стовідсотково довіряв лідерів Польщі. С.Литвин у своїй статті подає такий красномовний уривок: «Чи думаєте, що я сліпий, і нічого не бачу? Але ж пригляньтесь ж лишень до всього уважніше: чи маємо якийсь інший вихід із сліпого заулка, куди загнала нас зла доля? Чи ми самотужки при наших розбитті та безсиллі справду зможемо що зробити? Чи ви самі добре не знаєте, що з поляками треба бути або приятелями, або ворогами. Нейтральними з ними не можна бути. Я вибрав першу конечність, бо на другу у нас нічого нема» [2].

Спільний похід українських військ разом з поляками повністю підтвердив правильність квітневих Варшавських угод і правильність дій Петлюри. Інша справа, що польська армія не виконала покладеної на неї ролі і тим самим спричинилась до провалу наступу. С.Литвин наводить аргументи на користь Варшавської угоди: «...якби Симон Петлюра не прийняв цієї тимчасової анексії, цієї останньої спроби врятувати Україну, то трагічна розв'язка настала б значно раніше. ...І якби не зрадницька політика Польщі щодо умов Варшавського договору та не укладення... Ризького договору в березні 1921 р.,

Варшавський договір не сприймався б так болюче українським громадянством» [20, с. 22-23].

Укладення Варшавського договору є одним з найбільш суперечливих питань у діяльності Голови Директорії Симона Петлюри. Розглянувши аргументи польських та українських істориків, можемо підсумувати: перед тим, як робити будь-які сміливі висновки, необхідно враховувати як суб'єктивні (інтереси та орієнтації окремих політиків, прагнення зберегти територію, пошук вигідніших союзників тощо), так і об'єктивні фактори, які полягали насамперед у складних зовнішньополітичних обставинах (тиск союзних держав Антанти, вплив більшовиків, невирішеність питання Західної України та її кордонів тощо).

Література

1. Косик В. Зовнішня політика Симона Петлюри // В. Косик / Симон Петлюра. Збірник студійно-наукової конференції в Парижі (травень, 1976): статті, замітки, матеріали. Ред. В.Косик. – Мюнхен – Париж. – 1980. – С. 27 – 46.
2. Литвин С.Х. Петлюра і Пілсудський: Спільний похід на Київ 1920 р. / С.Х.Литвин // Воєнна історія. – 2010. – №2(50). – Режим доступу: http://warhistory.ukrlife.org/2_10_2.html
3. Литвин С.Х. Українсько-польський договір 1920 р. Помилка Симона Петлюри чи єдино можливий варіант продовження боротьби за державність? // С.Х.Литвин / Полтавська Петлюріана. Матеріали четвертих Петлюрівських читань, проведених у Полтаві 22 серпня 2002 р. – Вип. 3. – Полтава: Рік, 1999. – С. 8-26.
4. Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Том 2 / І.П.Мазепа – К.: Темпора. – 2003. – 608 с.
5. Михайлова О. Польсько-український союз 1920 р.: проблеми історіографії // Михайлова О. / Полтавська Петлюріана. Матеріали шостих Петлюрівських читань, проведених у Полтаві 22 серпня 2002 р. – Вип. 5. – Полтава: «Полтавський літератор». – 2003. – С.12-27.
6. Срібняк І.В. Симон Петлюра – на чолі держави та війська. До питання про польсько-українські взаємини 1919-1920 років // Симон Петлюра та українська національна революція: зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців України / Упоряд. та передмова В.Михальчук. – К.: Рада, 1995. – С. 137-164.

* * *

*М.Сахно, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИКІВ ЩОДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У 1921-1923 РР.

Сучасна історична наука в Україні має широкий тематичний спектр досліджень. Одним з пріоритетних напрямів залишаються державно-церковні відносини за радянської доби. Особливий інтерес викликає початковий період становлення більшовицької влади, коли формувалися засади церковно-релігійної політики та способи їх реалізації. Враховуючи далекосяжні наслідки цієї політики для суспільства, його моральності, великі втрати серед духовенства й віруючих, нищення культурних та архітектурних пам'яток, зберігається наукова актуальність цієї проблеми.

Теми державно-церковних відносин, політичних репресій щодо представників духовенства, боротьби за збереження церковних цінностей як високохудожніх пам'яток, здійснення антирелігійної пропаганди стали предметом дослідження Л.Бабенко [1], О.Нестулі [3], В.Пашенка [4; 5], М.Громової [2] та багатьох інших дослідників. Аналіз становища релігії і церковних інституцій, у період формування радянського тоталітаризму, переконливо підтверджує згубність політики втручання держави у внутрішнє життя церкви

Вже у першій програмі Російської соціал-демократичної партії (більшовиків), прийнятій II з'їздом у 1903 р., як найближче завдання висувалося «відокремлення церкви від держави і школи від церкви» [5, с.228]. Більшовиків турбувала стійкість структури взаємовідносин світської та церковної влади у Російській імперії, алгоритм якої визначався тезою про російського імператора як «помазаника Божого», а Священний Синод контролювався через світського обер-прокурора безпосередньо самим імператором. Здавалося б, у православній країні зруйнувати систему взаємовпливів «держава – Православна церква», «Православна церква – громада» неможливо. Однак уже через два десятиліття на теренах колишньої Російської імперії панував офіційний атеїзм, церковні громади ледь животіли, а віруючі громадяни намагалися не виявляти свою прихильність до Церкви [1, с.84].

На початку XX ст. РСДРП(б) розгорнула боротьбу за втілення у життя вимоги свободи совісті. В.Ленін особисто обґрунтував політику ставлення більшовицької партії та майбутньої держави нового типу до релігії та Церкви. У статті «Соціалізм і релігія» він писав: «Ми вимагаємо цілковитого відокремлення церкви від держави, щоб

боротися з релігійним туманом чисто ідейною і тільки ідейною зброєю, нашою пресою, нашим словом. Але ми заснували свій союз, РСДРП, між іншим, саме для такої боротьби проти всякого релігійного обдурювання робітників. Для нас же ідейна боротьба не приватна, а загальнопартійна, загальнопролетарська справа» [5, с.228]. Отже, вимога непримиренного ставлення більшовиків до релігії зумовлювалась тим, що теорія революційної боротьби будувалася на «науковому і матеріалістичному світогляді». Роз'яснення останнього трудящим масам вимагало пропаганди атеїзму для розвіювання релігійного «туману».

Більшовики вже у квітні 1917 р. відкрито декларують використання насилля не лише для ліквідації старої системи управління, а й для побудови нових органів виконавчої влади і формування нових соціальних відносин [1, с.86]. Вище політичне керівництво Росії вже з перших днів приходу до влади постійно і нещадно звинувачувало Руську Православну церкву в антирадянській агітації, участі у контрреволюційних змовах. Уже на початку січня 1918 р. влада завдала РПЦ відчутного удару. Не дочекавшись прийняття декрету про відокремлення церкви від держави, більшовики реквізували ряд храмових і культових споруд, їхнє майно при колишньому царському дворі в Петрограді та його околицях, частину церков на території Московського Кремля, де зберігалося чимало православних реліквій: мощі святих, ікони, хрести, меморіальні речі, які належали видатним релігійним діячам минулого. 20 січня 1918 р. Церкву позбавляють будь-яких державних грошових асигнувань, компенсацій [5, с.229]. З наведеного вище матеріалу бачимо, що розгортання антирелігійної боротьби лежало в основі політичної доктрини більшовиків. У перші роки радянської влади вони намагалися на законодавчому рівні позбавити Православну церкву матеріальної бази та перейшли як до методів терору, так і посиленої антирелігійної пропаганди.

У 1921 р. при ЦК партії була створена Всеукраїнська антирелігійна комісія. До її складу, як правило, входили люди, які не розумілися у специфіці релігії. Вони паплюжили, громили й знищували цілі напрямки релігійної та моральної думки в Україні [5, с.231]. Тобто, духовне життя країни проходило ніби на окупованій території, де окупант – державна ідеологія.

На думку В. Пашенка в окремі періоди антирелігійна боротьба набувала крайніх форм і велася за такими основними напрямками: економічні утиски духовництва та віруючих; розкольникницька діяльність щодо РПЦ; постійні переслідування церковнослужителів та репресії

проти них. У наступі держави на релігійні конфесії в Україні 1920-х років, виділяється 2 періоди: 1) 1919 – початок 1920-их рр. – безкомпромісний натиск на позиції церкви із застосуванням методів «червоного терору» і воєнного часу; 2) 1923 – кінець 1920-их рр. – декларативна лібералізація державно-церковних відносин, формально відображена у партійних документах [4, с. 223].

В.О.Пашенко наголошує, що в кожному з цих періодів важливе місце в реалізації більшовицьких планів відводилося антирелігійній пропаганді, яка мала на меті «викривати перед широкими масами класову суть релігії і релігійного руху» та «стати бойовою і пристосованою до всіх запитів мас» [4, с.224]. Отже, можна констатувати, що більшовики планували будувати безрелігійне суспільство, а однією з головних перешкод на цьому шляху бачили РПЦ. Антирелігійна пропаганда виявилася неефективною, тож органи державної влади перейшли до застосування методів насилья. Репресії проти священнослужителів за саботаж кампанії вилучення церковних цінностей мали на меті викликати страх і покору перед владою, істотно зменшити кількість віруючих, обмежити вплив духовенства.

Отже, радянська влада намагалася поширити свій вплив на всі сфери суспільного життя, насаджувати теоретичні, соціально-політичні, правові основи державно-церковних відносин.

Література

1. Бабенко Л.Л. Радянські органи державної безпеки в системі взаємовідносин держави і православної церкви в Україні (1918 – середина 1950-их рр.): монографія / Л.Л.Бабенко. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. – 549 с
2. Громова М.Е. Репресії більшовицької влади проти православної церкви у 1917-1922 рр. / М.Е.Громова // Особа в тоталітарному суспільстві: рефлексії ХХІ ст.: 23-27 червня 2013 р. Одеський нацуніверситет імені І.І.Мечникова / Упоряд. Л.В.Ковальчук. – Одеса, 2013. Режим доступу: [http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/gromova_m\(1\)%20%D1%8D.doc](http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/gromova_m(1)%20%D1%8D.doc)
3. Нестуля О.О. Доля церковної старовини в Україні. 1917-1941 рр. / О.Нестуля. – К.: Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, 1995. – Ч. 1: 1917 р. – середина 20-х років. 1995 – 280 с.
4. Пашенко В. Держава і православ'я в Україні: 20-30-ті роки ХХ ст. / В.Пашенко. – К., 1993. – 188 с.
5. Пашенко В.О. Більшовики і православна церква. Війна замість співпраці / В.О. Пашенко // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. Випуск ХІХ. Видавництво «Запорожжє»: ЗГУ, 2005. – С.228-240.

*М.Вакула, студентка ІV курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕПОРТУВАННЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР (ТРАВЕНЬ 1944 Р.)

Досвід масових «етнічних чисток» у Криму в перші роки німецько-радянської війни став у нагоді відразу після повторного захоплення півострова військами 4-го Українського фронту та Окремої Приморської армії. Вже на шостий день після початку Кримської операції, 13 квітня 1944 р. був підписаний спільний наказ наркома внутрішніх справ СРСР Л.Берії та наркома держбезпеки СРСР В.Меркулова «Про заходи щодо очищення території Кримської АРСР від антирадянських елементів». Йшлося насамперед про кримських татар, звинувачених у «зраді Батьківщини» та «пособництві на користь німецьких окупантів». Для виконання цього завдання до Криму прибуло 5 тис. оперативних працівників НКВС та НКДБ СРСР, водночас до таємної операції залучили 20 тис. бійців та офіцерів внутрішніх військ НКВС [2, с. 42-43].

За даними НКВС-НКДБ, з 10 по 27 квітня 1944 р. було заарештовано 49 членів мусульманських комітетів, створених кримськими татарами під час війни у співпраці з німецькою окупаційною адміністрацією, виявлено 5 тис. 806 «антирадянськи налаштованих осіб». У середині травня їх кількість зросла до 8 тис. 521 особи.

Як ми бачимо, факти співпраці окремих представників кримськотатарського народу з нацистським окупаційним режимом у роки війни, Сталін хотів використати для реалізації власних великодержавницьких цілей. Через сумнівну лояльність до радянської влади, наявність неросійських національностей на окраїнах комуністичної імперії ставала небажаною. Водночас з'являлася можливість отримати додаткову дешеву робочу силу й скерувати її в інші регіони країни для використання в екстремальних умовах. Відтак, усе кримськотатарське населення опинилося під загрозою виселення за так званим принципом «колективної відповідальності».

Насправді ж, як свідчать оригінальні документи, злочин проти кримськотатарського народу був задуманий і визрів задовго до травня 1944 р. Першим тривожним сигналом було рішення 1942 р. про депортацію кримських татар у причорноморських районах, ще не окупованих на той час гітлерівцями (Краснодар, Новоросійськ, Таманський півострів). Ця акція була здійснена згідно з Постановою Державного комітету оборони від 29 травня 1942 р., підписаного Й.Сталіним. Бійці й офіцери Червоної армії, що проходили службу в

Північному Причорномор'ї, також підлягали виконанню цієї постанови, що завершилося 14 липня того ж року [3, с. 21-22].

А за іншими даними депортація кримських татар була спланована ще раніше – до остаточного залишення Червоною армією півострова. По-перше, ще в травні 1941 р. влада почала депортувати до Казахської РСР кримських татар, які мешкали в Білорусі й Литві. По-друге, наприкінці 1941 р. з частин радянської 51-ї армії, що висадилася на Керченському півострові, було перекинуто до Грузії біля 2 тис. військовослужбовців – кримських татар. За кілька днів їхня чисельність зросла до 2,5 тис. осіб, що ешелонами були спрямовані на найважчі ділянки Карельського фронту, де майже всі загинули. [4, с.72.].

Операція радянських військ з вигнання нацистських окупантів з території Кримського півострова почалася 8 квітня 1944 р. і завершилася в ніч на 13 травня. Але з успішним розгортанням Кримської наступальної операції Червоної армії й визволенням Феодосії, Сімферополя та Євпаторії, НКВС і КДБ СРСР 13 квітня 1944 р. ухвалили спільну постанову „Про заходи з очищення території Кримської АРСР від антирадянських елементів”. Для цього півострів було поділено на сім секторів і виділено 20 тис. військовослужбовців НКВС. Тобто, репресивні дії розглядалися Сталіним і його оточенням як неодмінна умова нормального функціонування й зміцнення радянської влади, а наявність неросійських національностей на окраїнах СРСР ставала вкрай небажаною.

Радянські каральні органи розпочали підготовку широкомасштабної операції з виселення кримськотатарського населення з півострова ще задовго до прийняття рішення вищим військово-політичним керівництвом про її проведення. Ще до завершення боїв, 22 квітня в доповідній записці на ім'я Лаврентія Берії кримські татари були звинувачені в масовому дезертирстві з лав Червоної армії. 10 травня Берія в листі Сталіну повторив попередній закид, додавши до нього «зрадницькі дії кримських татар проти радянського народу» та «небажаність подальшого проживання кримських татар на прикордонній околиці Радянського Союзу». Також в листі була сформульована пропозиція виселити все кримськотатарське населення до Узбекистану Наступного дня, 11 травня 1944 р. було прийнято цілком таємну Постанову Державного комітету оборони «Про кримських татар».

Для доцільного висвітлення проблеми, ми виділи головне з даної постанови: «В період Вітчизняної війни багато татар зрадили Батьківщину, дезертирували з лав Червоної армії <...> переходили на

бік ворога, вступали до сформованих німцями добровольчих татарських збройних частин <...> активно співпрацювали з німецькою окупаційною владою <...>

Враховуючи викладене вище, Державний комітет оборони постановляє:

1. Усіх татар виселити з території Криму та поселити їх на постійне проживання у якості спецпоселенців в районах Узбецької РСР.

2. Встановити такий порядок і умови виселення:

а) дозволити спецпереселенцям взяти з собою особисті речі, одяг, побутовий інвентар, посуд та продукти у кількості до 500 кг на сім'ю.

г) Наркомздоров'я СРСР виділити на кожен ешелон зі спецпереселенцями одного лікаря та дві медсестри з відповідним запасом медикаментів

3. Zobov'язати секретаря ЦК КП(б) Узбекистану т. Юсупова:

а) прийняти та розселити в межах Узбецької РСР 140-160 тис. осіб спецпереселенців — татар, скерованих НКВС СРСР з Кримської АРСР.

Видачу спецпереселенцям борошна, круп та овочів протягом червня-серпня цього року здійснювати безкоштовно, як розрахунок за отриману від них на місцях сільськогосподарську продукцію та худобу». Постанова Державного комітету оборони СРСР від 11 травня 1944 року про виселення з території Криму татар та їх спецпоселення в Узбецькій РСР. Як ми бачимо вище, в постанові, наводилися попередні претензії до кримськотатарського населення — начебто масове зрадництво та масовий колабораціонізм, — які стали обґрунтуванням депортації. Насправді жодних доказів «масового дезертирства» кримських татар не існує, а абсолютна більшість колабораціоністів, ймовірно, загинула в боях чи була засуджена в індивідуальному порядку.

Також слід зазначити, що Державний комітет оборони СРСР ухвалював подібні постанови про виселення кримських татар 21 травня 1944 р. — про додаткове переселення кримських татар до Марійської АРСР, Горьківської, Іванівської, Костромської, Молотовської й Свердловської областей РРФСР, а 29 травня — про виселення кримських татар і греків з Краснодарського краю й Ростовської області [1, 34.].

З усією ймовірністю для сталінського тоталітарного режиму це була багатопланова навмисна акція: тут і негативне ставлення до неросійських етносів прикордонних регіонів, й історичні образи за припинення, що Росія (Московське князівство й царство) зазнала від

Кримського ханату, й таємні стратегічні плани, пов'язані з геополітичним розташуванням Криму.

18 травня 1944 р. нарком НКВС СРСР Л.Берія звітував Й. Сталіну та В.Молотову про початок депортації кримських татар.

20 травня 1944 р. заступник наркома внутрішніх справ СРСР І.Серов та заступник наркома держбезпеки СРСР Б.Кобулов у звіті вищому партійно-державному керівництву підвели підсумки проведеної операції – депортація кримських татар була завершена о 16-ій год., за її результатами було переселено 180 тис. осіб.

Отже, примусове виселення кримськотатарського народу, відбувалася в нелюдських умовах. Населення не могло взяти з собою все необхідне (особисті речі, одяг, посуд, їжу), вони перевозилися в грозових машинах наче худоба на забив. Була повна антисанітарія, голод, хвороби від чого й помирили кримські татари. Ні за що. Далеко від дому. Таким чином, депортація кримськотатарського народу є проявом злочинної сутності національної політики сталінізму.

Література

1. Бугай М.Ф. Депортація кримських татар у 1944 р. / М.Ф.Бугай // Український історичний журнал. – К., 1992. – №1. – С. 29-44.
2. Губогло М.Н. Кримскотатарское национальное движение / М.Н.Губогло, С.М.Червонная. Т. 2. Документы, материалы, хроника. М., 1992. – 340 с.
3. Дагджи Т.Ш.Сталинский геноцид и этноцид крымскотатарского народа: документы, факты, комментарии / Т.Ш.Дагджи. – Симферополь: ОАО «Симферопольская городская типография», 2008. – 212 с.
4. Крым национальный: Вопросы и ответы // Сост. Н.Г.Степанова. Вып. 1. – Симферополь: Таврия, 1988. – 144 с.

* * *

*О.Козодав, студентка ІV курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т.О.)*

ОТАМАН АРМІЇ НЕСКОРЕНОЇ УКРАЇНИ:

Т. БУЛЬБА – БОРОВЕЦЬ

Актуальність дослідження зумовлено тим, що здобуття Україною незалежності активізувало інтерес широкого кола громадськості до вітчизняної історії, а особливо до питань, пов'язаних із національним відродженням, національно-визвольним рухом. З цього погляду актуальності набувають дослідження, присвячені вивченню діяльності військово-політичних формувань, які існували на теренах України в період Другої світової війни і, зокрема, діяльності військових

формувань, які очолював Тарас Боровець (псевдо «отаман Тарас Бульба»).

Висвітлення та документалізація історії національно-визвольного руху періоду Другої світової війни можуть стати реальними кроками до порозуміння та діалогу між різними політичними силами, гармонізації стосунків між жителями Сходу та Заходу, що в кінцевому підсумку позитивно вплине на процес національного відродження і консолідації українського народу в умовах сучасності.

Розвідки з цієї проблематики через ідеологічні установки в СРСР спочатку зосереджувалися в основному за кордоном і знайшли своє відображення у працях Дж.Армстронга, А.Далліна, В.Штрик-Штрикфельдта та інших. Позбутися ідеологічних шор науковці змогли лише з отриманням Україною незалежності. Одним із перших кроків у цьому напрямі був зроблений учасниками першої Всеукраїнської наукової конференції «Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940-1950-ті рр.», що відбулася в Києві 22-26 серпня 1992 р. Після цього аспекти даної проблеми у наукових працях почали досліджувати А.Жуковський, В.Михальчук, І.Міткалик, А.Кентій, І. Муковський, О.Лисенко, Л.Дещинський, І.Марчук, Й.Пацула та ін. [1].

Поштовхом до створення та діяльності підрозділів Т.Бульби-Боровця та інших формувань національних сил стали не лише окупація німецькими нацистами України, але й встановлення на західноукраїнських землях радянського режиму. Репресивна політика радянської влади щодо представників національних партій та організацій значної частини населення призвела до того, що радянський режим став сприйматися як чужий національним інтересам України. Тому, напередодні та на початку німецько-радянської війни українські політичні організації пішли на контакт з Німеччиною із наміром за її допомогою створити національні збройні формування та відновити за їх допомогою українську державність.

УПА «Поліська Січ» була заснована Т.Бульбою-Боровцем при підтримці гітлерівців на початку війни. За своїм призначенням вона була поліцейською частиною, головним завдання якої була боротьба проти частин Червоної армії, радянського підпілля й партизанських груп. Відповідно, з початку діяльності і до розпуску формування «УПА – «Поліська Січ» в листопаді 1941 р. німецьку армію отаман сприймав як союзника.

Початок Другої світової війни та окупація німецькими війська спочатку Польщі, а потім України сприяли активній діяльності національно-визвольних організацій на теренах України,

найактивнішою діяльністю була на території Західної України. У березні 1942 р. органи безпеки Генерального комісаріату Волині і Поділля почали репресії проти українців, в першу чергу, проти тих, хто свого часу був членом «Поліської Січі». Багато членів формування було заарештовано і розстріляно. У цій ситуації зазнають зміни політичні орієнтири отамана Боровця. Він виступає проти свавілля окупантів [2].

Однак активних бойових дій підрозділи УПА (Б-Б) не вели. Напади на німецькі об'єкти здійснювалися в основному з метою забезпечити себе продовольством, обмундируванням та заявити про себе як захисника прав українського народу. Подібні анти німецькі дії, що не завдавали ворогові значної шкоди, давали надію на досягнення в майбутньому компромісу. Така двоїстість позиції була характерна для Т.Бульби-Боровця і щодо радянських партизанів. Нейтралітет, який зберігався впродовж 1942 – початку 1943 рр., весною змінюється гострим протистоянням між обома сторонами, від чого, на думку більшості сучасних дослідників, виграли тільки нацисти. Тогочасну дипломатію Тараса Боровця Я.Гайвас назвав «гра у дві руки». Суть її полягала в тому, щоб використовуючи стосунки з німецькими і радянськими силами, добиватися значних поступок від кожної із сторін і, по можливості, залишатися щодо них у стані нейтралітету. Але в тих умовах політика «Гри у дві руки» не могла привести до успіху. Обидві політичні сили – і Радянський Союз, і нацистська Німеччина визнавали лише один принцип: «хто не з нами, той проти нас» [3].

У цей же час, відносини бульбівців з польським населенням характеризуються зміною напруженості збройним конфліктом. На перших порах Т.Бульба-Боровець намагався встановити зв'язки з польським рухом опору для спільної боротьби з нацистами та радянськими силами. Однак, ігнорування польським рухом зусиль бульбівців, які вважалися зрадниками Польської держави (попередні історично обумовлені протиріччя між польським та українським населенням; участь нацистів у роздмухуванні українсько-польського конфлікту тощо) поклало початок жорстокій братовбивчій війні [4].

На останньому етапі війни Т.Бульба-Боровець встановлює тісні контакти з гітлерівцями. З антинімецьких позицій він переходить до безпосереднього співробітництва з нацистами і бере активну участь у формуванні бригади особливого призначення, завданням якої мала стати диверсійна боротьба в радянському тилу.

Таким чином, рух Тараса Боровця, незважаючи на підтримку тисячі українців, особливо на початку діяльності УПА (Б-Б), не став

тією силою, яка б змогла привести до національного визволення. Ставка, зроблена на гітлерівську Німеччину, а не на мудрість, витримку, волелюбність власного народу, відвернула в кінцевому підсумку від нього українське суспільство і приречла його рух на поразку. Однак не зважаючи на відсутність чітких політичних орієнтирів Т.Бульби-Боровця та неоднозначність його діяльності, він відіграв велику роль в історії національно-визвольного руху періоду Другої світової війни.

Література

1. Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2004. – Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – 304 с.
2. Жуковський А. Історія Буковини / А. Жуковський. – У 2-х томах. – Т. 1. – Чернівці, 1991. – 119 с.; Т. 2. – Чернівці, 1993. – 222 с.
3. Гайвас Я. Доба великого перелому /Я.Гайвас// Визвольний шлях. – №11. – 1985. – С. 25-36.
4. Дзьобак О. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941–1944 рр.) / О.Дзьобак. – Київ, 2002. – 260 с.

* * *

*А.Шаповал, студентка ІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.)*

ІСТОРІЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЛЕМКІВ НА ПОЛТАВЩИНУ: ЕТНОГРАФІЧНІ НАРИСИ

Лемки є західною етнографічною групою українського народу. Вони займали територію на схилах Східних Бескидів між Сяном і Попрадом на захід від річки Уж. За сучасним адміністративно-політичним поділом Лемківщина – це гірська частина південно-східної Польщі (від р. Солинка і Сян на сході до р. Попраду й Данайцю на заході), північно-східна гірська частина Словаччини (від кордону України до р. Попраду), західна частина Закарпатської області (від с.Ужок на північ, Ужгорода на південь до р. Боржава, на сході – Великоберезнянський, Перечинський, частково Свалявський, Мукачівський, Іршавський, Ужгородський райони). Північна Лемківщина – належить до Польщі, а південно-східна – Пряшівщина – до Словаччини [4, с. 21].

Історія лемків найбільше серед етнографічних груп українського народу сповнена драматичними подіями через які, межі території розселення лемків, їх політичний статус і державна приналежність

змінювались. Цей край захоплювали і ділили між собою поневолювачі. Найтрагічніше сталося вже у наш час після Другої світової війни внаслідок злочинної угоди між урядами Польщі та Радянського Союзу. Корінне населення північної Лемківщини було вирване зі своїх споконвічних земель і насильно депортоване на південь Радянської України (1944-1946 рр.) та у північно-західні воєводства Польщі (за акцією «Вісла» 1947 р.). За складності історичної долі, асиміляційних процесів, які тривають і досі, лемки стійко захищали свою самобутність, поряд з етнографічною самоназвою вживають етнонім русини, в новітній час – українці, яким підкреслюють історичну належність до східнослов'янської спільності й органічну етнокультурну єдність з українським етносом. У результаті обміну між українським і польським населенням ПНР і СРСР, згідно з договором 1944 р. майже 500 тисяч лемків переселилися у Львівську, Тернопільську, Миколаївську, Херсонську, Полтавські області. Близько 150 тисяч лемків, польський уряд депортував у 1947 р. в західні воєводства країни. Після утвердження в Україні реальної свободи слова і друку з теми депортації етнічних українців із Польщі до УРСР з'явився ряд розвідок: М.Якименка, В.Кіцака, Ю.Сороки, С.Резніченка, В.Сергійчука, В.Наконечного [5, 3, 11, 9, 10, 6].

Згадуючи історію репатріації населення, зазначимо, що 9 вересня 1944 р. ухвалено постанову про добровільне виселення з Підляшшя, Холмщини, Посення та Лемківщини українців за лінію Керзона. Процес виселення лемків з споконвічних земель розпочався 1 листопада 1944 р., коли був відправлений перший ешелон з лемківцями села Стрільці Грубешівського повіту – останній 12 липня 1946 р. з Влодавського повіту у складі 15 вагонів. Внаслідок акції насильницької депортації, що офіційно розпочалася у вересні 1945 р., а закінчилася у серпні 1946 р., в УРСР було переселено 482 тисячі осіб. Перша партія депортованих українців прибула на Полтавщину в грудні 1944 р. – 7 осіб, у січні 1945 р. – 29 осіб; липні 1945 р. – 2094 особи. Полтавський облвиконком і бюро обкому КП(б)У, виконуючи розпорядження ЦК ВКП(б) 23 грудня 1944 р. ухвалили постанову «Про підготовку до прийому, розміщення і влаштування українського населення в районах Полтавської області, евакуйованого з території Польщі». Станом на 10 січня 1946 р. на Полтавщину – з під Кракова, Білостока, Любліна і Бреста) було доставлено 1910 сімей – 8171 особу. У Полтавській області мешкає на 2011 рік більше 10 тисяч лемків, а в Зінківському районі – близько тисячі [5, с. 6].

Всі лемки переселені на Полтавщину, а саме в Зінківський район, проживали в мальовничому селі Кам'яна Новосанчівського повіту

Краківського воєводства. Тяжка дорога до станції Гадяч тривала 6 тижнів до середини червня 1945 р., люди були розміщені по селах Зіньківського району, але не разом, а по 3-4 сім'ї в кожному селі. Найбільше лемків поселено в Лютенських Будишах, Шилівці, Соколовщині, Горобіях. У с. Селещина Машівського району, читаємо у протоколах бюро Полтавського обкому КП(б)У від 21 серпня 1945 р.: «на квартирі колгоспника мешкає в одній кімнаті дві родини Яшичак та Бокок, які складаються з 13 осіб. У кімнаті дуже тісно і брудно. Незважаючи на те, що ці родини є членами колгоспу, працюють добре, голова сільської ради та голова колгоспу до таких неподобств ставляться байдуже. В с. Базилювщина три родини зовсім не мають житла і мешкають у будинку школи» [1]. У ДАПО зберігаються скарги переселенців на відсутність у них елементарних побутових умов. У протоколі №294 бюро Полтавського обкому КП(б)У від 18 червня 1946 р. читаємо: «Матеріально-побутові умови для сімей переселенців не створені, садиби і городи не виділені, насінням городніх культур не забезпечені, будівництво житлових будинків не розпочате. Допомога в забезпеченні одягом, взуттям і харчовими продуктами не надається» [2]. Не бажаючи працювати задарма в колгоспі, переселенці через кілька місяців після прибуття на Полтавщину намагалися виїхати в Західну Україну. «З 1910 сімей, що в 1944 – 1945 рр. прибули на Полтавщину, в 1945 р. самовільно виїхали 266 родин (1014 осіб). Шести сім'ям (20 осіб) влада дала офіційний дозвіл на переїзд. Станом на 1 січня 1946 р. в області нараховувалось 1638 родин новоселів (7 137 осіб), із яких подали заяви про вступ до колгоспу лише 488 родин, тобто приблизно третина від їх загальної кількості», – зазначає М.Якименко [5, 6]. Прочитавши поему В.Прислопського «Лемки Зіньківщини», що була презентована на І-му Міжрегіональному фестивалі лемківської культури «Барви Лемківщини», дізнаємося про походження лемків, їх трагедію і відродження на українській етнічній території. Автор поеми ставиться з великою любов'ю, повагою і пошаною до батьків: «До лемківської долі доторкніться, відчуйте весь її трагізм, у час отой далекий поверніться, дізнайтеся як діяв сталінізм. Хоч лемків вирвали з корінням з землі своєї в злі роки. Проте вони ростуть з насіння, яке посіяли батьки. Не забувайте рід свій, свою маму й няню, в сімейнім дереві підтримуйте життя, бо всохне гілочка малесенька, остання, якщо коріння віддасте у забуття» [8, с. 2].

Лемки – переселенці адаптуючись до місцевих умов займалися традиційними галузями господарювання, відтворюючи побутові умови, елементи народної культури. Вони займалися хліборобством,

тваринництвом, а саме: вирощували велику рогату худобу, випасали овець. Були поширені домашні промисли: обробка дерева, каменю, вовни, ткацтво, гончарство, виготовлення дерев'яного посуду. Для поселень лемків характерна скупченість у долинах рік і річок та одновулична забудова. Традиційний лемківський селянський двір складався з довгої хати, яка під одним дахом об'єднувала всі основні житлові й господарські приміщення (хату, сіни, комору, стайню, стодолу – «бойще»). А. Ядловський згадує про с. Кам'яна звідки переселився на Полтавщину: «Хати в селян були в основному дерев'яні, чисті, світлі, просторі, мали по дві, три жилі кімнати. Дахи хат покривали дерев'яними гонтами. Найкращим матеріалом для виробництва гонтів була карпатська ялиця (смерека віком 60-70 років). Кожний господар мав своє обійстя, яке ще називали «хижою», що складалося з кухні, комори, сіней, кімрки, іздебки (світлиці) і кунати. В хижі була велика піч з комином, в якій пекли хліб і варили страви. В кутку, відразу за дверима, стояла постіль, далі стіл і друга постіль, мисник, лави і стільці. Прикрасою хижі були ікони і настінний годинник. У коморі було одне або два ліжка, кам'яна піч, стіл, лавки, стільці. В сінях було порожньо, бо з них виходили четверо дверей і була драбина чи вихідні сходи на дах. У кімріці були дві-три бочки капусти, ручний млинок, екваларен і поруччя на стару робочу одягу та міхи. Іздебка – найбільша частина хижі без опалювання. Тут стояли одне-два ліжка, шафа, скриня на святковий одяг, стіл, лавки. До кунати входилося з іздебки, і тут не було вікна, тільки незасклений, але заграбований залізом отвір. У скринях було хлібне зерно, борошно, бринза, масло, солонина, сушені овочі, гриби чи навіть мед, якщо в господарстві була пасіка. Єдиний харч, який не міг бути під ключем – хліб, діти могли їсти будь-коли. Окремою будівлею була стайня для рогатої худоби, стаєнка (конярка) для коней, бойско для молочення, причілок, плянтро і решта піддашся для сіна і соломи. Пелевник був для полови, січки і посліду. Прибудівлі до стайні чи стодолі – колешня (возівня), кутці для курей, гусей, качок. Інколи третьою будівлею був ще шпихлір на збіжжя, під котрим звичайно була пивниця на бараболі, карпелі, буряки. У кутку подвір'я обов'язково була криниця, а все обійстя було обсажене фруктовим садом до якого не мала доступу жодна тварина. Був малий городчик з яриною. Від дороги до подвір'я вела обгороджена «уличка» без накриваних хвіртки і брами. Під час жнив працювали в полі, вдома залишалися маленькі і хворі, але вони змушені були готувати їжу. До церкви в неділю, на свята ходили всі, вдома не залишався ніхто. З прибудови до церкви йшли босими, а перед церквою в потоці мили ноги, взувалися і взутими

заходили в середину церкви»[5,с.15]. Під час виселення на Україну в червні 1945 р. три дзвони, як інші церковні речі люди забрали з собою і привезли на Полтавщину. Спочатку вони були в селі Лютенських Будищах Зіньківського району в одній із хат, відведених під церкву. Радянська влада заборонила здійснювати відправи, і дзвони забрав до себе Онуфрій Олешневич, пізніше вони потрапили до м. Гадяча і м. Полтави. Народне вбрання відзначалося простотою і локальними особливостями в різних частинах і місцевостях Лемківщини. Характерні компоненти традиційного одягу лемків – коротка безушавкова жіноча сорочка («чахлик»), чоловіча з розрізом на плечах («опліч»), спідниці («фартухи») – для дівчат з кольорової тканини, для старших жінок з чорної – запаски в дрібні зборки («збиранки»), вузькі чоловічі штани, синя камізелька («катанка», сердак з білої вовни – «гуня», коричнева сукняна куртка – «гунька», довга прямоспинна чуга – «чуганя» з великим коміром, оздобленим довгими китицями «свічками». Взуттям слугували постолі «сербці» або чоботи [7, с.46]. Як бачимо, свосерідними були побут, духовна культура лемків що чекає своїх дослідників на сучасному етапі.

1 травня 2011 р. у с. Лютенські Будища Зіньківського району відбувся І-й Міжрегіональний фестиваль лемківської культури «Барви Лемківщини», на якому запалала перша лемківська ватра на Лівобережжі, а в Україні вона стала дев'ятою. Найпочеснішою серед учасників була 87-річна Ганна Олешневич, яка була найстаршою лемкинею Зіньківщини, а й залишилася на сьогодні в Лютенських Будищах єдиною. Серед поважних гостей на фестивалі були: голова Всеукраїнського товариства «Лемківщина», О.Венгринович, заступник голови Львівської обласної організації Всеукраїнського товариства «Лемківщина» Я.Козак, член правління Київської обласної організації І.Челак, поет зі Львова Б.Пастух, співачка з м. Чорткова на Тернопільщині М.Вудка. Вітальне слово мав голова Полтавської обласної організації Всеукраїнського товариства «Лемківщина» М.Ткачик. Гостей розважали фольклорні колективи та єдиний на Полтавщині дует «Яворина» (подружжя Ільїних Ірина та Геннадій), в репертуарі якого є 30 лемківських пісень. На Лівобережній Україні Полтавщина є лідером лемківського руху. Жителі в Лютенських Будищах говорять, що лемки – народ неконфліктний, порядний і майстровитий: ніхто з них не подався у п'яниці, а володіють забутими ремеслами. Лемки на Полтавщині, заслужили повагу працелюбством і вірою в Бога. Популяризуючи серед молоді, широкого загалу лемківську культуру, наголошуємо, що завдання нащадків пронести в собі, передати наступним поколінням лемківський традиції, звичай,

обряди. Хай у майбутньому живе лемківська доброта, працелюбність, чесність, людяність, віра в майбутнє, пам'ять про минуле.

Література

1. ДАПО. – Ф. 4086, оп. 9, спр.28, арк.16; спр. 64, арк.25-28.
2. ДАПО. – Ф. 15, оп. 1, спр. 385, арк. 4
3. Кіцак В. Переселення українців Польщі до УРСР (1944-1947рр.) // Наукові записки: зб-к наук. ст. Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. – К.:НПУ,2000. – Ч.3. – С.153-160.
4. Красовський І. Лемки – етнографічна група українського народу / Іван Красовський// Народна творчість та етнографія. – 1969. – №4. – С. 21-25.
5. Межею чужини розірване життя: депортація лемків із Польщі в Україну 1944-1947 рр. / за ред. д-ра іст. наук, проф. М.А.Якименка. – Полтава: Сімон, 2007. – С. 5-6.
6. Наконечний В.М. Лемки в ХХ ст.: життя на етнічних землях та в нових геополітичних умовах: автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.12 – українознавство. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. – 20 с.
7. Оленич І. Доля Лемківщини / І.Оленич. – Л.: Каменяр, 1992. – 119 с.
8. Прислопський В. Лемки Зіньківщини. – Зіньків, 2011. – 36 с.
9. Різніченко С. Депортація лемків з території Польщі в Україну в період з 1944 по 1946 рр. // Злагода. – 2000. – № 2. – С. 16-17.
10. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / Володимир Сергійчук. – Т.: Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1997. – 440 с.
11. Сорока Ю. Переселення українців з етнічних земель і польського населення з УРСР (1944-по 1946 рр.)// Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. – К.: УНІСЕРВ, 2001. – Вип. V. – С.95-99.

* * *

*С.Мостовенко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

Актуальність цього дослідження визначається посиленням інтересом держав світу до «українського питання» у його сучасному вимірі.

Предметом дослідження є зовнішня політика України періоду президентства Леоніда Кравчука.

Метою автора статті є розкриття основних напрямків зовнішньополітичної діяльності України на першому етапі її становлення упродовж 1991-1994 рр.

Характерною рисою зовнішньої політики України в перші роки незалежності було її формування значною мірою під впливом організацій націонал-демократичної спрямованості. У цей період орієнтиром була взята модель неприєднання. Її метою було звільнення, а потім дистанціювання від військово-політичного впливу Москви [1, с.99]. Основа української концепції нейтралітету була закладена ще в Декларації про державний суверенітет України, в якій підкреслювалося, що Україна заявляє про свій намір стати в майбутньому нейтральною державою.

Зовнішня політика України, як з огляду її розробки, так і в плані реалізації, пройшла два етапи: перший – від серпня 1991 до середини 1994 р. і другий – від середини 1994 р. і до цього часу. Це означає, що час президентства Леоніда Кравчука є окремим етапом у зовнішньополітичному становленні України як самостійного гравця на міжнародній арені.

Основним документом, який визначив принципові засади розвитку державних процесів, в тому числі у сфері зовнішньої політики, є Акт проголошення незалежності України, прийнятий 24 серпня 1991 р. Виходячи з цього документа, Верховна Рада України 2 липня 1993 р. схвалила «Основні напрями зовнішньої політики України». У цьому документі визначаються базові національні інтереси України і завдання її зовнішньої політики, містяться принципи, на яких реалізується зовнішньополітична діяльність нашої держави. У документі висловлене стратегічне завдання – використати наявний потенціал України щоб стати впливовою світовою державою, виконувати значну роль у забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі [3, с.88].

Першою своєрідною програмою зовнішньополітичної діяльності незалежної України став виступ Голови її Верховної Ради Л. Кравчука на 46-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 2 вересня 1991 р. З високої трибуни ООН, насамперед, було проголошено вірність України принципам Статуту цієї організації, Гельсінкського Заключного акта та Паризької хартії і підтверджено намір стати безпосереднім учасником загальноєвропейського процесу членом європейських структур. Зазначалось також, що Україна не має територіальних претензій до жодного із сусідів і виступає проти будь-яких територіальних зазіхань [2, с.121].

Основні принципи української зовнішньої політики дістали підтвердження у прийнятому Верховною Радою республіки 5 грудня 1991р. Зверненні «До парламентів і народів світу». В ньому зазначалося, що Україна «спрямовуватиме свою зовнішню політику на зміцнення миру і безпеки у світі, на активізацію міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних, енергетичних, продовольчих та інших глобальних проблем. Зовнішня політика України буде базуватись на загальновизнаних принципах міжнародного права». Серед першочергових завдань зовнішньої політики України були названі: утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави; забезпечення стабільності міжнародного становища України; збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів; включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту громадян; поширення в світі образу України як надійного і передбачуваного партнера та інші.

Принципи, на яких наша держава реалізує свою зовнішню політику, базуються на дотриманні загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, Статуту ООН, Гельсінського Заключного акта, Паризької хартії для нової Європи та інших документів ОБСЄ [4, с.103].

Міжнародне визнання України спонукало спрямувати основні зусилля на прискорення входження країни до світового співтовариства. З цією метою Міністерство закордонних справ значно активізувало роботу з надання визнанню не лише формального значення, а й реального відкриття дипломатичних представництв. Щодо іноземних держав, то динаміка становлення дипломатичних відносин була доволі високою.

Першою незалежність України, 2 грудня 1991 р., визнала Польща й одразу вирішила встановити дипломатичні відносини з нашою країною. Того самого дня про визнання незалежності України від імені Канади заявив її Прем'єр-міністр Б.Малруні. Протягом першого місяця Україну як повноправного суб'єкта міжнародних відносин визнало 68 держав світу.

Україну визнали всі держави «Великої сімки», що засвідчило незворотність процесу державотворення в Україні та остаточний перелом у позиції світової громадськості стосовно незалежності нашої держави.

У липні 1992 р. було підписано Договір про дружбу і співпрацю з Францією. Президент України Леонід Кравчук і Голова Верховної Ради Іван Плющ здійснили візити до США, Канади, Великобританії,

Франції, Бельгії, Фінляндії, Туреччини, Польщі, Угорщини, Румунії, Китаю з метою встановлення дипломатичних відносин, розробки правових основ співробітництва між новими суб'єктами міжнародних відносин, укладення угод про торгівельне, науково-технічне співробітництво, обговорення проблем прикордонних територій і та ін.

У 1992 р. було укладено 35 міжнародних та 88 міжурядових угод на двосторонній основі. Активно відкривалися дипломатичні представництва в Україні. На початок 1994 р. функціонувало 50 іноземних посольств, 5 представництв міжнародних організацій, а також 7 консульських установ [6, с.50]. На кінець 1994 р. було акредитовано послів із 78 держав, з них 55 із резиденцією у Києві.

Проголошення незалежності та міжнародне визнання поставило перед Україною низку важливих завдань у сфері розроблення та реалізації зовнішньої політики.

Принципово важливим кроком на шляху становлення України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин стало запровадження атрибутів державності, зокрема, визначення громадянства України, національної символіки, запровадження власної грошової одиниці, визначення кордонів тощо.

4 листопада 1991 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про державний кордон України». А 10 грудня 1991 р., у день прав людини, парламент ухвалив Закон про дію на території України міжнародних договорів. У ньому, зокрема, зазначено, що, прагнучи долучитись до системи правових відносин між державами та на основі взаємної поваги державного суверенітету і демократичних засад міжнародного співробітництва, Україна розглядає укладені і ратифіковані нею міжнародні договори як невід'ємну частину свого національного законодавства. Ці та інші акти молодій республіці свідчили про появу на політичній мапі світу нової демократичної держави, готової зробити гідний внесок у збереження загальнолюдських цінностей та розвиток міжнародної співпраці. Протягом першої половини 1992 р. Україна ратифікувала Договір про звичайні збройні сили в Європі від 19 листопада 1990 р. Підписала 25 червня Лісабонський протокол про приєднання до радянсько-американського договору в ТАНТ-I від 31 липня 1991 р. [5, с. 71].

Україна вступала в безпосередні дипломатичні зв'язки з США, Канадою, Польщею, Німеччиною, Францією, Китаєм, Росією, Казахстаном, державами Балтії, Скандинавії та ін. У липні 1992 р. відбувся візит Президента України до Франції, під час якого Україна приєдналася до паризької «Хартії для нової Європи», був підписаний договір про дружбу і співробітництво між двома країнами в цей період

Україна стала членом Ради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ, згодом ОБСЄ), багатьох міжнародних організацій, зокрема Світового банку і Міжнародного Валютного Фонду.

Перші кроки на зовнішньополітичній арені, досягнення, а також труднощі і проблеми в галузі міжнародних відносин пов'язані з періодом президентства Л. Кравчука.

Процеси державотворення в Україні після здобуття незалежності відбувалися при вкрай складних і несприятливих умовах, пов'язаних насамперед з важким тягарем проблем, отриманих у спадок від СРСР. Головною з них була та, що Україна, як і інші республіки колишньої радянської імперії, не мала серйозного досвіду будівництва власної національної держави і її самостійної зовнішньої політики. Швидкий прорив до суверенітету та незалежності певною мірою був несподіванкою для українського суспільства [7, с.66]. Звичайно, що це не могло не позначитися на формуванні зовнішньополітичних принципів та інститутів нашої держави.

У зовнішній політиці Україна бере за основу фундаментальні загальнолюдські цінності і засуджує практику подвійних стандартів у міждержавних стосунках.

Література

1. Васильєва-Чекаленко Л. Україна в міжнародних відносинах (1944-1996 pp.): Навч. посіб. – К.: Освіта, 1998. – 176 с.
2. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Х.: Фоліо, 2003 – 559 с.
3. Нарис історії дипломатії України / За ред. В.А. Смолія. – К.: Альтернативи, 2001 – 736 с.
4. Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ ст. у постатях. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001 – 266 с.
5. Україна в міжнародних відносинах ХХ ст. / За ред. Я.Й.Малика та М.З.Мальського. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004 – 468 с.
6. Зовнішня політика України в умовах глобалізації: Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1993--2003). – К.: Генеза, 2004 – 616 с.
7. Кудряченко А. Зовнішньополітичні засади незалежної України // Віче. – 1996 – № 8 – С. 16-26.

* * *

*І.Срібна, студентка ІV курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)*

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ РКЦ В УКРАЇНІ

Однією з визначальних рис Римо-Католицької Церкви в Україні є її надзвичайна динамічність. Можемо констатувати гіпербурхливий розвиток цієї конфесії з часу її офіційного відновлення у 1991 р. та упродовж перших п'яти років ХХІ ст. Подальший розвиток РКЦ (після 2005 р.) характеризується певним зниженням темпів розвитку в напрямку стабілізації приросту основних показників. Проте ця динаміка спостерігається лише в порівнянні з іншими традиційними релігійними напрямками, і говорити про суттєве збільшення кількості католиків латинського обряду в конфесійному полі держави не варто.

Так з часу офіційного відновлення своєї діяльності в Україні церква розпочала активний процес відновлення своїх інституцій. Водночас поставала необхідність якнайшвидшої їх адаптації до нових умов суспільно-політичних та міжконфесійних реалій. Першими були відновлені Львівська архідієцезія та Кам'янецька і Житомирська дієцезії.

Після відновлення РКЦ юрисдикція Львівської архідієцезії охопила церковні структури Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької областей, які історично відповідають довоєнним дієцезіям – Львівській (за винятком її Любачівської території, яка залишилась у Польщі), Луцькій та частково Перемишльській (Польща) і Ясській (Румунія). Архієпископ Мар'ян Яворський у 1992 р. поділив архідієцезію на деканати Волинський, Івано-Франківський, Львівський, Мостиський, Тернопільський, Стрийський і Чернівецький. В 1993 р. Волинський деканат розділили на Луцьк і Рівне, а 1994 р. були утворені Самбір і Чортків у 1998 р. виникли деканати Жовква та Золочів, а 2000 р. – Галич.

Вже на 1 січня 2001 р. на території Львівської архідієцезії діяло 239 парафій (148 дієцезіальних і 91 чернецька). Всі ці парафіяльні громади мали свої церкви або каплиці (з яких 213 було повернено в церковне користування, а 15 збудовано). На початок 2001 р. в архідієцезії працювали 83 дієцезіальних священики і 43 священики-ченці.

Територіальні межі Луцької дієцезії на початку відновлення її діяльності майже не піддавалися змінам, за винятком невеликої території на півночі, що раніше належала території Пінської дієцезії. Так, на початок 2001 р. до складу Луцької дієцезії входило 7 деканатів,

де нараховувалось 30 000 римо-католиків, 38 зареєстрованих громад, що були організовані у 36 парафіях, 31 парафіяльна церква і каплиця.

Католицькі спільноти на Закарпатті відповідно до рішення Апостольського Престолу від 14 серпня 1993 р., були об'єднані в апостольську адміністрацію Закарпаття, яку очолив папський нунцій у Києві монсенйор Антоніо Франко. 7 жовтня 1997 р. папа призначив ординарієм апостольської адміністрації Закарпаття єпископа Антала Майнека. За рішенням Папи Івана Павла II, в 2002 р. на території апостольської адміністрації Закарпаття постала нова Мукачівська дієцезія. Її юрисдикція поширювалася на структури РКЦ у Закарпатській області.

На початку свого відновлення юрисдикція Житомирської дієцезії охоплювала 8 областей України (Житомирську, Київську, Луганську, Полтавську, Сумську, Харківську, Черкаську, Чернігівську). Після поділу 2002 р. юрисдикція Києво-Житомирської дієцезії поширюється на структури Римо-Католицької Церкви у Житомирській, Київській, Черкаській і Чернігівській областях. Очолює дієцезію єпископ-ординарій Ян Пурвінський.

16 січня 1991 р. єпископом Кам'янець-Подільської дієцезії був призначений Ян Ольшанський. За даними, які подаються О.Доброєром, у січні 1996 р. на території дієцезії існувало вже 246 зареєстрованих громад, що об'єднували 297 500 віруючих, кількість діючих церков і каплиць – 140, в яких служило 44 священники.

Вже в 2002 р. за рішенням Івана Павла II в результаті поділу Києво-Житомирської і Кам'янець-Подільської дієцезій, утворилася Харківсько-Запорізька дієцезія з центром у Харкові. Одночасно із Харківсько-Запорізькою папа утворив Одесько-Симферопольську дієцезію, вона постала на землях, що раніше належали до Кам'янець-Подільської дієцезії. Ординарієм новоствореної дієцезії було призначено генерального вікарія Кам'янець-Подільської єпархії о. Броніслава Бернадського. Територія Одесько-Симферопольської дієцезії є однією з найбільших у Європі. На території України її юрисдикція поширюється на структури РКЦ в Криму (Симферополь), Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях.

За останні роки структура Римо-Католицької церкви (РКЦ) в Україні набула усталеної форми, а динаміка кількісного розвитку сповільнилася. Упродовж останніх років кількість громад РКЦ збільшилась на 11 одиниць, у т. ч. в 2011 р. на 4 одиниці за рахунок реєстрації лише чотирьох монастирів. Переважна більшість громад – 497 зосереджена у Вінницькій (115), Житомирській (121), Львівській (133), Хмельницькій (128) областях. У регіональному розрізі

найбільша кількість релігійних громад діє у Північно-Центральному регіоні 421 проти 405 та 92 відповідно, у Західному та Південно-Східному регіонах.

Отже, з наведених статистичних даних ми можемо прослідкувати дві основні тенденції в становленні територіально-організаційних інституцій РКЦ в незалежній Україні: 1) динамічне відновлення історичних дієцезій, які за перші п'ять років (1991-1996 рр.) легального функціонування практично досягли показників дорадянського періоду, та утворення двох нових дієцезій (2002 р.), територія однієї з яких належить до числа найбільших в Європі; 2) створення потужної церковної інфраструктури, що складається з десятків інституцій.

* * *

*Ж.Авраменко, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

ЄВАНГЕЛІСТСЬКО-ЛЮТЕРАНСЬКА ГРОМАДА «ПРИМИРЕННЯ» МІСТА ПОЛТАВИ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ

Чому тема, про яку буде йти мова, важлива та цікава? На це запитання ми бачимо кілька логічних відповідей: по-перше, проблематика релігійних конфесій не втрачала своєї актуальності з моменту виникнення релігії як суспільного явища. По-друге, євангелістсько-лютеранська громада «Примирення» після тривалої паузи в існуванні німецької лютеранської спільноти в Полтаві у незалежній Україні почала відроджувати перервані традиції. Полтавська громада привертає увагу розробкою та впровадженням соціальних благодійних проектів різних напрямків. Також значна увага в дослідженні приділяється питанню перспективи відбудови Петропавлівської лютеранської кірхи, котру зруйнували в 1933 р.

Наша робота присвячена дослідженню діяльності Євангелістсько-лютеранської громади «Примирення» упродовж 2010-2015 років та переважно ґрунтується на особисто зібраних матеріалах, що представлені на загал вперше, в чому і полягає наукова новина нашої роботи. При вивченні діяльності лютеранської громади м. Полтави було використано методи інтерв'ювання, спостереження, збору та обробки інформації про діяльність общини з моменту її офіційного оформлення та реєстрації до кінця минулого р. включно. Акцентується увага на питанні втраченої Петропавлівської кірхи. З метою його вивчення було проведено соціологічне опитування жителів міста

шляхом анонімного анкетування, для вивчення суспільної думки щодо її відбудови.

Перш за все слід зазначити, що після заборон, гонінь, депортацій, розпочатих з приходом більшовизму, німецька лютеранська громада припинила своє існування в 1933 р. нова релігійна група послідовників Мартіна Лютера почала формуватися аж у 1992 р., що стало можливим завдяки становленню правової бази свободи віросповідання відповідно до ст. 35 Конституції України та ст. 4 Декларації прав національностей України. Із невеликої релігійної групи, що спочатку нараховувала 12 осіб, виникла німецька євангелістсько-лютеранська громада Полтави, котра була зареєстрована 24 листопада 1994 р., а першим її очільником, проповідником та пастором став І.І.Гаак [2, с.77]. на початок 2003 р. громада налічувала близько ста осіб, з яких 50 – дорослих членів громади, 14 – дитяча група, 15 – молодіжна група та 20 – студентський хор.

3 березня 2004 р. головою ради громади та проповідником була обрана Ківа Катерина Василівна, що обіймає ці посади до сьогодні. 24 жовтня 2015 р. з Катериною Василівною було проведено інтерв'ю, в ході якого з'ясувалося, що наразі «в свята і коли приїздить пастор... приходиться до 60 чоловік», а на богослужіння щонеділі – «близько 20 осіб» [3]. Станом на 2015 рік євангелістсько-лютеранська громада «Примирення» м. Полтави активно працює над проектами, що можна розподілити на кілька напрямків: благодійний (годування безпритульних на Південному вокзалі м. Полтави), соціальної адаптації (проект «Простір радості» – спеціальна програма для дітей-інвалідів з психічними проблемами; програма «Інший день», розроблена спеціально для відвідування Кременчуцької виправної колонії для неповнолітніх, за якою передбачається спортивна та культурно-розважальна програма, а також благодійні внески, подарунки; сюди ж можна віднести і програму «Табір сеньйорів», яку створено для людей похилого віку, з метою відпочинку та організації дозвілля літніх людей) та культурний напрям (сюди ми можемо віднести, створений саме за ініціативи громади «Примирення», проект «Різдвяні вечори», що набув значної популярності в Полтаві). Велику кількість проектів громада «Примирення» робить спільно з іншими церквами, зокрема, К. В. Ківа зазначає: «Ми робимо спільні проекти... з Церквою Дім Хліба, у нас хороші відносини з Ігорем Убийвовком...» [3].

Важливе місце в діяльності громади займає питання увічнення місця будівлі лютеранської кірхи. Її будівництво в Полтаві було завершено та освячено споруду 1 листопада 1881 р. [1, с.93]. У 1932 р.

з початком так званої «безбожної п'ятирічки» вона була закрита, а в 1933 р. – висаджена в повітря і розібрана. Довгі роки громада «Примирення» відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» веде діалог з владою щодо повернення земельної ділянки на місці культової споруди, де зараз знаходиться Студентський сквер, на розі вулиць Монастирської і Фрунзе. Проте лютерани отримали відмову, вмотивовану тим, що «архітектурний ансамбль центру міста вже склався» [2, с.65]. К. В. Ківа коментує цю ситуацію так: «Будівлю ми навряд чи зможемо відродити, але хоча б пам'ятним знаком увічнити це місце» [3]. 24-25 вересня 2015 р. було проведено відкрите анонімне соціологічне опитування у тому ж Студентському сквері на тему «Втрачена архітектура Полтави». В опитуванні взяли участь 20 осіб. Прикметно, що ідею відбудови кірхи більшість опитуваних, м'яко кажучи, не підтримало. В той же час ідея встановлення пам'ятного знаку на її місці знайшла підтримку респондентів [3].

Отже, ми розглянули основні напрями діяльності Євангелістсько-лютеранської громади «Примирення» м. Полтави, визначивши її основні вектори: благодійність, соціальна адаптація інвалідів, культурницький напрямок та вектор співпраці. На основі отриманих результатів соціологічного опитування, ми можемо зробити висновок, що суспільство воліло би обмежитись пам'ятним знаком, а сама громада втратила ентузіазм відбудови втраченої архітектурної споруди.

Література

1. Дорога длиною в жизнь... [Текст]: в 2-х Частях / Книга в честь 10-летия общины г. Полтавы; материалы собр. и подгот. З. Штидт, тех. ред. Е. Кив; худ. оформ. И. Еккерман. – Полтава, 2004. Часть I. – Полтава, 2004. – 140 с.
2. Дорога длиною в жизнь... [Текст] : в 2-х Частях / Книга в честь 10-летия общины г. Полтавы; материалысобр. и подгот. З. Штидт, тех. ред. Е. Кив; худ. оформ. И. Еккерман. – Полтава, 2004. Часть II. – Полтава, 2004. – 120 с.
3. Особистий архів: соціологічне дослідження, інтерв'ю / зібр. Ж.М.Авраменко. – Полтава, 2015.

* * *

*О.Матвійчук, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

КУЛЬТОВІ СПОРУДИ КАРЛІВСЬКОГО РАЙОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ

Дані про першу функціонуючу церкву в датуються 10 жовтня 1731 р. в щоденнику Якова Марковича, котрий, перебуваючи у слободі Карлівка за дорученням Данила Апостола згадує, що був у неділю на службі. Ще одна більш пізня згадка про храм датується 1736 р. Церква була позначена на «Карті операцій воєнних дій між Доном і Дніпром переможної армії російської Імператриці (Анни Іоанівни) у 1736 р.». У першому та другому випадках жодних описів самої церкви не збереглося. Але очевидно, що храм був дерев'яний та не великий за площею. Враховуючи кількість населення яке коливалося в межах 3-4 тисяч, відсутність мануфактурного виробництва та невисоку зацікавленість у розбудові Карлівки тодішнього власника – генерал-аншефа Іоганна-Бернгарда Вейсбаха, ймовірно була невеликою за розміром.

Із середини ХVІІІ ст. починає діяти Карлівська хрестова намістія у складі Полтавської протопопії, що були лише в сотенних містечках Полтавського полку. 26 листопада 1751 р. до Карлівської Церкви призначається «Вдовий намісник Карлівський Йосиф Іванов», що отримав статус духівника для всіх категорій священнослужителів протопопії. В цей час при храмі функціонувала школа.

Переломним моментом у релігійному житті містечка став 1800 рік. Цього р. Карлівський масток переходить до рук молодшого сина Кирила Розумовського. Лев Кирилович та його дружина Марія Григорівна починають будівництво трьох церков на теренах повіту: церкви Святої Варвари Великомучениці (1800-1869) в селі Федорівка, церкви Благовіщення Пресвятої Богородиці (1828-1878) в селі Варварівка та Свято-Успенського храм (1800-1818) в місті Карлівка. Лише останній був збудований за часів Розумовських.

Церква Успіння Пресвятої Богородиці стала найдорожчим архітектурним проектом в Костянтиноградському повіті. Вона була побудована на честь перемоги Російської імперії у війні проти Османської імперії 1787-1791рр.

Це була унікальна трьох престольна церква, – «2-й престол Святих Константина и Елены и 3-й престол Святителя Льва Катанского», подібних якій не існувало. За даними на 1864-1865 рр. вона була єдиною на всю Полтавську губернію Церквою, віднесеною до 1-го класу. Парафія налічувала 8 295 душ обох статей. Про внутрішнє наповнення храму є короткий опис, складений під час його

реконструкції у 1893: «своей поместительностью и изяществом резьбы на иконостасах, притворах и икотах. Стены увешаны большими изображениями событий из жизни Господа Нашего Иисуса Христа и из истории христианской церкви. Рисунок всех резных украшений и багетной отделки замечательно выдержан во всех частях. Во всем внутреннем убранстве церкви видны изящество и симметричность <...> к украшениям, находящимся в ней, нельзя ничего ни прибавить, ни убавить, насколько все они гармонируют между собою и с общим видом церкви. Особенное же внимание останавливает на себе большая икона чудной италийской живописи, изображающая архистратига Михаила, поражающего мечом змию. Икона эта прислана из Петербурга нынешними владельцами Карловского имения – герцогами Мекленбург-Стрелицкими» [4].

Храм відігравав значну роль у розвитку освіти. Перший навчальний заклад – церковнопарафіяльну школу було відкрито у 1837 р. У 1902 р. була збудована за ініціативи завідуючого і одночасно заоновчителя церковнопарафіяльної школи священика Успенської Церкви Феодора Комарецького нова зразкова шкільна споруда. У 16 квітня 1889 р. у Карлівській Успенській Церкві вінчався відомий український письменник Панас Мирний з Олександрою Шейдеман, донькою тодішнього управителя маєтком.

Церква перестала діяти в 1920-тих рр. ст. Храм Успіння Пресвятої Богородиці був розібраний в 1936 р., за указом партійної еліти. Його «використали» для фундаменту при будівництві школи №2. Нині на межах розташування церкви знаходиться житловий п'яти поверховий будинок та аптека №26. Біля п'ятої школи в 90 рр. було з меншої пишнотою і в іншому архітектурному стилі побудована нова церква Успіння Пресвятої Богородиці. Мова про відновлення старої церкви навіть не йде але необхідність поставити макет на місці храму є важливим питанням. Більшість жителів міста не чули про існування цієї церкви, і навіть ті хто чули знають маленькі деталі. До наших днів дійшло кілька коротких описів та 3 старих світлини ХХ років, за ними можна створити макет необхідний для міста.

Ще однією церквою що не збереглася до сьогодні – церква Великомучениці Варвари в селі Варварівка Карлівського району. Була збудована в 1800 р., реконструйована за кошти княгині Олени Павлівни у 1869 р. При церкві була бібліотека, діяла парафіяльна школа. Даних збереглося дуже мало, достовірно відомо, що церква за забудовою була подібна до Благовіщенської. У 20-30 рр. ХХ ст. місцева громада активно відстоювала право храму на існування, але в 1936 р. було прийнято рішення розібрати церкву. В місцевому музеї

зберігається світлина церкви а також залишки даних про храм. Відбудувати церкву можливо, але це потребує резервів котрих не вистачає.

Єдина церква, збудована в період Розумовських, що збереглася до нашого часу – Благовіщення Пресвятої Богородиці в селі Федорівка. У 1828 р. побудували хрестоподібну основу церкви, до 1878 р. добудували дзвіницю. Вона була мурована, хрещата у плані, однобанна, мала купол сферичної форми з вісьмома вікнами. Підсилює враження величі Благовіщенського храму його розташування на горі. Внутрішній інтер'єр був розписаний олійними фарбами. Зовні верхня частина церкви оббита залізними листами та поштукатурена в білий колір.

В радянський період церква двічі була зачинена – у 1932 та 21 квітня 1963 рр. Діяла під час німецької окупації 1942 р. з 1963 р. використовувалася як складське приміщення для міндобрив. У 1972 р. відбулась пожежа в церкві котра остаточно сприяла перетворенню храму на пустку з голими стінами. Проте, не зважаючи на все це в середині храму залишилося кілька десятків напівстертих фресок. Дзвіниця не має даху. Зберігся купол з малюнками. Постановою Ради Міністрів УРСР від 26 вересня 1979 р. №442 напівзруйноване приміщення церкви було взято під охорону держави як пам'ятку архітектури республіканського значення.

Підбиваючи підсумки можна підкреслити, що Спроба відбудувати церкву самотужки від початку незалежності успіхом не увінчалися. Хоча саме Благовіщенський храм найбільш реально відновити і тому влада має рухатися в цьому напрямку. На місці церкви Успіння Пресвятої Богородиці та церкви Святої Варвари слід поставити макети храмів. Це питання не лише історії але й майбутнього.

Література

1. Особистий архів: соціологічне дослідження / збір. Матвійчук О. – Карлівка, 2015.
2. <http://turystam.in.ua/uk/2011-12-04-13-07-31/135-2012-03-29-16-12-16/2382-2012-03-29-16-27-18>
3. http://encyclosights.com/object_details.php?id=2424&ln=3
4. Матеріали з особистого архіву В.Пилявця.

* * *

*В.Терещенко, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

ПІРАМІДИ НА ПОЛТАВЩИНІ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

При згадці слово «піраміда», мабуть, чи не найпоширенішою є асоціація з Єгиптом. Відразу уявляється жарка посушлива місцевість, безкраї сліпучо-жовті піски, палюче сонце, нав'ючені верблюди та велетенські кам'яні чотиригранники, що височать над рівниною, іноді прикрашені загадковими сфінксами. Однак не всі знають, що піраміди є не лише в Єгипті, але й в інших країнах. Такі споруди є й в Європі, при цьому дві з них розташовані в Україні в Полтавській області – Кобеляцькому та Пирятинському районах, а третя – в Римі.

Мета створення пірамід трактується неоднозначно. Спершу вчені обстоювали їх культове призначення. Нині відомо, що пірамідальні конструкції здатні виконувати роль своєрідного акумулятора та генератора енергетичного поля. Тривалі дослідження та вивчення внутрішніх будов пірамід, дають усі підстави твердити, що використовувалися вони як культові споруди, переважно для поховань [1].

Аналізуючи українські піраміди, розпочнемо з комендантівської. Вона створена за мотивами усипальниць племені майя і являє собою 15-метровий гранітний чотиригранник. Історію її побудови пов'язують з офіцером царського флоту Олександром Дмитровичем Білевичем, який брав участь у російсько-турецькій війні та воював на Балканах. Перебуваючи на початку 60-х років XIX ст. у Єгипті у складі обмеженого контингенту російських військ, під враженням від побачених там гробниць фараонів започаткував у 1864 р. будівництво піраміди-усипальниці у власному маєтку на краю теперішнього села Комендантівка Кобеляцького району. Вона зводилася з гранітних блоків місцевого кар'єру. Поштовхом до початку спорудження послужила передчасна смерть його коханої дружини Софії у тому самому р. Оскільки блоки скріплювалися між собою вапняним розчином, замішаним на крові щойно забитої худоби з додаванням яєчних білків, а роздобути такі складники було справою нелегкою, то будівництво розтяглось на 13 років [3].

За іншою версією, поміщик Олександр Білевич у пам'ять про померлу дружину Софію Михайлівну вирішив побудувати Софіївську церкву у вигляді трьох'ярусної піраміди. Підземний ярус складали три поховальні камери, сполучені між собою ходами. На першому поверсі розміщувався православний храм, другий поверх служив дзвіницею. У першому надземному ярусі розмістили іконостас і вівтар, там

проводили богослужіння, другий поверх правив за дзвіницю. Споруду увінчував православний хрест. У 1916 р. Олександр Белевич пішов з життя і був похований у своїй піраміді-усипальниці [1].

У наступні роки піраміда пережила трагічний період свого існування. У 1922 р. комуністами була повністю зруйнована церква, тіла сім'ї Белевичів були викинуті. Дзвін з другого поверху також вирішили зняти, але на захист дзвону вийшло все село. В той момент влада відступила, але вже вночі по селу проїхався «воронок», і на ранок вже ніхто не зважився обороняти дзвін. Через деякий час в Комендантівці знайшлася людина, яка поцупила хрест з вершини 15-метрової піраміди. Незабаром він пропав без вісті.

Реконструйовано піраміду в двохтисячних рр. за ініціативою місцевих ентузіастів. Її переобладнали, а поряд з нею з'явилася цегляна прибудова з пластиковими вікнами і євроремонтом. Це діюча православна церква московського патріархату. Тут лікує з допомогою Біблії отець Григорій. Кошти на відбудову, за словами священника, він збирав сам близько 7 років. Піраміда стоїть в кінці села, біля кладовища. Поруч селяни влаштували імпровізовану могилу із сучасним гранітним пам'ятником родині Білевичів – Софії, Олександру та їх сину Петру [5].

Друга піраміда на Полтавщині розташована в Пирятинському районі в селі Березова Рудка. Її висота сягає 10 метрів, а зовнішній вигляд нагадує усипальницю фараонів у мініатюрі, адже була споруджена за всіма правилами будівництва єгипетських пірамід: основа чотирикутна, ребра граней чітко спрямовані за сторонами світу. Усередині – хрестоподібний склеп з чотирма нішами. Колись тут був вівтар з великим православним пам'ятним хрестом посередині. Внутрішні поверхні стін було розписано з одного боку біблійними письменами, а з другого фресками в єгипетському стилі. Зовні піраміду Закревських покрили цементом, але так, щоб здавалося ніби її облицювали плитами. Для будівництва піраміди використовували місцеву цеглу та обтесаний граніт, зокрема, матеріали, привезені з Африки [2].

Споруда являла собою триповерхову каплицю, вхід до якої з південного боку охороняла скульптура янгола, яка насправді була статуєю крилатої давньоєгипетської богині родючості і материнства Ізиди, привезеною з Єгипту власником помістя, послом Російської імперії у країні пірамід Гнатом Закревським. Статуя була дуже давня: її створили приблизно у другому тисячолітті до нашої ери. У рідній Березовій Рудці Гнат Закревський у 1898 р. звелів збудувати над

родинним склепом своїх батьків Платона і Ганни Закревських цегляну каплицю, подібну до єгипетських пірамід.

Гнат Платонович Закревський помер у 1906 р. в Єгипті від серцевого нападу. Його дочки бальзамували тіло батька і перевезли у Березову Рудку, де поклали на вічний спочинок у сімейній каплиці-піраміді поряд з його батьками. Та недовго судилося спокійно спочивати тілам похованих там представників славного роду Закревських. У 1917 р. більшовики спалювали унікальну усипальницю, обдерли фрески і письмена, розбили і викинули стародавню статую богині, витягли останки небіжчиків з цинкових домовин і пошпурили їх у рівчак біля сільського кладовища, на якому пізніше місцеві селяни перепоховали їх. Згодом, вже у повоєнний час, цей витвір архітектури переобладнали під склад молокозаводу, бо, за свідченнями старожилів, продукція у поховальних камерах довго не псувалась. У 80-х рр. у зв'язку із запланованим будівництвом будинку культури, піраміду, яка «не вписувалася в архітектурний вигляд села», було вирішено взагалі знести, але вона виявилася настільки міцною, що її не подужали і найпотужніші бульдозери, адже основою для розчину були знову ж таки яєчні білки та кров молодих тварин. Не обійшлося і без містики – техніка взагалі відмовилася працювати. Тому й збереглася ця піраміда до наших днів [4].

Таким чином, досліджуючи історію полтавських пірамід, можна говорити, що це не лише окраса нашого рідного краю, а й прояв його широкої та різнопланової історії. Адже це унікальні пам'ятки поколінь, що ввібрали в себе дві культури – єгипетську та християнську.

Література

1. Полтавські піраміди // Українське слово. – 2015. – № 12. – С. 13
2. Полтавські піраміди. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ingreen.in.ua>
3. Піраміди Полтавщини. Легенда фамільних усипальниць. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://orenda.pl.ua/read/poltavski_piramidi
4. Фамільні піраміди на Полтавщині. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://haidamac.org.ua/2010/04/poltavski-piramidy>
5. Піраміда-усипальниця в Комендантівці. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mesoeurasia.org/archives>

* * *

*Т.Воскобійник, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТКИ: ГОРА ПИВИХА

У незалежній Україні історичне краєзнавство як галузь історичної науки пройшло ряд етапів свого розвитку і впевнено вийшло на передові рубежі науки. Дослідження та популяризація історії «малої Батьківщини» стають могутнім засобом виховання патріотичних почуттів, джерелом національної гордості і самоствердження. Все це вимагає більш глибокого і повного вивчення процесів становлення і розвитку історичного краєзнавства в тих регіонах країни, де воно має свої глибокі корені і давні традиції, особливо на переломних, визначальних етапах вітчизняної історії.

Полтавщина репрезентує потужний ціннісний культурно-історичний ареал, що сприяє посиленню наукового інтересу до його вивчення. Безумовним є той факт, що на теренах Полтавської області знаходиться величезна кількість пам'яток архітектури, заповідників, парків, культурних ансамблів, які відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами. Значна їх частина на регіональному рівні знайшла своє відображення у працях науковців і краєзнавців, туристичних маршрутах, які є вдалою презентацією того чи іншого району, міста чи села.

На жаль, на сьогоднішній день існує низка проблемних та дискусійних питань у краєзнавчих дослідженнях області. Не останньою є проблема так званих «невідомих», «забутих» пам'яток, які заслуговують на гідне місце в загальному реєстрі Полтавської області. Мета даної роботи полягає в актуалізації проблемних питань щодо популяризації та розвитку історико-заповідних територій Полтавської області.

Однією із важливих культурно-історичних пам'яток Полтавщини є гора Пивиха, яка знаходиться в межах Глобинського і частково Кременчуцького районів. Ця геологічна та історична пам'ятка є заказником місцевого значення, пам'ятником природи з 1969 р., а також важливим місцем збереження унікального ландшафту Лісостепу. Висота пагорба 169 м. Площа природоохоронної території 165,2 га [1, с.195].

Територія гори Пивиха є важливою не лише в географічному аспекті, але й становить ціннісний історичний здобуток України. Гора Пивиха має давнє і цікаве історичне минуле. За переказами, колись тут було поселення Пива, що належало руським боярам Пивам. У 1489 р. король Польщі Казимир IV подарував землі і різні угіддя, розташовані

довкола гори Пивихи, Київському Пустинно-Миколаївському монастирю, ченці якого в XVI ст. заснували тут Пивогорський Миколаївський монастир. Саме факт існування в цій місцевості монастиря і є важливим для історико-краєзнавчих досліджень. Дослідженням феномену гори Пивихи у кінці XIX і на початку XX ст. присвятили свою увагу практично всі без винятку відомі вчені-геологи, історики, краєзнавці.

За словами краєзнавця Глобинського району Віталія Григор'єва, у XVI ст. на Пивисі дійсно розташовувався Київський Пивогорський монастир, який був твердиною боротьби проти поляків. Це була своєрідна філія Київського Пустинно-Миколаївського монастиря, що знаходився за 250 верст. Місцева фортеця мала форму видовженого чотирикутника, який охоплював площу у 5 десятин. Фортеця була обнесена високим земляним валом і ділилась на 3 частини. Високі кургани на чотирьох її кутах слугували сторожовими пунктами. Тут були зведені дерев'яні та кам'яні будівлі, келії для монахів.

Чоловічий Пивгородський (Пивогірський) Миколаївський монастир у XVII ст. став значним релігійним і політичним центром, що відігравав неабияку роль у боротьбі з уніатством, подій козацько-селянських повстань під проводом П.Павлюка, національно-визвольної війни Б.Хмельницького. За боротьби між правобережними і лівобережними гетьманами монастир виступав посередником у переговорах між П.Дорошенком і І.Брюховецьким. Монастир був пристанищем для багатьох гайдамаків. Уже в XVI ст. серед монастирських володінь згадуються містечка Городище (Градизьк) і Максимівка [4].

На території Пивогорського монастиря знаходилися Антоніївська та Аннозачатіївська церкви, декілька вітряків і інші монастирські споруди. У 1774р. внаслідок пожежі Київський Пивогорський монастир зазнав руйнувань. Наступного р. тут постала нова кам'яна церква, архітектурний двір доповнив Михайлівський мурований собор та дзвіниця на в'їзді в монастир. А в 1784 р. Катерина II під час свого візиту до Градизька вирішила позбавити монахів земель. Цариці не сподобалися багатство та розкіш монастиря, що, на думку імператриці, призвели до розпусного життя його мешканців. Через два роки градизький монастир припинив своє існування. Поховання, які й досі залишилися на горі, ймовірно, містять різні предмети розкоші. Адже їх тоді клали у домовини монахів.

Ще до XIX ст. на горі знаходились залишки валів і насипів стародавнього укріплення Городиської фортеці. Тут знаходили палену цеглу, що була будівельним матеріалом фортеці. Сліди фундаменту

кам'яної фортеці були помітні на південній частині насипу. Тут стояла кам'яна башта, що слугувала козакам місцем спостереження за рухом противника по плавнях Дніпра. Взагалі фортеця являла собою продовжений прямокутник, площею в 5 десятин, обнесений високим валом [4].

Навколо гори, ще на початку XX ст. були видні стародавні кургани, яких майже не залишилось на сьогодні. Серед них відомим був курган Бабичиха. За даними історичних розвідок, на її місці колись у давнину стояла «кам'яна баба». Багато ходило легенд серед люду про інші кургани: Лядовицька (Лядська), Гайдамачка, Близнюки і т.д.

На Пивисі проводились археологічні обстеження і розкопки, в ході яких виявлено пізньопалеолітичні місцезнаходження в урочищі Скаалка, два поселення доби бронзи, поселення доби енеоліту. У відслоненнях гори знайдені вироби з кременю раннього палеоліту (150-35 тис. р. тому).

На сьогодні збереглися на Пивисі залишки фундаменту старої церкви на горі, який можна побачити навіть з узбережжя моря. На старому Єврейському кладовищі, саме так називають градижчани це урочище, збереглись надгробні пам'ятники з написами. Щоправда, багато з яких уже забрало море.

Після зведення в кінці 1960-х рр. Кременчуцького водосховища Пивиха поступово руйнується. Щорік вода поглинає близько 7 метрів гори. Сьогодні вже розмито понад 600 метрів Пивихи. Люди знаходять залишки древнього монастиря, які вимиваються дніпровськими хвилями. В останній час проводяться окремі заходи зі збереження гори [3].

Питання збереження даної пам'ятки є як ніколи актуальним. Це спричинено як природно-географічними, так й історико-культурними чинниками. Відомим фактом є процес розмивання схилів гори водами Кременчуцького водосховища, що може в найближчому майбутньому знищити цінні для дослідження археологічні пласти. Звичайно, зупинити природний процес неможливо, але сучасний розвиток науково-технічних засобів дає змогу мінімізувати вплив води на прибережну частину гори.

Окремий блок проблемних питань становлять питання популяризації пам'ятки. На сьогоднішній день територія гори Пивиха відома лише місцевим жителям та шанувальникам зеленого туризму. Варто зазначити, що історію чоловічого монастиря, який раніше тут знаходився знають в основному старожили чи місцеві краєзнавці. Незважаючи на те, що біля підніжжя гори щорічно відпочивають сотні туристів, інтерес до гори Пивиха не має культурно-історичного

характеру. Однією з причин такого стану є, насамперед, відсутність елементарного – презентації самої пам'ятки. Раніше при в'їзді на Пивиху з боку Градизька стояв знак «Ландшафтний заказник гора Пивиха», але зараз, на жаль, його немає. Відсутня також і будь-яка історична довідка, яка б засвідчувала факт існування монастиря та важливих археологічних об'єктів. За допомогою сучасних засобів можливим є відновлення, уявне макетування того чи іншого археологічного об'єкту, а на території гори, яка має чималу територію, це взагалі не становить особливих труднощів.

Місце розташування гори Пивиха є досить зручним. Дорога до гори Пивиха проходить по центральній київській трасі, а саме транспортне сполучення дає змогу легко і швидко дістатися до зазначеної цілі. Але, на жаль, обабіч дороги немає жодного вказівного знаку чи дошки, які б сповіщали про розташування заповідної території, а це є ще однією проблемою в популяризації пам'ятки.

За висновками фахівців у географічному розрізі гора Пивиха представлена краще, ніж в історичному контексті. Це є прикритим розчаруванням для місцевих краєзнавців, жителів району та небайдужих до історичних цінностей.

У 2008 р. гора номінувалася від Полтавщини на всеукраїнському конкурсі «7 чудес України». У список офіційних чудес вона не потрапила, однак її естетична привабливість, історична значущість на наш погляд, не є перебільшеною. Тому популяризація даного об'єкта є важливим завданням вивчення історії «малої Батьківщини».

Література

1. Географічна енциклопедія України: у 3 т./ О.М.Маринич – К.: «Українська радянська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1989.
2. Пазинич В.Г. Геоморфологічний літопис Великого Дніпра /В.Г.Пазинич. – К.: Аспект-Полігра, 2007. – 377с.
3. На Полтавщині здійснюються заходи щодо недопущення руйнування ландшафтного заказника місцевого значення «Гора Пивиха» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/>
4. Волошин П. Гора Пивиха – гора із гір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gradizk.at.ua/index/gora_pivikha_gora_iz_gir/0-18
5. В поисках «Еврейского кладбища» или история Пивихи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blyuz.rybalka.com/blog/view/10750/>

* * *

*І.Парфіненко, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПЛЕКС «ЗАМОК РАДОМИСЛЬ» НА ЖИТОМИРЩИНІ

Унікальний історико-культурний комплекс на Житомирщині розташований у мальовничому місці – між найчистішим озером Поліського краю і річкою Мики. Замок Радомисль в Радомишлі велично підноситься на гранітній скелі і оточений хвойними лісами. Згадки про нього з'явилися в Інтернет-мережі в 2007 р., коли почалася реконструкція та відновлення споруди [1].

«Замок Радомисль» відтворювався упродовж 2007–2011 рр. Його основою є будівля старовинного млина, споруджена в місті Радомишлі у 1902 р. Як встановлено під час досліджень, що проводилися в процесі реставрації старої споруди, вона була зведена на залишках фундаменту більш давньої будівлі. Оскільки район міста, де знаходиться будівля млину, зветься Папірня, дослідниками був зроблений висновок, що раніше на цьому місці знаходилася відома з хронік Радомишльська папірня, збудована між 1612 і 1615 рр. за наказом архімандрита Києво-Печерської лаври Єлисея [3].

У результаті досліджень, що проводилися науковцями під час реконструкції і реставраційних робіт, був встановлений також оборонний характер споруди, де розміщувалася папірня. Крім того, виявлено, що будівля зведена на підземній гранітній скелі, яка йде вглиб землі на кілька метрів.

У 2007 р. відбудовою «папірні» зайнялася Ольга Богомолець – відомий лікар, меценат та громадський діяч. На місці напівзруйнованого млина, перетвореного у сміттєзвалище, вона створила історико-культурний комплекс з єдиним у світі музеєм української домашньої ікони.

У ході відновлювальних робіт, які тривали понад 4 роки, будівлю було очищено від 60 тон сміття і відбудовано, прилеглу територію осушено, піднято над рівнем річки Мика та перетворено на ландшафтний парк. Ремонтні і реставраційні роботи велися з повним дотриманням стародавніх будівельних технологій, в замку відтворено інтер'єри ХVІІ-ХІХ ст. У 2008–2009 рр. до основної будівлі була добудована башта 35 м заввишки, на якій був встановлений дзвін [3].

У 2009 р. поблизу старовинної будівлі був встановлений на течії річки Мики пам'ятник засновникові Радомишльської папірні Єлисею Плетенецькому. Це перший в Україні пам'ятник цьому видатному церковному діячеві і перший пам'ятник людині на водній поверхні.

Через місцевість, де розташований замок, проходить «Шлях королів» (ViaRegia). Це древній і найдовший у світі сухопутний торговий шлях, який виник ще за часів античності. Замок Радомисль став першим об'єктом в Україні, який отримав диплом проекту «ViaRegia – культурний шлях Ради Європи» [3].

Територія замку з усіх боків оточена водою та ландшафтним парком. Тут б'ють джерела, ростуть десятки видів рідкісних рослин, живуть видри, норки, бобри, лелеки. У воді дуже багато риби, причому є і досить великі екземпляри, наприклад, коропа вагою 5-6 кг. У різних куточках парку розташована колекція старовинних скульптур Архистратига Михаїла XVII-XVIII ст.

Основною експозицією історико-культурного комплексу «Замок Радомисль» є Музей української домашньої ікони. Його експозиція і фонди налічують понад 5 тисяч образів і скульптур (православних, унійних і католицьких), створених упродовж XVI–XX ст. в різних куточках України – від Закарпаття до Слобожанщини і від Сіверщини до Криму. Серед них – багатометрові домашні іконостаси і крихітні подорожні ікони, козацькі «ковчеги» і гуцульські складні, ікони писані на полотні, вилиті з металу і вирізані з дерева[2].

Деякі ікони зберігають сліди часів радянського войовничого атеїзму – прострелені кулями, з виколотими очима, порубані шаблями. Серед експонатів музею – скриня, зроблена з обезголовлених ікон, віконниці з розпиляного навпіл образу Миколи Чудотворця[1].

Найстарішою вважається унікальна кам'яна ікона святого Миколи Чудотворця, виконана з шиферного каменю. Точно її вік наразі не встановлений, однак, на думку різних спеціалістів, що оглядали її (Інститут історії НАНУ, Музей волинської ікони), вік ікони коливається від XV–XVI ст. (можливо, копія з більш раннього оригіналу) до кінця XII ст.

Експозиція Музею розміщена в п'яти залах. Одна з них – Обрядова зала – водночас є місцем для урочистих подій, де проводяться державні реєстрації шлюбів.

У музейних фондах знаходиться також багата колекція предметів старовинного українського побуту, серед них – сімейні скрині, домашнє начиння (праски, прядки, плетені непроникні посудини для води тощо), човни-довбанки[3].

Особливий інтерес становить колекція фотографій другої половини XIX – початку XX ст. Серед них – фотопортрети з майстерні відомого українського фотографа польського походження Альфреда Федецького, автора першого німого фільму, відзнятого на території України.

Концертна зала «Замку Радомисль» розрахована на 150 місць. В залі розташований великий камін зі скульптурою Архангела Михаїла – звідси й її дві інші назви. Висота склепінь сягає 6 метрів. В залі проходять концерти класичної, вокальної, камерної, народної і джазової музики. Концертна зала Замку Радомисль – єдиний у світі зал із живим джерелом. Вода потрапляє до зали через тріщини в скельній породі.

Ландшафтний парк «Замку Радомисль» становить окремий природний комплекс, створений з урахуванням усіх сучасних екологічних вимог, з мінімальним втручанням людини в природне середовище. Його частиною є скелі і підземні гранітні породи, що виходять на поверхню. Їхній вік становить сотні тисяч років[2].

Замок «Радомисль» з його парковою зоною і залами технічно і інтер'єрно підготовлений, до проведення масових культурних заходів, екскурсій, фестивалів, концертів, корпоративів, зйомок. А також сімейного відпочинку, риболовлі та інших заходів.

Література

1. Музей замок Радомисль, Радомишль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/66144_historical-and-cultural-complex-radomysl-castle.htm
2. Ольга Придибайло. Замок Радомисль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/zhytomyrska-oblast/zamok-radomysl/>
3. Офіційний сайт Історико-культурного комплексу «Замок Радомисль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radozamok.com.ua/ua/>

* * *

*Ю.Демченко, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)*

ПОЗИЦІЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ УКРАЇНИ У СТАВЛЕННІ ДО УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Боротьба українців за право на європейську інтеграцію дістала назву Революція Гідності й стала наймасштабнішою подією в новітній історії України, засвідчивши нові зрушення в колективній свідомості суспільства. Дослідження передумов Революції Гідності дає змогу проаналізувати та оцінити етапи, які пройшов український народ, обираючи європейський вектор розвитку, детальніше розглянути специфіку протистояння влади і народу, з'ясувати причини і наслідки Майдану. Отже, актуальність теми посилюється потребою осмислення феномену Революції Гідності.

Упродовж останніх двох постреволуційних років вже сформувався значний пласт публікацій найрізноманітнішого характеру. Передусім, відзначимо публікації в періодичних виданнях як друкованих ЗМІ, так і Інтернет-ресурсах. Вони відображають поточну хроніку подій, що передували прогнозованому підписанню угоди про асоціацію з ЄС 29 листопада 2013 р., а також полеміку навколо питання вибору вектора інтеграції – ЄС чи Росія. Левова частка опублікованих аналітичних матеріалів, коментарів і суджень належать політологам О.Палію, В.Фесенку, В.Карасьову, М.Погребинському, Б.Яременку та іншим. Окрему групу становлять праці науковців, істориків, присвячених осмисленню причин і феномену Майдану, виділенню й характеристиці його етапів, наслідків і змін, які відбулися в суспільстві: А.Киридон [2], А.Рудік, Є.Букет [3], Ю.Макарова [4] та інших. З'ясовуючи ситуацію, котра призвела до революційного вибуху в суспільстві, ми зверталися до аналізу матеріалів, що безпосередньо присвячені зовнішньополітичному аспекту євроінтеграції, її нормативно-правовій базі: Л.Чикаленко [5], І.Бураковський [6], Г.Немиря [7], О.Павлюк [8], В.Маштабей [9].

Напередодні підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС 29 листопада 2013 р. вивчення громадської думки дало такі результати: для України підписання Угоди про Асоціацію та Зону вільної торгівлі з Євросоюзом більш вигідне (41%), ніж вступ до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном (38%); не визначилися – 21%. Молодь, люди з вищою освітою традиційно висловлювалися за підписання Угоди про Асоціацію та Зону вільної торгівлі з ЄС, люди старшого віку – вступ до Митного союзу [12]. Підтримку позиції щодо членства у Митному союзі громадяни України мотивували по-різному. Люди похилого віку підтримували вступ з ідеологічних міркувань, деякі на ментальному та історичному рівнях. Зростання привабливості саме європейського інтеграційного шляху останніми роками відбувалася дуже активно. Нова віха змін у громадській думці щодо інтеграційних пріоритетів розпочалася у 2014 р. Опитування середини травня 2014 р. зафіксувало подальше зростання підтримки європейського вектора [2].

Діаметрально протилежними були оцінки передумов вступу до ЄС й багатьох політиків. Значна частина представників партії влади акцентували на негативних наслідках підписання Угоди з ЄС. Зокрема, Ігор Сабій зауважував, що за умови підписання асоціації з Європою, без цілого комплексу змін нам не обійтись: «У нас з'являться нові можливості, і чи ми зможемо ними скористатися, чи навпаки – втратимо все – ось в чому питання». Відверто проросійськими були

виступи і заклики депутатів Верховної Ради України від партії регіонів О.Царьова, В.Колесніченка, Г.Ківалова. Н.Шуфрич навіть виступив із заявою: якщо парламент проголосує за курс на Євросоюз, то він вийде з фракції партії регіонів.

На громадську думку та настрої політиків в Україні істотний вплив справляли оцінки й висловлювання російських політиків і, особливо Президента РФ В.Путіна. Російська пропаганда зачіпала численні болісні точки історичного минулого нашого народу, сіяла сумніви у правильності історичного вибору українців. Зокрема, Президент РФ сказав: «Україна ще далека від європейських стандартів у товарах... Ви знаєте, щоб не відбувалося, і куди б не йшла Україна, ми все одно колись ідесь зустрінемося. Чому? Тому, що ми – один народ» [13].

Непослідовною та суперечливою виглядала позиція Верховної Ради, що ще більше роздвоювало суспільство. Так, її тодішній голова А.Рибак наприкінці 2013 р. говорив: «Роль успіху на Вільнюському саміті має відіграти Верховна Рада. Асоціація з ЄС потрібна не владі чи опозиції, вона потрібна Україні... Це в першу чергу стимул до подальшого реформування, прискореної модернізації, підвищення соціальних стандартів... Маємо значно прискорити реалізацію програми реформи, зокрема завершити реформування судової системи, органів прокуратури та внутрішніх справ. Пропоную Верховній Раді якнайшвидше підтримати відповідний пакет законопроектів... Парламент має забезпечити прийняття законів, передбачених планом дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. Договір про асоціацію з Євросоюзом ми підпишемо, але нам треба зробити все, щоб із сусідом, із братнім народом жити дружно, щоб наш ринок зберегти».

Особливо вражала сучасників невизначеність позиції експрезидента України В.Януковича. Адже суспільство очікувало реалізації його передвиборчої програми, в якій йшлося про виведення держави на європейський рівень життя. Завдяки відносинам з Європейським Союзом В.Янукович сподівався отримати визнання на Заході та отримати більшу підтримку виборців в Україні, які прагнули європейських стандартів життя та захисту людських прав [10, с. 3]. За кілька днів до саміту «Східного партнерства» ЄС у столиці Литви Вільнюсі, де мала бути підписана Угода про асоціацію України з ЄС, уряд ухвалив рішення відмовитися від її підписання. Це відбулося після раптового візиту В.Януковича до Москви. Хоча упродовж кількох років сам В.Янукович і його урядовці в один голос доводили вигідність асоціації з ЄС для України.

Рішення спричинило шок у суспільстві. Всі попередні уряди заявляли про європейську інтеграцію України. Переважна більшість українців критично ставилася до чинної влади, вказуючи на очевидні негативні явища – корупцію, розкрадання державних коштів, переслідування опозиції тощо. Тому високими були сподівання на поступову еволюцію до правової демократичної держави під впливом європейських партнерів. Відтепер ця перспектива ставала віддаленою або зникала. Крім того, відмова від Асоціації з ЄС сприймалася багатьма українцями як загроза самому існуванню України. Адже стала очевидною повна залежність В.Януковича від Російської Федерації [10, с. 3].

19 грудня 2013 р. Рада Європейського Союзу розглянула «українське питання». У «Висновках Ради», зокрема, зазначалося, що ЄС як і раніше готовий підписати з Україною Угоду про асоціацію, яка включає поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі, як тільки Україна буде до цього готова. «Європейський Союз наголошує на праві всіх суверенних держав на прийняття власних рішень у сфері закордонної політики без зовнішнього тиску [14, с. 14].

Ще до непідписання В.Януковичем Асоціації з ЄС у ЗМІ було оприлюднено прогнози провідних політиків того часу. У вересні 2013-го р. дипломати зазначали, що підписання Угоди з ЄС не є вигідним для діючої влади.

О.Тягнибок (лідер ВО «Свобода») зазначав, що Угода про асоціацію з Європейським Союзом є каталізатором розвитку України. Однак чинний владний режим не буде робити нічого задля ухвалення судової реформи, реформи правоохоронних органів, оскільки в нього інше бачення розвитку України [14, с. 1].

Б.Тарасюк, міністр закордонних справ у 1998–2000, 2005–2007 рр. так висловився стосовно політики В.Януковича: «Заява Віктора Януковича про можливість вступу України до Митного союзу свідчить про непослідовність глави держави, який повторює в цьому відношенні президентство Леоніда Кучми, декларуючи свої наміри в залежності від того, у якій столиці перебуває – чи в Брюсселі, чи у Вашингтоні, чи в Москві, не треба сприймати всерйоз його заяви. Я не виключаю, що в даному разі є спроба грати на два фронти, щоб виторговувати для себе більше з обох. Але в будь-якому разі ця політика не є зрозумілою в Брюсселі».

Відмова В.Януковича підписувати Угоду про асоціацію України з ЄС, а також небажання йти на компроміс із народом держави, яка обрала його президентом, породило у суспільстві антивладні настрої,

мітинги, які згодом отримали назву Революції Гідності – протистояння українського народу владі, що перестала думати про країну.

Література

1. О.Палій. Революція Гідності 2013–2014 роки та агресія Росії проти України: навч.-метод. посіб. / О.Палій, В.Головко, О.Черевко, С.Янішевський / за заг. ред. П.Полянського. – К.: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. – 36 с.
2. А.М.Киридон. Євромайдан / Революція Гідності: причини, характер, основні етапи // А.М.Киридон. – Історична пам'ять: науковий збірник // Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. – Полтава, 2015. – Вип. 33. – с. 107–115
3. А.Рудік. Позитивні та негативні наслідки вступу України до ЄС / А.Рудік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/289901/integration.pdf>
4. Ю.Макаров. Українська революція: західний погляд, західний вплив, західний внесок / Ю.Макаров // Український тиждень. – №9. – 28.02. – 06.03. – 2014. – с. 22–24.
5. Чикаленко Л. Рішення, яке заклало основу Європейського союзу / Л. Чикаленко // Зовнішні справи: політичні науки. – №5. – с. 9-11
6. І.Бураковський про ситуацію в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidanvideo.ru/watch/CDQOqVPDyWY/gor-burakovskijj-u-ros-nema-groshejj-robiti-z-krimu-vivsku-russkogo-mira.html>
7. Г.Немиря очікує, що Майдан може переміститися до ЦБК // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1280501-do-novogo-roku-tsentrom-mitingiv-mozhe-stati-tsvk-g-nemirya>
8. Павлюк О. Герої не вмирають Україні / О. Павлюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://maidanvideo.ru/watch/mBGR8pT_Jlw/gero-ne-vmirayut-oleksandr-pavlyuk.html
9. Маштабей В.Я. Сильними послів роблять сильні обставини / В.Я. Маштабей // Зовнішні справи: суспільно-політичний журнал / засновник МЗС України, ДАУ при МЗС України. – К., 2014. – №12. – С. 12–16
10. Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України // Історія та суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – № 5. – 2015. – с.13–23
11. Олексич Х. Соціально-правові, політичні та організаційні питання Євроінтеграції України / Х.Олексич, О.Данкевич // Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України: збірник

наукових праць. – 29-30 листопада 2007. – Ужгород, 2008. – с. 24-41

12. Розривання зі стажем: то Митний чи Євросоюз? / [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.transkarpatia.net/ukraine/22311-rozrivannya-z-stazhem-to-mitniy-chi-yevrosoyuz.html

* * *

*А. Страшко, студентка ІV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)*

РОМАН Р.ІВАНЧЕНКО «ОТРУТА ДЛЯ КНЯГИНИ»: ХУДОЖНЬО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КНЯГИНИ ОЛЬГИ В КОНТЕКСТІ ДОБИ

Тема Київської Русі, української державності загалом, складних процесів державотворення є наріжною у доробку Раїси Іванченко – письменниці, доктора історичних наук, професора, лауреата Державної премії імені Тараса Григоровича Шевченка.

Тому у світли історичної романістики про давню Русь природним було звернення Р.Іванченко до постаті напівлегендарної рівноапостольної княгині Ольги, мудрої державної діячки, яка змогла зайняти місце на древньому київському престолі; прагнення в художній формі відтворити історичну ситуацію доби Х ст. і проблеми, які є актуальними для кожної епохи, – підступності, інтриг, змов, зрад, безчинств, насилля, жорстокості [3].

Письменниця порушила дискусійне в наукових колах питання про походження Ольги. Раїса Петрівна є прихильницею болгарського походження Ольги: «...спинилась...на...запису із володимирського літописця. Там повідомлялось, що Олег женив Ігоря в болгарях і взяв йому в жони «княжну іменем Ольга...». В іншому місці повідомляють, що Олег привів Ігореві жону «от Плескова, іменем Ольгу». От він ключ від таємниці княгині Ольги – боярська княжна...» [1, с.6].

Увага читача весь час максимально зосереджена на долі героїні. Хоч у романі чимало паралельних сюжетних ліній, але кожна дія, кожен елемент оповіді безпосередньо чи опосередковано пов'язаний з життям княгині Ольги [4, с.4].

Ольга чудово усвідомлює, відчуває хиткість свого життя: «Скрізь де не ступає нога велеможців, скрізь вив'юнюється чорною гадюкою зрада» [1, с.115]; «Жоден володар не може перейти оту межу владарювання і лишитися не отруєним ним!. сила влади в кожній людській душі навіки залишає свої смертоносні сліди. Минають віки, а тієї отрути ніхто не владен подолати.» [1, с.388]; «...тепер вона знає,

що таке володарювання: це коли ти мусиш випити сам оту чару з отрутою людської нищоти...» [1, с.287].

Влада змінює Ольгу, що проявляється в її зовнішньому вигляді: «Від тієї доброї, ласкавої дівчинки нічого не залишилося. Вона ніби зробилася вищою, голос її звучав твердо – хоча й був тихий і рівний. І розмисл її не жіночий чоловічий, владний. Уміє вона якось дивитися далеко вперед, крізь літа.» [1, с.255]; «...тихо одцвіла, як пишна яблунька й стала міцним деревом... Нелегке князювання її, скроплене отрутою, постійна напруга зробили її тепер стрімкою, гострозорою, у словах повільною і скупю. Лише під пшеничними віями дуже рідко...змигне щось...щире, жіноче» [1, с.307].

Р.Іванченко показує й іншу сторону медалі Ольжиного життя – самотність. Велика володарка заздрить простолюдинкам і челядницям, бо «...вона не може так просто жити, як вони, – легко й невимушено...» [1, с.323]; «Мала завше йти величаво й царствено...навіть йдучи до мужа-князя. Мала ступати твердо, з високо піднятою головою... найтяжчим було те, що не могла нікому виказувати своїх почуттів...» [1, с.323]; «Ольга нишком... витирає... пекучі сльозини – негоже владній княгині показувати, що вона має звичайне вразливе серце...» [1, с.287]. Чоловіка ніколи не було вдома, а з нею завжди лишалася діти і держава: «...Ігор у Києві майже не перебував – походи за походами: то печеніги, то угри, то булгари, то ще хтось шарпав землю полян-русів чи уличів – мусив відбивати одну орду за одною...» [1, с.257]; «...княгиня сиділа з дітьми на Київських горах і була беззахисною перед усім...світом» [1, с.289]. За клопотами вона ховала свою самотність і журбу: «...княгиня лишилась з того часу на Горі як одинока горлиця – не було кому довіритись, не було від кого почути вірне, некорисливе слово...» [1, с.256].

Авторка показує не лише досягнення, але й помилки Ольги – жінки, матері, володарки. Наприклад, ховаючи в душі почуття любові до вдоводи Щербила, Ольга «...спалила останній місток між собою і... Щербилом, бо сказала: вона володарка його! Вона сильніша від нього, і через те саме вона, жінка, дбає про нього – подає...яко жебракові, смачні шматки з...князівського столу...» [1, с.326]. Небажання мати за невістку бранку-рабину Малушу трохи не привело до розриву стосунків між матір'ю і сином: «– Не дозволю тобі, Святославе, брати шлюб із рабинею моєю – з Малушею!» [1, с.384].

Який шлях розвитку обрати Країні Руси? Для княгині Ольги це – надзвичайно важливе питання: «...вона не мусить повторити долю Болгарії – вона мусить підтримати тут, в Руси, вогнище духовного життя, щоб зіпертися на власні сили, щоб блиск чужої краси не

затмарив очі сліпим душею, щоб гордість і велич зростали і зміцнювались тут, серед полян-русів, котрі зуміли витворити свою державу та вже не один раз стали жертвою чужої сили й нахабності» [1, с.379].

Правителька переймається майбутнім підвладної країни. Це можемо зрозуміти із внутрішнього монологу Ольги, який переплітається з почуттям національної гідності й гордості: «...коли в народу відбирають його велике минуле, – народ мізерніє, знесилюється його подвижницький дух... коли народ забуває своїх великих прашчурів і своє слово, – забудуть і його» [1, с.300]; «...треба впорядкувати нашу країну...має бути одна міра данини...і одна міра уроків, оброків і продажів...один час і місце збирання. Від того наша країна дістане спокій і міць» [1, с.352].

Вибудовуючи образ людини тієї доби, Р.Іванченко прискіпливо обсервує національну, культурну, етнопсихологічну площини й субстанційні кола особистості[2, с.15].

Отже, вміло використовуючи історичний фактаж, делікатно вводячи його в художню канву романного сюжету, Р.Іванченко вибудовує оригінальну модель образу великої княгині Ольги.

Література

1. Іванченко Р.П. Отрута для княгині: роман / Р.П.Іванченко. – К.: Спалах ЛТД, 1995. – 464 с.
2. Ніколаєнко В.М. Історичні романи Раїси Іванченко про Давню Русь: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / В.М.Ніколаєнко. – Запоріжжя, 2002. – 21 с.
3. Руженцева Є. Ужинок Раїси Іванченко / Є.Руженцева // Літературна Україна. – 2000. – 21 груд.
4. Юшук І. Подвижниця / І.Юшук // Літературна Україна. – 2010. – №5. – С. 4.

* * *

*Д.Олексієнко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)*

ФРОНТОВА ПОВСЯКДЕННІСТЬ ЖІНОК КОЗАЦЬКОГО ЗАПОРОЖЖЯ

У НАУКОВО-ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ О.АПАНОВИЧ

Феміноорієнтований науково-творчий доробок О.М.Апанович нараховує вісім публікацій, присвячених становищу жінки в ранньомодерному українському соціумі. Дві авторські роботи історик – «Вишневецька Раїна» (1959) [1, с. 112] та «Роксолана» (1963) – [2, с. 403] і два інтерв'ю історика науково-популярного

характеру «Мальви за порогами» (1989) [4, с.10-11] та «Мадонни землі козацької» (1989) [5, с.4-5] присвячені вивченню жіночої складової в контексті історичних, культурних, історико-правових, політично-економічних процесів. В чотирьох інших авторських роботах інтерес дослідниці, був спрямований на вивчення психології та повсякденно-побутових реалій жінок в контексті воєн, революцій та збройних локальних конфліктів, що їх вело запорозьке та українське козацтво в XVI – XVIII ст. [6, с. 11-13, 28-31, 14-15; 7, с. 2, 4; 8, с. 25-68].

В 1965 р. в трьох номерах журналу «Наука і життя», світ побачила феміноорієнтована розвідка вченої «Маруся Богуславка – історична постать?» В цій публікації дослідниця вперше зацентрувала невідільницькому аспекті теми «жінка і запорозьке козацтво.» [6, с.12-13]. В контексті розповіді про масове полонення татарсько-турецькими завойовниками українського населення, О.Апанович зосередила дослідницьку увагу на долі жінок-полонянок. В архівних фондах «Москви, Києва, Ленінграда, Львова» – писала дослідниця є матеріали про бранців та бранок. «За своєю формою це найрізноманітніші документи. Оскільки питання про невідільників, їх розшуки, викуп, визволення, обмін і т.д. було важливим життєвим питанням у відносинах Росії, України з Кримом і Туреччиною протягом ст.» [6, с.13]. Історик наголосила на тому, що в розшуках, викупках, визволеннях та обмінах жінок-полонянок з України брало участь і запорозьке козацтво. «Важливу роль при обміні полонених, – підкреслювала дослідниця, – відігравала Запорозька Січ. Розташована по сусідству з татарськими кочовищами, Січ мала широкі зв'язки з Кримом і була добре обізнана з умовами й обставинами, за яких звичайно проходив у татар обмін і викуп полонених.» [6, с.30]. За словами історика, на Запоріжжі завжди була в резерві для обміну й викупу певна кількість турецьких і татарських полонених» [6, с.30]. У своїй пізнішій розвідці «Розповіді про запорозьких козаків» О.М.Апанович пояснила причину щирої уваги до невідільницьких справ Запорозької Січі. Річ у тім, – писала дослідниця, що українські жінки-невідільниці діставали визволення тільки з рук козаків під час походів і зрідка – в результаті викупу [6, с.63].

В березні 1969 р. в газеті «Літературна Україна» [7, с.2,4] була надрукована стаття Олени Апанович і Олени Компан, «Сучасниці дівчини з легенди». В канву історії України ранньомодерної доби та історії запорозького козацтва дослідниці включили розповідь про фронтову повсякденність українських жінок, які разом з козаками-запорозжцями і донськими козаками приймали участь в захопленні та героїчній обороні фортеці Азов (1637 – 1642 рр.) – славнозвісному

Азовському сидінні. Дослідниці, стверджували, що у рядах захисників фортеці стійко билися й жінки [7, с.4]. «Козацькі жінки брали до рук шаблі, коли падали біля фортечних гармат чоловіки. Жінки не боялися ворожих куль, палаючих отруєних стріл. Кольорові та білі хустки мигтіли по території фортеці. А вночі відчайдушні російські та українські козачки оплакували загиблих воїнів, щиро віддаючись скорботі» [7, с.4]. Далі, дослідниці наводять маловідомий факт з історії фронтової повсякденності жінок Слобідської України 1667-71 рр. «Першим на Слобідській Україні підтримало повстання селян під керівництвом Степана Разіна населення міста Острогозька, очолюване козацьким полковником Іваном Дзиковським. Душею повстання, пишуть О.Апанович і О.Компан – від самого початку стала дружина острогозького полковника – мужня Явдоха Дзиковська. Після страти Івана Дзиковського та його соратників за указом царя було скарано на смерть і героїчну козачку Явдоху. 22 жовтня царський воєвода Ромадановський розпорядився зібрати населення міста Острогозька і «Івашкову жену Дзиковського. сказав ей ту ее вину, при всех гродских людях, казнить смертию и отсечь голову» [7, с. 4]. Стає очевидним, що історики зуміли не лише «побачити» фронтову повсякденність жінок України XVI – XVII ст., але й представити жінку-козачку учасницею історичного процесу.

В кінці 1991 р. Олена Михайлівна звернулась до розгляду проблематики, пов'язаної з невір'ям українських жінок. Українських жінок забирали в полон не менше, ніж чоловіків, становище їх не було легшим, доля ж – трагічніша – писала дослідниця. Невір'я чекала тяжка, виснажлива праця в маєтках феодалів, а наймолодші і найкрасивіші з них потрапляли до гаремів. Жінки-невір'я з України й Росії були розсіяні по всіх тодішніх володіннях султанської Туреччини і Кримського ханства, навіть у далекому Єгипті [3, с.63]. Одна з таких полонянок, «ставши дружиною паші, протягом усього життя зберігала пам'ять про свою батьківщину» [3, с.64]. Позбавлена найменшої можливості повернутись додому, вона вирішила, що принаймні її син мусить жити в рідному для неї краї. Вона навчила його української мови і, коли він виріс, спорядила в далеку дорогу на батьківщину. Доля однієї з таких потурчанок, українських полонянок-партіоток – за переконанням О.М.Апанович, – і лягла в основу народної думи про Марусю Богу славку [3, с.65]. Звернувшись до проблеми жінок-невір'я, дослідниця виокремила і сформувала на її тлі новий тип української жінки – «полонянки-патріотки», уособленням якого стала Маруся Богуславка. Цей образ, на тлі сталінсько-брежнєвського трактування полонених як зрадників

Батьківщини, різко контрастував з уявленнями українських радянських гуманітаріїв про жінку-героїню. Будучи переконаною в тому, що ідеологічною основою стратегій виживання жінок України ранньомодерної доби була «незгасима любов до рідної землі», О.М.Апанович довела, що автори «Думи про Марусю Богуславку» «не в спрощеній обстановці, а в складній психологічній і драматичній життєвій ситуації показали патріотизм української жінки-полонянки» [3, с.65]. Дослідниця звернула увагу й на ту обставину, що автори думи говорять про цю жінку з теплотою та симпатією і зовсім не дорікають Марусі за те, що вона «побусурманилась, потурчилась».

В розумінні О.М.Апанович присутність жіночої складової в культурному просторі козацького Запорозжя проявлялась не лише в «чітко виписаних» сценаріях фронтової повсякденності (війни, збройні локальні конфлікти, захоплення бранців, полон і пов'язані з ним сценарії визволення полонених), але й у вихованні воїнів-козаків. В цьому сегменті козацького життєустрою, наголошувала дослідниця, жінки-матері, жінки-виховательки відігравали першорядні ролі. Наявні у науковому доробку О.М.Апанович сценарії фронтової повсякденності жінок козацького Запорозжя дають уявлення про складну картину жіночої історії, у якій, в одних випадках, ординарні жінки виступали енергійними, сильними особистостями, здатними виступити в похід, захистити себе, своїх дітей, маєтність і рідний край від нападників, в інших – ставали покірними долі «безпомічними дівами в біді і сльозах».

Отже, переконливо виписаний дослідницею образ, сильною, наділеною відвагою жінки-козачки, явив собою новий для української соціокультурної традиції тип жінки-войовниці. Його особливістю стало значне розширення меж життєвого простору ординарної жінки, вихід за рамки традиційного трикутника «чоловік-дім-сім'я» і освоєння пересічною жінкою традиційно чоловічих ролей – воїна, захисника рідної домівки, сім'ї, краю від небезпеки.

Література

1. Апанович О. Вишневецька Раїна / О. Апанович // Українська радянська енциклопедія. – Т. 2. – К. : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1960. – 575 с.
2. Апанович О. Роксолана / О. Апанович // Українська радянська енциклопедія – Т. 12.- К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1963. – 576 с.
3. Апанович О.Розповіді про запорозьких козаків / О. Апанович. – К.: Дніпро, 1991.-335 с

4. Мальви за порогами: [Інтерв'ю з О.М. Апанович] / Розмову вела К.Кіндрась // Радянська жінка. 1989. – №12, – С.10-11.
5. Мадонни землі козацької: [Інтерв'ю з О.М. Апанович] / Розмову вела Л. Шершель // Я, ти, ми. – 1991. – №7. – С.4-5.
6. Апанович О. Маруся Богуславка – історична постать? О.Апанович // Наука і життя. 1965. – №3, – С. 11-13, №4, – С. 28-31, №6, – С.14-15.
7. Апанович О.,Компан О. Сучасниці дівчини з легенди / О.Апанович, О.Компан // Літературна Україна. 1969. – 7 березня.
8. Апанович О. Маруся Богуславка – історична постать? / О.Апанович // Розповіді про запорізьких козаків / О.Апанович. – К.: Дніпро, 1991. – С. 25 – 68.
9. Апанович О. Роль жінки в козацькому вихованні / О.Апанович // Неопалима купина. – 1993. – №1. – С. 54-58.

* * *

*І.Парфіненко, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Бороденко О.А.)*

ЗМІНА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

*Патріотичне виховання – це сфера духовного життя,
яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне,
що любить і ненавидить людина, яка формується.*

В.О.Сухомлинський

Останнім часом ми переживаємо доленосні події – Революцію Гідності, жертвний подвиг Героїв Небесної Сотні, збройне протистояння на сході країни. Вони чітко засвідчили життєву необхідність щодо активізації національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді, яке є питанням формування національної свідомості та державної безпеки [4]. Тому, актуальність теми дослідження очевидна, адже саме виховання національних почуттів і патріотизму є основним завданням становлення українця, як вірного громадянина своєї держави.

Відомо, що основи національної гідності закладаються, перш за все, у сім'ї, далі у позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладах. Не забуваймо також про значний вплив, у епоху нестримно зростаючого технічного прогресу, засобів масової інформації. Проте, саме довготривале навчання у школі створює значні виховні можливості – впливу на емоційний стан учнів передусім на позакласних виховних заходах та уроках історії. Зрозуміло, що у

поурочний час головним джерелом та, водночас, й своєрідним «компасом» у формуванні особистості школяра є незаангажований підручник.

На жаль, обсяг статті не дозволяє надто докладно зупинитися на аналізі всіх підручників, тим більше, що література, в якій вони розглядаються, доволі багатогранна. Хотілося б зупинитися лише на деяких підручниках та окремих статтях з метою розкриття змін у шкільних книгах на сучасному етапі розвитку української держави основ патріотичного виховання молоді.

Для дослідження даної проблематики були обрані статті О. Пометун та Н. Гупака [6], І. Гирича та р. Євтушенка [2], Т. Тканової [8], Л. Чупрія [4], О. Томаченко [5], які визначають сучасні підходи до змісту шкільного підручника з історії, а також важливості патріотичного виховання у сучасній школі. Крім цього, були проаналізовані підручники з історії України для 8 та 11 класів авторів Власова [1], О. Пометун та Н. Гупана [7] та окремо Державний стандарт повної базової та середньої освіти [3].

В останньому документі у розділі «Суспільствознавство» закладено основи патріотичного виховання. Зокрема саме там визначено одне з головних завдань освітньої галузі: «формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій і явищ суспільного життя, досвіду емоційно-оцінної діяльності, здатності визначати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, встановлювати особисті цілі, спрямовані на розвиток суспільства, держави, забезпечення власного добробуту та добробуту своєї родини» [5]. Цим завдання і мають керуватися автори, які створюють шкільні книги, та вчителі історії у навчально-виховному процесі.

Під «шкільним підручником» розуміється «книга, в якій викладаються основи знань із певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки й культури, ...яка відповідає програмі і завданням цього закладу, віковим та іншим особливостям тих, хто навчається». У широкому розумінні підручник – це різновид навчальної літератури, в якому структурно поєднано два компоненти: зміст (авторський текст, писемні джерела, ілюстрації, документи, схеми, історичні карти тощо; навчально-методичний апарат (система завдань, запитань, бібліографічний апарат тощо). У комплексі обидва компоненти покликані забезпечити реалізацію мети і завдань навчальної програми з предмета [5, с. 14].

Якщо проаналізувати підручники третього покоління, то ми можемо побачити, що автори зокрема такі, як В.Смолій, В.Степанков,

В.Власов, Ф.Турченко, О.Пометун, Г.Фрейман почали їх створювати на основі культорологічного, європейського та цивілізаційного підходів, що дозволяє дати учням всебічні та достатньо об'єктивні уявлення про різні сфери життя суспільства загалом і кожної окремої людини в конкретні історичні періоди зокрема [6].

Автори нових підручників розраховують значною мірою на чуттєве сприйняття минулого своїми юними читачами, оскільки саме почуття формують ціннісні орієнтації та щирі особисті переконання [5, с. 14]. Відповідно, понятійна система навчання, що домінувала раніше, замінюється образною. Творці підручників послідовно пояснюють учням переваги еволюційного шляху розвитку суспільства, намагаючись переконливо висвітлювати криваву природу соціальних революцій і війн. Формуючи у школярів розуміння демократичних цінностей, готовність жити у світі громадянської згоди, толерантності. Наприклад, автори при вивченні війн, повстань, революцій ставлять питання: чи можливо було уникнути війни? Хто пропустив можливість компромісу? Або просять оцінити ті чи інші події наприклад, у підручнику з історії України для 11 класу авторів О.Пометун, Н.Гупан при вивченні теми «Україна на початку та у середині 50-х років», пропонують оцінити: перші кроки деєсталінізації в Україні; входження Криму до складу УРСР з правової та політичної точки зору [7, с. 131].

Потрібно також врахувати й те, що історія представлена не тільки у подіях, фактах, а й історичних постатях. На прикладах життя, діяльності і боротьби за державу українських князів, козацтва, видатних гетьманів Б.Хмельницького, І.Мазепи, П.Орлика, всього українського народу та його видатних представників – Т.Шевченка, В.Винниченка, М.Міхновського, М.Грушевського, С.Петлюри, С.Бандери та багатьох інших, у підручниках висвітлюються ідея національної гідності нашого народу, його прагнення мати власну державу [8]. Ми не можемо забути й про Героїв Небесної сотні та учасників АТО, які боронять державну цілісність нашої держави. Зокрема, у підручнику В.Власова для 8 класу під час вивчення теми «Передумови і початок національно-визвольної війни 1648-1657 рр.» учні мають порівняти словесний портрет Богдана Хмельницького з зображенням на гравюрі, який представлено у підручнику, що дає змогу дітям висловити свої думки стосовно рис характеру гетьмана [1].

Наприкінці кожного параграфу є питання та завдання до теми, які змушують учнів дискутувати, аналізувати та ставити питання один одному тобто закликають до діалогу. Це означає, що їх захоплюють факти боротьби за українську державність, вони сповнюються почуттями гордості за героїв цієї боротьби, пишаться історичним

минулим та героїчним сьогоденням українського народу. Отже, на уроках історії відбувається виховання громадянської свідомості та власної суспільної позиції, гідності та честі в гармонійному поєднанні національних і загальнолюдських цінностей, утвердження ідеалів гуманізму, демократії, добра й справедливості [6]. Важливим аспектом, на нашу думку, є цитування у підручниках уривків поезій або ж демонстрація на уроках відеосюжетів патріотичного спрямування.

Окремі приклади дають підстави вважати, що вітчизняні автори підручників за останні роки зробили суттєвий поступ у справі відображення взаємин українців з сусідніми народами, почалося подолання етноцентричних стереотипів минулого у трактуванні відносин українців з неукраїнцями, тобто у впровадженні у шкільних книгах головних засад цивілізаційного, мультикультурного підходів [2, с.9].

Підсумовуючи можна сказати, що нове покоління підручників з історії спрямоване на виховання національної свідомості зростаючого покоління, а результатом цього має бути сформованість почуття патріотизму, тобто прояву особистісної любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з майбутнім Батьківщини, досконале володіння українською мовою та знання незаангажованої та незаполітизованої історії України.

Література

1. Власов В.С. Історія України [Текст]: 8 кл.: підручник для загальноосвіт. навч. закл. В.С.Власов / В.С.Власов – К.: Генеза, 2008. – 348 с.
2. Гирич І., Євтушенко Р. Суперечливі питання історії України та відображення їх у сучасних підручниках для 7-8 класів [Текст]/ І.Гирич, Р.Євтушенко // Історія в школах України. – 2000. – №2. – С. 6-9.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF>
4. Чупрій Л.В. Шляхи оптимізації національного патріотичного виховання молоді в контексті забезпечення формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу / Л.В.Чупрій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bulava.in.ua/chupriy_molodist.html
5. Томаченко О.В. Українські шкільні підручники 1990-2009 рр. з історії: здобутки і проблеми написання/ О.В.Томченко. –

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/34/tomachenko.pdf
6. Пометун О.І., Гупан Н.М. Сучасні підходи до змісту шкільного підручника з історії [Текст]/ О.І.Пометун, Н.М.Гупан // Історія в школі. – 2003. – № 4. – С. 13-15.
 7. Пометун О.І., Гупан Н.М. Історія України [Текст]: 11 кл.: підручник для загальноосвіт. навч. закл. / О.І.Пометун, Н.М.Гупан. – Х.: ТОВ «Сиція», 2011. – 343 с.
 8. Танкова Т.П. Патріотичне виховання на уроках історії / Т.П.Танкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tkanova.blogspot.com/2015/01/blog-post_22.html

* * *

*Т.Воскобійник, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Бороденко О.А.)*

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ХРОНОЛОГІЧНИХ РІВНЯНЬ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

*«Немає історії без дат...
Вони те, без чого сама історія зникла б»
Клод Леві-Строс*

Історія людства має свою власну періодизацію та часову характеристику. Засвоїти послідовність подій у часі, встановити дати історичних подій і явищ допомагає спеціальна галузь історичних знань – хронологія. У сучасній українській школі провідна роль належить процесу формування в учнів історичних уявлень взагалі та хронологічних зокрема. Така спрямованість розвитку завдань історичної освіти в Україні визначається чинними програмами з історії для загальноосвітніх навчальних закладів. Перед учителями-практиками традиційно постає завдання створення таких методичних умов, за яких формування у школярів хронологічних уявлень буде найбільш ефективним, а результативність навчального процесу на уроках історії буде забезпечуватися варіативністю методичних прийомів та засобів розвитку вмінь і навичок учнів орієнтуватися у часі та просторі. Зрозуміло, що таке різнобарв'я буде визначатися очікуваними результатами, типом та видом уроку, віковими особливостями учнів та, звичайно, творчим підходом, ініціативністю вчителя.

У нашій розвідці спробуємо розглянути питання доцільності використання на уроках історії в школі одного із методичних прийомів

локалізації подій у часі – хронологічних рівнянь та навести їх приклади.

Загалом проблематиці часових уявлень та методики їх формування в середній школі присвячено незначне коло студій, авторами яких є С. Борисов [1], В. Власов [2], Т. Демиденко [3], Т. Малецька [6], О. Охредько [4]. Тому, вважаємо, що дослідження є актуальним з точки зору методичної науки та освітньої практики.

Використання хронологічних рівнянь у процесі вивчення шкільного курсу історії дає змогу забезпечити зростання процесів мислення, сформувані умови для розвитку пам'яті учнів, зацікавити історичною наукою й стимулювати школярів до критичної оцінки власних навчальних досягнень. Хронологічні рівняння допомагають школярам не просто пригадати дати історичних подій, але і співвіднести їх між собою, знайти нові зв'язки між фактами, що мали місце в окремі періоди і в різних країнах. Вони діагностують рівень розвитку невербальної уяви учнів, їхніх логічних здібностей, сприяють виробленню точності і лаконічності усної мови. Вирішуючи хронологічні рівняння, учні обґрунтовують свої рішення, намагаються стисло пояснити вибір тієї чи іншої дати. Процес розв'язування рівнянь відіграє значну роль у формуванні історичних уявлень школярів. Працюючи над їхнім змістом, діти уявляють відображену предметно-дійову ситуацію, в залежності між заданими параметрами і пошуком відповіді, співвідносять умову з запитанням, намічають шляхи розв'язання поставленої проблеми, план послідовного виконання дій. Уживання хронологічних завдань на уроці історії стане ще одним проявом творчого навчання, якщо і для учнів, і для вчителя воно буде зорієнтоване на пошукову діяльність самих дітей. Проблемність таких завдань і пошук можливих методів їх розв'язання сприятимуть тому, що навчання стане справді дослідницьким процесом [1, с. 18]. Слід зазначити, що така робота над рівняннями буде сприяти як розвитку мислення з одного боку, так і творчої уяви, творчих здібностей – з іншого [5].

Практичне застосування хронологічних рівнянь, на нашу думку, базується на двох рівнях складності, по-перше – це найпростіші, елементарні рівняння, які не передбачають особливих математичних операцій. Як приклад таких, ми пропонуємо наступні варіанти: Визначте скільки років тривала Столітня війна, якщо вона розпочалась у 1337 р., а закінчилася – 1453 р.? Порахуйте, скільки років управляв Гетьманщиною український гетьман І. Мазепа (1687-1709 рр.)?

Зовсім інший вид рівняння пропонує методист О.Охредько [4, с.24]. Він наводить приклад більш складного рівняння:

Завдання. Поставте замість букв цифри і виконайте математичні дії: $A:B=B$, $G-D=E$, $K-T=O$, $C-L=I$, $H-I=P$, $3-Y=X$, $Y-P=M$, $M-(P-O+X-E+I) \times B=$

Дата		Події
	А	Перші Олімпійські ігри
	Б	Битва біля Херонея
	Г	Початок Пелопоннеських війн
	Д	Битва біля Гавгамел
	К	Початок тиранії Пісістрата
	Т	Битва біля острова Саламін
	С	Початок реформ Солона
	Л	Перикла вперше обирають стратегом
	Н	Перший похід персів проти Греції
	И	Облога Тіру А.Македонським
	З	Битва біля Платеї
	Я	Філіп II стає царем Македонії
	У	Битва біля р.Ісса
	Р	Похід А.Македонського в Індію

Як бачимо, дане рівняння спрямоване на більш складніші операції: учневі потрібно не лише правильно виконати математичні дії, а для початку визначити всі дати зазначених подій, адже відсутність навіть однієї дати не сприятиме знаходженню правильної відповіді. Впровадження таких завдань дозволяє узагальнити знання з певної теми та локалізувати їх в часі. Крім того, спрацьовують міжпредметні зв'язки [4, с. 24].

Учні можуть розв'язувати хронологічні рівняння на будь-якому етапі уроку і при вивченні різних тем, але при цьому потрібно враховувати їхні вікові особливості. Варто відмітити, що використання хронологічних рівнянь є доцільним і прийнятним у роботі з учнями середніх і старших класів, однак у класах пропедевтичного рівня краще уникати подібної роботи, оскільки в даному випадку учні ще не володіють достатніми знаннями для вирішення таких завдань. Формування хронологічної компетентності школярів має бути органічним елементом у загальній системі навчання історії. Його слід планувати на всіх етапах навчального процесу – від початкового (ознайомлювального) вивчення матеріалу до його закріплення, повторення, узагальнення й оперування ним. Застосування

хронологічних рівнянь можливе для поточного, тематичного та підсумкового контролю. Вправи на розв'язування хронологічних рівнянь можуть бути використані для самостійної роботи з історії, підготовки до олімпіад тощо. Якщо вчитель систематично використовує хронологічні рівняння, наступним етапом може бути організація самостійного формування учнями таких завдань на уроці або ж пропонуватися як домашнє завдання [2, с. 32].

За допомогою вирішення хронологічних рівнянь, шляхів знаходження відповіді на них, треба вчити учнів, особливо середніх і старших класів, аналізувати історичні факти, формувати вміння піднімати голос на захист справедливості, виступати проти громадської пасивності. Все це сприятиме формуванню у молоді дієвості, активності, почуття справедливості, сміливості, чесності, нетерпимості до недоліків. Розв'язування хронологічних рівнянь є тим прийомом, який допомагає вчителю ефективно і вміло залучити учнів до співпраці. В результаті такої діяльності учні краще запам'ятовують основні дати, терміни, які використовуються під час вивчення історії у загальноосвітніх навчальних закладах.

Отже, застосування знань, умінь та навичок у вирішенні хронологічних рівнянь створює умови якісного засвоєння навчального матеріалу. Використання інтерактивних та інших методів роботи на уроці, при розв'язанні хронологічних рівнянь, сприяє формуванню комунікативних навичок, аналітичного та критичного мислення, активної життєвої позиції, самостійному і відповідальному вибору варіантів поведінки та дій. Даний вид роботи дає змогу вчителю підсилити теоретичний матеріал, а учням наочно, практично його засвоїти. Виходячи з вищезазначеного, доцільність застосування хронологічних рівнянь в ході вивчення всесвітньої історії та історії України є цілком виправданою і важливою у розвитку навчально-виховного процесу сучасної шкільної історичної освіти.

Література

1. Борисов С. Хронологічні завдання на уроках історії / С. Борисов // Історія в школі. – 1998. – № 9. – С.17-18.
2. Власов В. Методика формування хронологічних та картографічних умінь на уроках історії України / В. Власов // Історія і суспільствознавство в школах України. – 2013. – № 1. – С. 15-22.
3. Демиденко Т. «Градусна мережа історії»: часові уявлення та методика їх формування в середній / Т. Демиденко // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. – Полтава, 2008. – С. 241-251.

4. Охредько О. Вивчення історичної хронології на уроках історії стародавнього світу за допомогою дидактичних ігор / О. Охредько // Історія в школі. – 1999. – № 12. – С. 21-24.
5. Пометун О. Формування предметної компетентності учнів у процесі навчання історії в основній школі / О. Пометун // Історія та правознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2014. – № 4. – С. 7-9.
6. Малецька Т. Методичні умови формування хронологічних уявлень учнів 5–7 класів у процесі навчання історії / Т. Малецька. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1163>
7. Становлення та розвиток методики викладання історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.startpedahohika.com/sotem-911.html>

* * *

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

*Р.Підпалый, студент III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)*

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО РОЗВИТКУ ТА ОЗБРОЄННЯ ЛАГАШУ В ІСТОРІЇ МІСТ-ДЕРЖАВ ШУМЕРУ (III ТИСЯЧОЛІТТЯ ДО Н.Е.)

Історія людської цивілізації представляє собою постійну боротьбу різних народів і держав за існування та домінування в етнокультурному регіоні. Становлення шумерської цивілізації не є винятком – це історія постійних військових зіткнень різних міст-держав півдня Межиріччя за гегемонію в регіоні, а пізніше – відстоювання власного права на території із зовнішніми ворогами. Одним із таких міст, час розквіту якого припав на середину III тис. до н.е., був Лагаш. За допомогою зброї та військового таланту правителів із династії Ур-Нанш місто змогло на певний час стати найсильнішим державним осередком Стародавнього Шумеру.

Багато вчених – шумерологів та асиріологів – займалися цією проблематикою. Скеред найвизначніших серед них слід згадати праці С. Бертмана, Л. Опенхейма, С. Крамера, В. Авдієва та ін., що послуговували орієнтиром для написання статті [1; 3; 2].

Незважаючи на достатню кількість праць, присвячених військовому розвитку міст-держав Шумеру, немає таких, де б було визначено інновації у веденні війни, внесені стародавніми шумерами в період правління царя Лагашу Еаннатуми. Тому автор статті ставить за мету розкрити причини військового піднесення Лагашу серед інших міст держав і його домінування в Стародавньому Шумері в роки правління Еаннатуми (2450 – 2425 рр. до н.е.).

Отже, після подолання шумерською цивілізацією глобальної катастрофи, яку в східній літературі називали Потопом, у шумерів лишилася ще одна найголовніша проблема – війна. Є свідчення, що до Потопу міста-держави Шумеру були розділені між собою смугами необробленої землі. Смуги були межами територій для кожної із держав. Проте в процесі розвитку та зростання кількості населення цієї землі почало не вистачати, що призвело спочатку до розорювання необроблених смуг землі на кордонах держав, а потім і до військових конфліктів за захоплення нових територій і ресурсів. Таким чином кожне з міст Шумеру повинно було створювати власну армію як для захисту від сусідів, так і для їхнього загарбання. До Потопу озброєння армій міст-держав Шумеру складали дерев'яні списи, лук і стріли з

кам'яними наконечниками. Захисним спорядженням шумерам служили щити обтягнуті шкірою. Цього було достатньо для озброєння та захисту воїна.

У III тис. до н.е. шумери відкрили для себе бронзу – твердий сплав міді та олова, що ідеально підходив для створення тонких лез і гострих вістрів. Саме бронзову зброю воїни почали використовувати в міжусобній боротьбі міст-держав за владу [1, с. 388].

Близько 2550 р. до н.е. в писемних пам'ятках спливає ім'я завойовника Еаннатума, царя Лагашу, міста, розташованого в 64 км на схід від легендарного Урука. Йому вдалося перемогти об'єднані армії Урука та Ура. Принаймні, він так стверджував у записах на кам'яних колонах.

Не завжди зрозуміло, чи можна довіряти таким написам, бо вони здебільшого перебільшують успіхи – з марнославства правителя або для підтримки морального духу війська. Найзначніша із стел, споруджених Еаннатумом, показує зімкнутий стрій воїнів у шоломах і зі списами, які крокують по тілах повалених ворогів. Собаки й шуліки пожирають тіла мерців. Цю пам'ятку називають «Стелою шулік». Стела увічнює перемогу Еаннатума над містом Уммою [2, с. 67].

Напис на стелі свідчить, що Умма перша почала війну, викрала прикордонні камені. Проте в ті часи не існувало офіційного звіту про війну, де б провина за її початок не покладалася на супротивника. І в нас немає звіту Умми. наступне ст. після правління Еаннатума Лагаш залишався найсильнішим і найбагатшим із шумерських міст. Він контролював близько 4700 кв. км земель – величезної території на той час.

Розглянемо детальніше спосіб ведення війни та озброєння шумерів у середині III тис. до н.е. У той будь-яка війна була горизонтальною, тобто всі військові дії велися на землі. Воїни, які оборонялися, мали додаткову перевагу – міцні стіни міста, що слугували перешкодою на шляху загарбників. У разі успіху загарбники захоплювали не лише місто, а й державу загалом, бо вся політична і духовна еліта зосереджувалася в місті-державі. Міські мури виготовлялися із глиняної цегли (каміня, що було придатне для будівництва, на території Шумеру не було). Ззовні перед стіною міг бути рів, котрий заповнювали водою з річки. У середині міста будувалася ще одна стіна, що захищала палац правителя. Крім того, міста найчастіше будували на височинах, що унеможливлювало їхнє швидке захоплення.

В якості зброї шумери використовувала луки зі стрілами, дротики для метання, піки (списи) для ударів, палиці з кам'яними

набалдашниками, бойові сокири з металевими лезами та кинджали. Цікаво, що мечі з прямими лезами шумери застосовували рідко, проте в них були шаблі із серпоподібними лезами для рублячих ударів. Захистом для воїна-шумера служили шолом (спочатку шкіряний, а пізніше металевий) і щит. Воїни носили черевики зі шнурками та плащ, до якого в якості броні прикріплювалися металеві диски. На час асирійського вторгнення для відбірних військ створювалися лати. Вони перекривали тіло і складалися із сотень металічних пластин, що перекривали одна одну. Під час битви ніщо не сковувало рухи воїна й давало йому надійний захист [1, с. 390].

Розвиток захисного спорядження в Лагаші стимулював до вдосконалення зброю. Наприклад, створення металевого шолому спровокувало винайдення сокири, здатної пробити даний шолом.

Найреволюційнішою зміною в той час було винайдення композитивного (складеного) луку. На відміну від луку зі звичайного дерева, композитивний лук складався з кількох різних матеріалів – дерева, кістки і сухожиль, що склеювалися разом. Подібна будова дозволяла натягати лук із більшою силою. Іноді силу натягу лука збільшували ще більше, коли використовували різні сорти дерева. Велика сила натягу дозволяла збільшити швидкість і дальність польоту стріли. Маючи дальність ефективної стрільби 300-400 метрів (а максимальна дальність польоту стріли була вдвічі більше), композитний лук дозволяв стрільцям влучувати в ціль, коли вони перебували поза досяжністю противника. За висловом військового арабського історика Іагеля Йоадіна: «Винахід композитного лука з його порівняно великою дистанцією бою було революційним для свого часу; з цим може за важливістю зрівнятися тільки відкриття пороху тисячоліттям потому» [1, с. 390].

Управління армією найчастіше належало самому правителю, до того ж уважалося, що разом із людьми в бій ідуть і їхні небесні покровителі – боги міст-держав. Власне сама армія складалася як із важкоозброєних штурмових груп, так і з легкоозброєних частин, що використовувалися для тактичного маневру. До професійних воїнів належали: лучники, які іноді розміщувалися на колісницях; сапери – підрозділи, котрі рили підкопи під стінами; інженери – які будували мости через річки спеціальні механізми для штурму міст. Також у війську були лазутчики й священики. Обов'язком перших був збір розвіданих, а других – принесення жертви богам. Загалом шумерські армії нараховували кілька тисяч чоловік (наприклад, населення міста-держави Лагаш за правління Урукагіни нараховувало 36000 осіб). Це було велике для того часу військо.

До мобільних загонів належали колісники – новація, яку внесли на поля бою саме шумери. У якості тяглової сили колісників використовували схожих на ослів тварин. Існувало два різновиди колісників: проста колісниця – двоколісна колісниця для передачі розвідданих і наказів полководця; важка колісниця, що мала чотири колеса та несла на собі кучера та воїна зі списом. Керувати важкою колісницею було складно: її колеса були щільно прикріплені до осі, до того ж передні колеса не могли повертати в бік при розвороті. Через мало маневреність та невелику швидкість важкі колісники використовували для прориву військових шеренг супротивника.

Власне про ведення бойових дій шумерами та про їх озброєння ми можемо судити за даними археологічних розкопок та писемними пам'ятками – «Царський штандарт Ура» та «Стела Шулік» [4; 5].

Отже, шумерська цивілізація в III тис. до н.е. пройшла тривалий шлях військового розвитку. Ми простежили процес переходу шумерського війська від етапу, коли основною сировиною для виготовлення зброї були дерево, каміння та шкіра (для виготовлення обладунків) до періоду, де переважна більшість зброї та обладунків вже виготовлялася із бронзи. Завдяки революційним змінам у військовій техніці Лагашу в часи правління Еанатума армія мала вузькі військові спеціалізації (лучники, важка піхота, сапери, інженери, колісники тощо) і точну кількість підрозділів. Новинки, що внесли в розвиток військового мистецтва шумери (бойові колісники та композитивний лук) допомогли правителям Лагашу на ціле ст. час стати очільниками Південної Месопотамії серед таких могутніх міст, як Ур, Урук, Умма та ін.

Література

1. Бертман С. Месопотамия: Энциклопедический справочник / Стивен Бертман. – М. : Вече, 2009. – 404 с.
2. Крамер С. История начинается в Шумере / Сэмюэл Крамер М.: Наука, 1991. – 360 с.
3. Л. Оппенгейм Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации / Лео Оппенгейм. – Изд. 2-е, испр. и доп. – [пер. с англ. М.Н. Ботвинника]. – М.: Наука, Главная редакция восточной литературы. – 1990. – 319 с.
4. Стела Коршунов // Хрестоматия по истории Древнего Востока [сост. и коммент. А.А. Вигасина]. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1997. – С. 42-43.
5. Царский штандарт Ура // Хрестоматия по истории Древнего Востока : [сост. и коммент. А.А. Вигасина]. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1997. – С. 41-42.

*О.Бартош, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПРИЧИНИ АССИРО-УРАРТЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (VIII-VII СТ. ДО Н.Е.)

Розуміння етнополітичних процесів, що сьогодні відбуваються на території Близького Сходу, вимагає звернення до досвіду давньої історії регіону. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розгляд військово-політичного протистояння Ассирії й Урарту в VIII-VII ст. до н.е. в Передній Азії та території Закавказзя, оскільки конфлікт інтересів двох великих держав кардинально змінив життя багатьох народів, втягнутих у цю боротьбу.

Досліджену літературу з теми можна поділити умовно на три напрями: історико-цивілізаційний (М. Артамонов, І. Дьяконов, А. Оппенгейм та ін.), дослідники якого намагалися фундаментально охарактеризувати ті процеси, що відбувалися в країнах Близького Сходу та Закавказзі [1; 4; 5]; дослідження давньої воєнної історії Закавказзя та Межіріччя (Н. Арутюнян, С. Бацїєва та ін.) [2; 3]; історико-порівняльний (Г. Мелікішвілі, І. Дьяконов, А. Іванчик та ін.) [2; 4; 6], де науковцями проводяться паралелі між економічним, культурним, територіальним та військово-політичним розвитком Ассирії та Урарту й інших східних цивілізацій.

Незважаючи на достатню кількість наукових праць, присвячених дослідженню нашої проблеми, ще недостатньо вивчено зв'язок між ассирійськими писемними джерелами, урартськими написами та біблійними текстами з проблеми розвитку відносин країн Близького Сходу та їхнього військово-політичного протистояння. Тому автор статті ставав за мету порівняти точки зору науковців ХХ – початку ХХІ ст. з приводу причин ассиро-урартського протистояння у VIII – VII ст. до н.е.

Отже, головні причини ассиро-урартського протистояння в Передній Азії та Закавказзі були пов'язані з намаганням отримати контроль над стратегічними сировинними ресурсами, а також провідними торгівельними шляхами.

По-перше, Ассирія та Урарту боролися за можливість активно впливати на морську торгівлю. Для цього їм необхідно було закріпити свої позиції на узбережжі Середземного моря. Обидві держави проводили надзвичайно активну експансійну політику з цілком прагматичних економічних мотивів. Вони намагалися приєднати якомога більше територій для того, щоб у подальшому максимально використовувати їхній природний та людський потенціал [6].

По-друге, в тривалій боротьбі між Ассирією та Урарту важливим був релігійний фактор. Як в ассирійців, так і в урартів склалася політеїстична система релігійних вірувань. У кожного з цих народів був власний пантеон божеств, які виступали покровителями різних сфер життя. Серед них надзвичайно важлива роль належала верховному божеству. Для ассирійців – це Ашшур, – покровитель війни, а для урартів – Халді, бог ненеба, котрий також вважався покровителем військових дій.

Згідно з давньосхідною філософією голова пантеону богів завжди мав свого двійника на землі. Цим намісником верховного божества на землі, як правило, виступав цар. Відповідно на нього покладалася місія домогтися того, щоб авторитет його верховного божества визнано якомога більше людей. Вороги царя прирівнювалися до ворогів бога [14, с. 346]. За таких обставин ассиро-урартське протистояння з обох сторін провокувалося необхідністю силою схилити на свій бік віруючих, які мали відмінні релігійні переконання. Таким чином, тривалий конфлікт між даними державами набував також характеру священної війни. Складалася ситуація, коли релігійні переконання диктували необхідність проведення взаємної агресивної зовнішньої політики [3, с. 18].

По-третє, говорячи про релігійні мотиви протистояння між Ассирією та Урарту, варто враховувати той факт, що у цих державах значна частина військової здобичі зосереджувалася у руках храмових господарств. За таких обставин представникам релігійних кіл безумовно матеріально вигідними були постійні конфлікти між двома вищеназваними державами [4, с. 78].

По-четверте, ассиро-урартська боротьба носила перманентний характер, змінюючись періодами загострення та розрядки в міждержавних стосунках. У першій половині VIII ст. до н. е. Урарту вдалося скористатись ослабленням Ассирії та встановити гегемонію в Передній Азії й розгорнути активну експансію в Закавказзі. Відродження військової могутності Ассирійської імперії спостерігається із середини VIII ст. до н. е., коли її новим правителем став Тіглатпаласар III. Йому вдалося значно потіснити позиції Урарту в Передній Азії. Кульмінаційним моментом ассиро-урартського протистояння, на нашу думку, став переможний похід царя Саргона II на Урарту в 714 р. до н. е., після якого Ассирія остаточно завоювала першість в Передній Азії. У той же час Ванська держава, щоб компенсувати собі втрату позицій, у наступні десятиліття активізувала свою завойовницьку політику на Закавказзі [1, с. 122].

По-п'яте, з початку VII ст. до н. е. важливим політичним фактором асиро-урартського протистояння стають племена киммерійців та скифів, які також брали безпосередню участь у цій боротьбі. Із середини VII ст. до н. е. загострення внутрішньополітичної ситуації та військова загроза з боку інших держав стимулювали нормалізацію стосунків між Ассирією та Урарту.

Одним із головних наслідків асиро-урартського протистояння в Передній Азії та Закавказзі в VIII-VII ст. до н. е. стало взаємне ослаблення сторін, яким скористалися їхні опоненти на міжнародній арені, котрі шляхом військової агресії знищили Ассирію та Урарту. Боротьба асирійців з уратами відіграла надзвичайно важливу роль у житті народів Близького Сходу, справивши на них як позитивний, так і негативний вплив [5, с. 63].

Підсумовуючи виклад причин асиро-урартського протистояння в VIII-VII ст. до н.е., варто зазначити, що на його динаміку в різні періоди вирішальний вплив справляли різні фактори. Проте, в основному, абсолютно всі військово-політичні конфлікти між Ассирією та Урарту в різних регіонах Передньої Азії та Закавказзя були пов'язані, у першу чергу, з боротьбою за дефіцитні природні ресурси, встановлення територіальних сфер впливу та збільшення земельних володінь храмів на користь войовничих божеств обох великих стародавніх держав.

Література

1. Артамонов М.И. Киммерийцы и скифы (От появления на исторической арене до конца VI ст. до н.э.) / М.И.Артамонов. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1984. – 156 с.
2. Асиро-вавилонские источники по истории Урарту [Электронный ресурс] / Н.Н. Арутюнян И.М. Дьяконов // Вестник древней истории. – 1951. – №2-3. – [режим доступа к журн.: <http://Annales.info/urartu/avi/index.html> (30.11.15)].
3. Бациева С.М. Борьба между Ассирией и Урарту за Сирию // Вестник древней истории. – 1993. – №2. – С. 17-36.
4. Дьяконов И.М. Урартские письма и документы / И.М.Дьяконов. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1963. – 146 с.
5. Оппенгейм А.Л. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации; пер. М.Н. Ботвинника / А.Л.Оппенгейм. – М.: Наука, 1990. – 319 с.
6. Урартские клинообразные надписи [электронный ресурс] / Г.А. Меликишвили // Вестник древней истории. – 1953. – №3. – Режим доступа к журн.: <http://Annales.info/urartu/ukn/index.htm> (01.12.15).

*А.Трикоз, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.)*

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СОФІСТІВ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Сучасна система освіти в багатьох своїх виявах бере початок у багатогранній культурі Стародавньої Греції. Елементи науки й освіти, філософії й техніки, різні форми літератури та мистецтва стали істотною і невід'ємною частиною тієї основи, на якій успішно розвивалася та розвивається світова культура.

Проголошення Україною незалежності знаменувало собою водночас і початок інтенсивних пошуків світоглядних орієнтирів, передусім у контексті вироблення нової концепції освіти. Однією з основних тез, під знаком якої проходять ці пошуки, стала теза про «європейськість» України, про її належність до європейської цивілізації. Оскільки основи сучасної системи освіти зародилися в Стародавній Греції, актуальність звернення до класичної античності не викликає жодних сумнівів.

Піднесення руху софістів у Стародавній Греції припадає на другу половину V ст. до н.е. Софісти – це нове інтелектуальне середовище, (рівні вчителі-професіонали, світські гуманісти-вільнодумці, що пропонували свої послуги тим, хто перебував у пошуку інтелектуальних шимі, та успіху в практичній діяльності. Оскільки демократичний поліс створював унікальні можливості для участі в політичному житті всім Громадянам, то послуги софістів мали великий попит, особливо серед молоді, яку не задовольняли традиційні цінності старшого покоління. Молодь потребувала нових знань та ідей, і такі знання запропонували софісти. Тому цілком справедливо грецьких софістів називають просвітниками.

Софістів поділяють на старших і молодших. До «старших софістів» належать Протагор із Абдер, Гіппій з Еліди, Продік Кеоський, Горгій Паонтінський та Антифонт. «Молодші софісти» – це Критій, Каллікл і Фрасимах Халкедонський. Всі ці мислителі мандрували містами, за винагороду навчали «доброчесності» (зміст якої полягав у мистецтві дискусії та вмінні «непереконливий аргумент робити переконливим»), користувалися неабияким успіхом і хизувалися своїм анархізмом та нігілізмом. Вони дійсно вдосконалювали логічні здібності своїх учнів, що, зрештою, й слугувало новій ері критицизму, який прийшов на зміну застарілій натуралістичній філософії. Ми проаналізуємо діяльність «старших софістів», адже саме вони заклали основи сучасної освіти.

Щодо форм і методів навчання софістів, то переважна більшість дослідників вважає, що метод навчання, який використовували софісти, на визначити як групове навчання. Софісти збирали навколо себе молодих людей, яким вони повинні були дати закінчену освіту. На навчальний процес відводилося три роки, а саме навчання було платним. Щоб завоювати популярність і довести перевагу свого методу та системи навчання, софісти використовували своєрідні рекламні прийоми: 1) публічні виступи у грецьких полісах, відомих святилищах, наприклад в Олімпії, адже там збиралося багато людей з нагоди ігор. Виступ міг бути завчасно підготовленим і слугував як зразок чи ідеал промови. Але такий виступ міг бути й імпровізованим, а його тему визначали слухачі; 2) як рекламу софісти проводили дискусії на тему, яку визначала аудиторія. У таких рекламних виступах, зазначає французький дослідник А. Марру, зароджувався жанр лекції, якому судилося довге життя.

Деякі із таких лекцій були відкритими: Гіппій проголошував їх на горі, поруч зі столами міняв, а Протагор читав їх для обраної публіки. Лекції були платними. Характер і тональність рекламних лекцій мали свої особливості: софісти намагалися показати себе мудрими і всезнаючими. Тон промови був піднесеним і врочистим. Безперечно, що оратори враховували риси менталітету стародавніх греків, і передусім їхню схильність до естетизму. Рекламні виступи софістів мали великий успіх. Вони дуже швидко здобували собі славу й авторитет, а глузування та іронія з боку критиків софістів Сократа і Платона аж ніяк не применшували їхньої популярності. Важливим методом навчання в освітній діяльності софістів був метод діалектики, уміння вести суперечку, переконувати, доводити власну думку. Оскільки ініціатором його використання був Протагор, то на прикладі викладацької діяльності софіста доведемо ефективність вищезазначеного методу.

Протагор був найвідомішим серед софістів V ст. до н.е. Це – професійний викладач риторики й еристики – мистецтва полеміки і суперечки. Він стверджував, що людина є мірою всіх існуючих та неіснуючих речей. Міра, на його думку, це певна «норма судження», а речі – факти і досвід загалом. Цим принципом Протагор заперечував абсолютний критерій, який відрізняв буття від небуття, істину від неправди. Критерій – це лише людина, індивідуум: «якими окремі речі постають переді мною, такими вони є для мене, якими перед тобою, такими вони є для тебе». Філософ підкреслював, що абсолютної істини немає, істина завжди відносна, вона залежить від судження людини. Найголовніше – навчитися доводити істину, і Протагор методологічно

показував, як можна довести або спростувати будь-яку можливу точку зору. Він уважав, що успіх у політичній діяльності забезпечений для того, хто досконало оволодіє методом діалектики, хто навчиться переконувати інших.

Якщо Протагор навчав мистецтву полеміки, то інший відомий софіст Горгій велике значення у системі освіти надавав риториці. Теоретичний внесок Горгія полягав у тому, що він відкрив значення слова як носія переконання та вірування, незважаючи на його істинність. На думку софіста, слово є великим володарем, який, наділений достатньо малим та абсолютно непомітним тілом, вершить дивовижні справи. Воно здатне й страх відігнати, й розвіяти тугу, й вселити радість, й пробудити співчуття. Якщо слово має такий вплив на людину, то цілком зрозуміло чому саме риториці цей мислитель відводив велику роль в освіті та вихованні. Риторика – це мистецтво переконувати, мистецтво, яке використовує можливості слова. У класичний період історії Стародавньої Греції риторика користувалася великим авторитетом, адже справжній політик – це оратор, здатний переконувати громадян у народних зборах, суді або Раді.

Своїми енциклопедичними знаннями славився софіст Гіппій. Він навчав учнів астрономії, геометрії й арифметиці, викладав фонетику й ритміку, розробив вчення про музику. На жаль, твори Гіппія не збереглися. Відомі лише його слова, які передає Платон, про відмінність законів розвитку природи і суспільства. Від державних, протиприродних законів Гіппій відрізняв загальнолюдські природні закони, наприклад, повагу до батьків.

Просвітницька діяльність софістів у грецьких полісах, особливо в Афінах, наштовхувалася на сильний опір. Консервативні кола боялися, що широке розповсюдження системи освіти софістів призведе до підриву традиційної моралі й релігії. Софісти стали предметом критики з боку філософів і дошкульних насмішок у творах комедіографів.

Отже, ураховуючи позитивну і негативну оцінку руху софістів в історіографії, ми стверджуємо, що софісти представляли важливий етап у розвитку культури Стародавньої Греції.

Особливо важливе значення мала їхня науково-освітня діяльність, адже вони започаткували лекційну форму навчання, розробили такі методи навчальної роботи як дискусія, диспут, діалог. Софістичні форми, методи та зміст освіти стали основою навчання у класичних європейських університетах. Удосконалені Сократом, Платоном та Аристотелем, освітні принципи софістів можна вважати прообразом сучасної вищої школи.

*В.Пашко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.)*

ХАРАКТЕР ЗУСТРІЧІ АФІНИ – ЄРУСАЛИМ В ЕПОХУ ЕЛЛІНІЗМУ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХІДНОЇ КУЛЬТУРИ

Культура пізнього еллінізму (І – V ст.), локалізована в рамках величезної Римської імперії. Вона становить строкату суміш різноманітних явищ: архаїчних і новаторських, східних і західних, у сферах побуту і філософії, релігії і науки, витонченої духовності і неприхованого шарлатанства.

Криза античного раціоналізму, що виразно виявилася у філософії еллінізму та в греко-римській міфологічній релігії, спрямовує увагу інтелектуалів у напрямку до східних культурно-історичних традицій. Триває активний процес, який розпочався ще за часів Олександра Македонського – поєднання і відповідного переосмислення на ґрунті греко-римської культури єгипетських, асиро-вавілонських, індійських, перських і староіудейських ідей. Але найпродуктивніше взаємодіють у духовній культурі пізнього еллінізму дві найбільш зрілі та цілісні культури давнього світу, протилежних одна одній за цілим рядом своїх основних параметрів – греко-римська і давньоєврейська. Зіткнення двох культур в епоху пізнього еллінізму гостріше виявило їхні протилежні аспекти й накреслило шляхи зближення. У чому ж першопочатково були несхожі грецька та біблійна ментальності, Афіни та Єрусалим? По – перше, це виразна різниця в сприйнятті природи та створенні картини світу. В уявленні стародавніх греків світ – це вічний і незмінний космос. Космос є просторова структура, симетрична й статична, об'єкт для споглядання його краси і гармонії. Біблійна свідомість сприймала світ як олам, потік часу. Це світ як історія, у якій кожна подія унікальна і неповторна. Безперечно, що такий образ світу вимагав від людини не споглядання, а дієвої участі в живому потоці подій, у плині часу.

По-друге, це відмінність у способах пізнання світу. Якщо елліністичний світ дав культурі тип філософа, що стоїть над життям, ззовні його споглядаючи, то старозавітна література створювала образ пророка – мудреця, що перебуває в центрі життєвої ситуації. Грецький філософ сам приходив до пізнання істини, біблійного пророка закликає Бог, відкриваючись йому в певних образах.

По-третє, в елліністичний період грецька філософія в особі прихильників стоїцизму й епікурейства заперечувала загробне життя, а в Старому завіті «Книга Єноха» дає розгорнуте вчення про посмертні нагороди.

По-четверте, суттєво відрізняються й уявлення про божество. Основні боги грецьких міфів, класичні боги Олімпа на чолі з Зевсом, – це антропоморфні боги. Вони живуть, думають, люблять і бенкетують так само, як люди, відрізняючись від останніх лише безсмертям і деякими надприродними діями. Еллінському пантеїзмові та релігійному антропоморфізмові протистоїть біблійним монотеїзм. Бог Яхве єдиний і всюдисущий. Споглядання його неприступне людям. Він багато може зробити для свого народу, але за це він вимагає шани та послуху.

Антична духовна культура найтіснішим чином пов'язана з естетикою і без неї. Пластичність і споглядальність – основа грецького світовідчуття. Адже пластика створена для споглядання, а воно передусім тілесне. Звідси любов еллінів насамперед до пластичних видів мистецтва – архітектури та скульптури.

Давньоєврейська естетика ґрунтувалася на інших принципах. Пластичність чужа і неприйнятна для неї. Потік життєвих подій знецінює усе статичне, нерухоме, пластичне. Звідси головні види мистецтв старозавітної культури – музика й поезія. Якщо греки будували своїм богам храми і статуї, то євреї прославляли Яхве музикою і співом.

Принципово різноманітні й літератури двох народів. Пластичне світосприйняття еллінів, їхній інтерес до форми, до зовнішнього вигляду, до споглядання краси втілювалося в літературі в особливий прийом фіксування пластичної форми – її опис. Починаючи з Гомера, грецька література систематично пропонувала описи зовнішнього вигляду предметів, людини, пейзажу, ніби ліпила його перед внутрішнім зором читача. Авторів Старого завіту не цікавив зовнішній вигляд предмета, людини, споруди і в книгах старозавітної літератури не має такого опису. Основним зображувальним моментом у старозавітній літературі є враження. Автори не описують об'єктивно явища, а передають власні суб'єктивні враження від них.

Нарешті, ще одна відмінність близькосхідної й еллінської культур помітна в принципах організації художнього тексту. Якщо жанрові твори старогрецької літератури вимагають виявлення авторства, то старозавітні тексти, функціонуючи всередині загальножиттєвої ситуації, анонімні. Така анонімність наявна навіть тоді, коли текст має свого окремого автора (як твори пророків).

Який же характер мала взаємодія двох протилежних культурно – історичних традицій в епоху еллінізму? У яких формах відбувався синтез античного раціоналізму з релігією Старого завіту?

Взаємодія східних і західних культурних традицій породила в період пізнього еллінізму цілу низку філософсько – релігійних течій, що прагнули до зняття і синтезування багатьох протилежних принципів цих культур. Серед найвизначніших в історії тогочасної культури течій слід назвати гностицизм, маніхейство і неоплатонізм.

Розквіт гностицизму припадає на I – II ст. Основою космічної організації гностики вважали всемогутнє Божество, якому протистояла зла інертна матерія. Унаслідок взаємодії Божества з матерією виник деміург – творець матеріального світу. Створений ним світ становить суміш духовних і матеріальних начал. Духовні начала, у тому числі й людські душі прагнуть вирватися з матеріального тіла, але матерія міцно їх тримає. Для звільнення духовного начала від гніту грубої матерії Божество посилає на землю Спасителя, головним завданням якого є передати кращій частині людства «істинне знання» (гносис) про таємничі шляхи повернення в божественне лоно. Завдяки цьому поверненню мусить відновитися гармонія божественного життя.

Інша, дуже поширена в елліністичному світі, філософсько – релігійна течія – маніхейство виникла в III ст.. Згідно з маніхейською космологією, споконвіку існують дві божественні субстанції : Світло й Морок. Царство мороку починає боротьбу з царством світла, унаслідок чого деякі світлові частинки змішуються з матерією, виникає видимий світ, твориться людина з двома душами – світлою і темною. У царстві світла вирішують звільнити свою полонену частку. На землю спускається світлова душа світу – Христос й проповідує шлях до спасіння і повернення в царство світла.

Відповіддю на духовну кризу пізнього еллінізму була філософія неоплатонізму. Її основоположником і головним представником був Плотін, який здобув освіту в Александрії, а з 243 – 244 років викладав філософію в Римі. Згідно з ученням неоплатоніків, в основі світу лежить абстрактна, розумом неосягнена першопричина – Єдине, з якої послідовно походять космічний Розум і світова Душа . Остання створює весь космос. Душа людини прагне до осягнення початкової тріади, що на думку неоплатоніків, неможливо здійснити за допомогою розуму й формально – логічного мислення. Тільки містичний екстаз дозволяє душі прилучитися до вищої Істини – Єдиного.

Проте ні неоплатонізм (який загалом продовжував античні традиції), ні маніхейство (що виникло на міцному східному ґрунті), а ні навіть гностицизм не стали магістральним напрямом примирення, об'єднання і синтезування культурних традицій елліністичної доби, хоч багато в чому і сприяли цьому. Волею історії така місія випала на

долю християнства, яке здійснило її найпоспідовніше. Однак християнському синтезу античної і давньоєврейської культури передувала творчість александрійського мислителя Філона (I ст. до н.е. – I ст. н.е.). Типовий представник еллінізму, живучи в одному з його головних духовних центрів, Філон гостро відчував кризову ситуацію свого часу і добре розумів його духовні потреби. Віруючий іудей, для якого рідною мовою була грецька, знавець античної літератури й філософії він відчував тяжіння еллінської культури до східної релігійності. Філон намагався побудувати нову світоглядну систему, яка поєднувала б основні елементи старозавітної і грецької духовних культур. Система ця багато в чому вийшла суперечливою, незакінченою і еклектичною. Однак в ній Філон гостро поставив проблему, яка згодом стала центром християнського світогляду – про суперечності в сфері буття: між небом і землею, життям і смертю, філософським раціоналізмом і релігійним ірраціоналізмом. Де шукати першопричину цієї суперечності? Очевидно в творцеві усього сущого – Богові. Однак, на це не зважувалися ні Платон, ні Аристотель, ні біблійні пророки та мудреці.

Філон, спираючись на платонівські та старозавітні уявлення сформулював ідею неможливості осягнення розумом Божества. Між трансцендентним Божеством і світом, за Філоном, існують посередники – ідеї, херувіми, Логос. Однак, уся ця суто раціоналістична система не знімала початкової суперечності. Філон, як справжній спадкоємець античної філософії, не міг включати в неї такий не філософський елемент як чудо.

Значно оригінальнішим є в Філона пізнання першопричини буття. Тут він своєрідною формою свого філософствування (потік вільних асоціацій Старого завіту) показав, що процес пізнання того, що не піддається осягненню розумом, може завершитися в емоційно – естетичній сфері.

Отже, навіть короткий аналіз духовної культури пізнього еллінізму показує, що вона становила складний синтез різномірних духовних течій і культурних традицій. Але вирішальний вплив на духовну культуру пізнього еллінізму мала взаємодія античної і давньоєврейської традицій. Діалог двох культур вирізнявся складним і суперечливим характером.

Однак, саме в цій взаємодії народжувалися нові філософсько – релігійні течії, серед яких найперспективнішою і найвпливовішою була нова світоглядна система – християнство.

*Ю.Прядко, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.)*

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ПІЗНЬОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: СТРУКТУРА І ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

У кінці III ст. н.е. в історії римської цивілізації розпочався новий етап – епоха Пізньої імперії, що отримала назву доміанату і характеризувалася необмеженою владою імператорів. Діоклетіан і Костянтин завершили процес перетворення римської держави в абсолютну монархію.

Характерною особливістю політичної системи епохи доміанату стан зміцнення влади імператора. Попередній період Римської імперії – принципат трактував імператора не як монарха, а як першого сенатор і першого громадянина, який користувався вищим авторитетом і був наділений особливими повноваженнями. Варто зазначити, що вже в епоху принципату в діяльності імператорів з'являються автократичні тенденції: вони були властиві династії Антонінів і Северів; автократичну політику проводили солдатські імператори (особливо Авреліан), але лиш Діоклетіан відкрито розірвав зі старою конституційною традицією.

Назва Пізньої імперії доміанат походить від слова «dominus» (пан). Саме повелителем щодо своїх підданих став імператор без різниці рангів і станового становища. У новій політичній системі відновлюються порядки східних монархій: відтепер римський імператор, подібно до східних царів вважався втіленням божества. Йому поклоняються, присутні при його появі стають на коліна, падають ниць, цілують краї його одягу. Поява імператора стала справжнім релігійним святом. Він і за зовнішнім виглядом виділявся серед оточуючих: одяг із шовку і пурпурових тканин, прикрашених золотом і коштовним камінням. Після релігійної реформи Костянтина, внаслідок якої християнство стало державною релігією, імператор-монарх став представником божественного начала на землі. Його воля визнавалася єдиним джерелом права. Імператорські едикти видавалися в письмовій формі, у вигляді звернень до народу, сенату чи якогось чиновника, вивішувалися на особливих дошках на площах і ринках для загального ознайомлення.

Вагомим атрибутом політичної системи Пізньої Римської імперії став розгалужений бюрократичний апарат. Згідно з тезою про державу як вотчину імператора, посадовці розглядалися одночасно як державні чиновники і як особливі слуги монарха. Вищою державною посадою був начальник «священної ложі», за ним ішли начальник імператорської конюшні, палацовий маршал, оберігач «священної

одежі», начальник головної канцелярії та інші. Друзі та слуги імператора отримували різні посади, відрядження, призначення, а також грошові винагороди, в залежності від займаної посади.

Розпорядження імператора проводилися великим штатом чиновників, які працювали в різноманітних бюро. Чиновники утворювали немовби особливу армію, побудовану на субординації; вищі з них мали ті самі чини, що й командири в армії, а весь штат імператорської канцелярії становив ніби палацове військо. Для виконання всіляких доручень існував цілий штат із 1100 чоловік, так звані *agents in rebus*, серед яких особливу роль відігравали агенти таємної поліції.

За всілякі правопорушення і хабарництво чиновники суворо каралися. І все ж адміністративні правопорушення не зникли, чиновники брали хабарі, зловживали службовими обов'язками.

При дворі знаходилася вища державна рада, чи консисторія імператора, у якій обговорювалися найважливіші державні справи, готувалися закони, вислуховувалися іноземні посольства і вирішувалися в останній інстанції судові справи. До ради входили провідні юристи та вищі посадові особи держави.

В епоху доміну втратив свій політичний вплив сенат. Питання, що мали загальнодержавне – значення, вже на ставилися на його обговорення. Сенат займався справами, що стосувалися ігор і різних повинностей сенаторів. На всі його ухвали потрібна була санкція імператора.

Важливим елементом політичного життя Пізньої Римської імперії стала нова система правління – тетрархія, яку розробив Діоклетіан. Після обрання на імператорський трон (284 р.) Діоклетіан призначив співправителем імперії Максимівна. Обидва з 286 р. носили титул Августів.

У 293 р. Діоклетіан і Максиміан вибрали собі співправителів. Діоклетіан, який управляв східною частиною імперії, вибрав співправителем Гая Галерія, а Максиміана на Заході призначив цезарем Констанція Хлора. Кожний наділявся всією повнотою влади, хоча за рангом цезарі вважалися нижче, ніж Августі. Діоклетіан і Максиміана вважалися рівними, проте Діоклетіан зберігав більший, ніж інші імператори, авторитет і користувався великим впливом у всіх справах. Створювалася видимість єдиної імператорської сім'ї: августі – брати, цезарі – їхні сини; Діоклетіан видав свою дочку за Галерія і усиновив його; в таких же відносинах (зятя і приймака) знаходилися Максиміана і Галерій Хлор.

На зміцнення політичної системи домінату була спрямована адміністративна реформа, яку розпочав Діоклетіан, а завершив Костянтин. В епоху принципату римські провінції, як правило, збігалися з колишніми самостійними і напівсамостійними областями. Діоклетіан поділив Імперію на 12 діоцезів, кордони яких не завжди відповідали кордонам колишніх провінцій. Офіційно втратила своє привілейоване становище й Італія; її розділили на 2 діоцези, які включали не лише італійські, але й інші області. Костянтин, зберігаючи адміністративний поділ, розділив Імперію на 4 префектури: Схід, Іллірію, Італію, Галлію, які очолювалися перфектами Преторія. Префектури поділялися на діоцези на чолі з вікаріями (Схід, Понт, Азія, Фракія, Мезія, Паннонія і Норік, Італія, Вієнна, Галлія, Британія, Іспанія, Африка). Діоцези поділялися на провінції начальники яких – ректори – у залежності від їх провінцій поділялися на 4 розряди: проконсули, консули, коректори і президи. Префекту преторія Галлії підпорядковувалися: вікарії Іспанії, семи провінцій (галльських і германських), Британії; префекту преторія Італії вікарії Рима, Італії, Африки; префекту преторія Іллірії проконсул Ахайї, Вікторі Македонії; префекту преторія Сходу коміт Сходу (Палестини, Сирії, Фінікії), префект августал (Лівії, Єгипту), вікарій Понту, вікарій Фракії. Особливу категорію становили провінції Азії і Африки: підкорені безпосередньо імператору, вони управлялися його друзями.

При Костянтині цивільну владу було остаточно відокремлено від військової, префекти преторія були цивільними посадами, арміями командували спеціальні *magistri militum*. Замість преторіанської гвардії Костянтин ввів особливі палацові частини.

Отже, реформи Діоклетіана і Костянтина сприяли перетворенню Римської імперії в централізовану державу з розвинутим бюрократичним апаратом, спадковими станами, які виконують певні державні повинності. Імператорська влада беззастережно визнається як абсолютна.

* * *

*Д.Олексієнко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)*

АНТРОПОЦЕНТРИЧНА МОДЕЛЬ СВІТОБАЧЕННЯ В ТРАДИЦІЙНОМУ ХРИСТИЯНСТВІ

Ренесансний гуманізм характеризувався величезним інтересом до людини, її природи і місця серед інших істот, сенсу існування («призначення»), відмінності від решти «божих створінь» тощо. Пропонуючи своє бачення світу, гуманісти використовували як

«будівельний матеріал» античну спадщину та християнські (здебільшого ранньохристиянські) ідеї та погляди на людину. Їх твори рясніють посиланнями на Біблію, трактати «отців церкви», Августина, Лактація, Григорія Богослова, Немезія Емеського та інших. Тому необхідно передусім ознайомитися з християнським трактуванням антропологічних питань, щоб повніше зрозуміти, що нового з'явилося за гуманістів в уявленнях про людину і що вони запозичили в християнстві.

Християнській антропології притаманна передусім антропоцентристська позиція, за якою визнається центральне місце людини у світобудові. Про це красномовно заявлено у Біблії. На відміну від античних мислителів, які включали людину в космос, підпорядковували її законам Всесвіту, християнство виокремило рід людський і поставило перед обличчям Бога. Світ для нього – не Всесвіт з його законами, а місце, де розігрується драма тяжких взаємин людини і Бога, в основі яких створення людини, гріхопадіння, спокута провини людства сином Божим Христом, каяття людей, і все це становить сенс історії.

Отже, людина перебуває в центрі світу та центрі історії. За християнським вченням, вона наділена розумом і безсмертною душею, тим самими відрізняється від інших створінь, над якими їй дано право панувати. Вона – цар Всесвіту, заради неї існує весь природний світ. Християнський антропоцентризм, що становить певну систему поглядів, напрям мислення з телеологічним забарвленням, можна розглядати як своєрідний підсумок роботи самопізнання, роботи з освоєння людиною самої себе у своїх характеристиках, своїй даності. Феноменізації антропоцентризму, тобто становленню його в якісно-буттєвій визначеності, передував тривалий час існування нерозчленованої єдності людини зі світом, невиокремленості з нього. Ця міфологічна характеристика й досі присутня у східних моделях розуміння світу, виражена у східних релігійно-філософських вченнях. Східні філософи ніколи не ставили людину в центр світу, але розглядали її лише як елемент, частину природи, один із рівнів світобудови. Людина тут органічно вписана в життя світу й ритми природи.

Для європейської цивілізації притаманна інша модель світобачення й світовідчуття – захоплення власними силами й можливостями, впевненість у всемогутності, що спричинило діяльнісний характер європейської культури, активізм у ставленні до світу. Дане розуміння людини було підтримане християнською ідеологією, однією з основ європейської культури. «Традиційне

християнство репрезентує людиноцентристську ідею земного життя, утверджуючи людину в усвідомленні того, що вона є вінцем творіння, що Бог-творець, перш ніж створити людину, спочатку підготував і облаштував усю землю спеціально як дім для неї і дав усе суще в ньому їй у володіння, зробивши хазяїном усякого буття» [3, с. 161]. Академік П. Холодний назвав антропоцентризм «першородним гріхом людства», але першим цей етап осмислення людиною свого місця у Всесвіті, звичайно, не був: витоки антропоцентризму сягають у глибоку давнину, ті часи, коли людство почало виділятися з природи. Давньогрецька філософія теж не позбавлена антропоцентристських уявлень, «дитячого самоствердження», першого прояву егоїзму і максималізму (Протагор: «Людина є мірою всіх речей»). Однак для більш повного розвитку ідеї антропоцентризму потрібна була індивідуалізація мислення, виокремлення себе людиною не тільки від природи, але й від решти спільноти. Власне, йдеться про таке поняття, як «особистість». Питання про те, чи відчували себе особистостями люди Середньовіччя, є спірним (Л. Баткін, А. Гуревич, О. Лосєв та інші), але безумовно, християнство стимулювало самопізнання і саморефлексію людини, а це відкривало шлях до індивідуалізації – не стихійного виділення з маси задля самоствердження, а усвідомлення себе серед оточуючих людей.

Величезний вплив на становлення християнської антропології зробив Августин Блаженний (354 – 430 роки) – один із найвидатніших західних отців церкви, незаперечний авторитет Середньовіччя. Його концепція є креаціоністською, тобто визнається аксіомою факт створення світу Богом, який є визначальним чинником постійного оновлення буття (*creatio continua*). «Тобто Бог не просто дав початок світу, але й увесь час підтримує та зберігає його, а, отже, творить і керує ним безперервно» [2, с. 90]. Керує він і людською діяльністю, але своєрідно, через волю і свідомість людей, через їх віру «як вихідну посилку орієнтації людини в світі» [1, с. 78]. Християнський Бог наділений атрибутами трансцендентності, незмінності, усемогутності, проте це не проста абстракція а персоніфікована, «жива» сила, що постійно опікується людськими справами. Буття всього світу залежить від одного-єдиного божого слова (логос).

Отже, проблема людини в християнстві розв'язується врешті-решт через ідею Бога-творця й розпорядника Всесвіту, християнський антропоцентризм є внутрішньо суперечливим феноменом, оскільки є водночас і теоцентризмом. Адже, починаючи зі створення світу Богом, все суще опинилося у віданні божого промислу; окремо від Творця світ не може існувати. Тому у Всесвіті все підпорядковано вищій ідеї –

діяльнісного провидіння Творця, і це провидіння є тим началом, що формує й регулює світогляд християнства як єдине впорядковане ціле.

Християнський антропоцентризм спробував пояснити те, перед чим зупинялася «язичницька» думка: що таке людина, звідки вона прийшла і куди йде, чим відрізняється від інших створінь і яке її призначення. Усі ці питання будуть хвилювати й гуманістів, одна на них вони спробують відповісти дещо інакше, ніж традиційне християнство.

Література

1. Барг М.А. Эпохи и идеи: Становление историзма / М.А. Барг. – М. : Мысль, 1987. – 348 с.
2. Конзьолка В. Історія середньовічної філософії: [навч. посіб.] / В. Конзьолка. – Львів: Світ, 2001. – 320 с.
3. Самохвалова В.И. Человек и мир: проблема антропоцентризма / В.И. Самохвалова // Философские науки. – 1992. – №3. – С. 161-167.

* * *

*С.Шворах, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л.М.)*

ІТАЛІЙСЬКА ПОЛІТИКА ФРІДРІХА І БАРБАРОСИ

Фрідріх I Барбаросса (1125 – 1190) – один з найвидатніших представників династії Штауфенів. 4 березня 1152 р. Фрідріх I зійшов на німецький престол. Новий король був молодий, енергійний та фізично міцний людиною. Він володів іноземними мовами, був чудовим співрозмовником та щедрим правителем [1, с. 22].

Щойно Фрідріх I став імператором, як одразу почав готуватися до походу в Італію. В жовтні 1154 р. німецьке військо увійшло в Італію, а у ніч з 17 на 18 червня 1155 р. зайняло всі підступи до собору Святого Петра. Папа Римський Адріан IV змушений був урочисто коронувати Фрідріха I імператорською короною. Але уже за декілька днів поблизу собору Святого Петра відбулася кровопролитна битва, в якій Фрідріх I зазнав поразки і змушений був у вересні 1155 р. повернутися до Німеччини. Саме з цього часу, всі думки імператора були спрямовані на Італію. У 1158 р. починається його другий похід до Італії. Головною метою якого стало підкорення Мілану. 1 вересня 1158 р. це місто капітулювало. Зібравши з'їзд у Ронкалі, Фрідріх проголосив, що дороги, судноплавні річки і порти повинні перейти під контроль імператора. Також він зобов'язав імперських чиновників збирати податки з місцевого населення. Міжусобні війни були суворо заборонено [2, с. 12].

Одночасно з цими подіями у Фрідріха загострилися відносини з папою Римським Адріаном. Невдовзі, після смерті понтифіка противники імператора новим папою обрали Олександра III, а прихильники Фрідріха – Віктора VI. На церковному соборі в Павії, де зібралося прони́мецьки налаштоване духовенство було оголошено, що Олександр III позбавлений папської влади. А той, в свою чергу, відлучив Барбароссу від церкви.

Тим часом, мешканці Мілану, незадоволені політикою Фрідріха підняли проти нього повстання. У результаті якого імператор втратив владу над містом. В травні 1161 р. війська імператора підступили до бунтівного міста та спробували його взяти штурмом. Втім, підкорити Мілан імператорові вдалося лише майже через рік впертої боротьби, коли в міланців майже скінчилися припаси. Прибравши його до своїх рук, Фрідріх I швидко домігся капітуляції П'яченци, Бреції та ще кількох італійських міст, що скориставшись нагодою спробували звільнитися з під влади імператора [1, с. 28].

Починаючи з другої половини 1163 р. імператор розпочав підготовку походу на Рим. Однак італійські міста швидко згуртувалися проти Фрідріха I: Венеція, Верона, Віченца і Падуя об'єдналися в антинімецьку лігу. Тільки навесні 1165 р. Фрідріх з великою армією, перейшовши Альпи, рушив прямо на Рим. Зайнявши весь лівий берег Тибру, здавалося б, що імператор досяг меж своїх завойовницьких бажань, але в серпні 1165 р. серед німецького війська почалася небачена епідемія чуми. Померлих було дуже багато, тому імператор змушений був відвести свої війська до північної Італії. 1 грудня 1167 р., шістнадцять повсталих міст об'єдналися в Ломбардську лігу, вони домовилися вести війну проти імператора до тих пір, поки не повернуть собі всі пільги і свободи, якими користувалися до нього [2, с. 14].

Сім років імператор займався зміцненням своєї влади. У 1173 р. відбувся новий похід в Італію. Основною метою якого було знищення Ломбардської ліги. Залучивши до походу найманців, Фрідріх I у 1174 р. в чергове перейшов Альпи, а в жовтні атакував Алессандрію, але зазнав невдачі. Оскільки найманим військам необхідно було заплатити досить значні кошти яких у імператора не було, то він відмовився від їхніх послуг та попросив допомоги у могутнього герцога Баварського і Саксонського Генріха Лева, але той йому відмовив. Зібравши залишки своєї армії Фрідріх I рушив на Мілан, але його військо було розбите [5, с. 112].

Після цієї поразки, в імператора не було іншого виходу як тільки йти на поступки. Він погодився визнати владу папи Олександра ІІІ, натомість останній зняв з нього відлучення від церкви [3, с. 11].

Тим часом, конфлікт з ломбардцями з плином часу улагоджувався. У 1183 р. був підписаний мир з Ломбардською лігою, міста визнали імператора своїм сюзереном. Досягнувши миру з італійцями, Фрідріх І Барбаросса почав готуватися до хрестового походу [1, с. 31].

Пам'ятаючи колишні невдачі, імператор готувався до нової кампанії дуже ретельно. Він зумів долучити до свого війська майже все німецьке лицарство. Навесні 1189 р. благополучно пройшовши Угорщину, Сербію і Болгарію, хрестоносці увійшли до Візантії. Але при переправі через річку Селіф, імператор не зміг вправитися зі своїм конем, той злякався і оступився. Фрідріх впав у воду, течія підхопила і понесла його. Коли імператора витягли з води, він був уже мертвий [4, с. 146]. Так безславно закінчив своє життя один із найвидатніших правителів Німеччини, що хотів зрівнятися в своїй величчі з римськими імператорами.

Таким чином, основною метою активної політики Фрідріха Барбаросси на Апеннінському півострові було прагнення зберегти владу над Італією та іншими залежними країнами від німецької імперії. При чому ці всі кроки він здійснював в умовах, коли королівська влада втратила суверенний державний характер і фактично була поставлена у залежність від великих феодалів, а сам Фрідріх мав надзвичайно обмежену владу над своєю імперією.

Література

1. Балакин В. Фридрих Барбаросса / Василий Балакин. – М.: Молодая гвардия, 2001. – 234 с.
2. Фердинанд О. Фридрих Барбаросса / Пер. с нем. Ермаченко И.О., Некрасова М. Ю. – СПб.: Евразия, 2010. – 512 с.
3. Шишов А. 100 великих военачальников / Алексей Шишов. – М.: Вече, 2000. – 544 с.
4. Рыжов К. Все монархи мира. Западная Европа / Константин Рыжов. – М.: Вече, 1999 – 256 с.
5. Дюкой р., Дюкой Т. Всемирная история войн. Книга 1. 3500 год до р.Х. – 1400 год от р.Х. / Ричард Эрнест Дюкой и Тревор Невитт Дюкой – М.: Полигон, 1997. – 642 с.

* * *

*А.Приходько, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Ляхно О.П.)*

РОЛЬ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СИСТЕМІ ВОЛОДІНЬ ЗОЛОТОЇ ОРДИ УПРОДОВЖ XIII-XV СТ.

Золотоординська військово-політична держава була однією з найбільших середньовічних імперських держав, історія якої в довгостроковій перспективі зумовила особливості еволюції внутрішньої природи і форму етносоціального, державного устрою східнослов'янського етносу постмонгольської епохи. Безсумнівно, історія Золотої Орди є спільною для євразійських кочівників – тюрко-монгольських народів і держав пізнього Середньовіччя. Тому без ретельної реконструкції історії державності Золотої Орди важко зрозуміти формування тюркських етносів і державно-політичних структур Русі, Казахстану, Центральної Азії, Поволжя, Північного Кавказу, Приуралля, Сибіру та інших регіонів. У XIII-XV ст. Золота Орда мала визначальне значення в історичній долі народів і країн, які перебували на її території або вступали з нею в різні відносини. Політична географія Золотої Орди охоплювала землі таких сучасних держав як Росія, Казахстан, Україна, Молдова, Узбекистан і в окремі періоди райони Закавказзя та Ірану.

Золота Орда була данницькою кочовою імперією, для якої були характерні більш регулярний характер експлуатації, посилення антагонізму серед кочівників, трансформація «метрополії» степової імперії в ранню державу, формування бюрократичного апарату для управління завойованими землеробськими суспільствами. Завойовані монголами країни і народи розглядалися як надбання роду Чингізидів. Особи, які не належали до Чингізидів, не мали права претендувати на суверенну владу в межах імперії. Імперія об'єднувала конгломерат народів, що відносяться до різних культур і цивілізацій, і не могла існувати тривалий час як міцна централізована держава. Уже Чингісхан розділив свою країну на улуси, тобто народи, дані ним у спадок синам, – Джучі, Чагатаю і Угедею. У початковий період ці улуси («улус» з додаванням імені хана в монгольській традиції означав офіційну назву держави) мали обмежений державний суверенітет. Володіння Джучидів (при ханах Бату і Берке), як й інших монгольських царевичів, становили єдину імперію з центром в Каракорумі. До того ж великий хан (Каан) мав власні домени на території улусів, принци – аналогічні анклавів з осілим населенням, оподатковуваним податками, на території поза своїми національними утвореннями. На думку Чингісхана, таке взаємопроникнення і переплетення інтересів його нащадків мало запобігти розпаду

величезної імперії. Протягом XIII ст. всі правителі відраховували частину доходів на користь скарбниці. З Каракорума надсилались «численники» для проведення перепису підвладних і залежних народів з метою встановлення розмірів збору данини, тут же васальним правителям затверджувалися інвеститури. Хани улусів в цей період не карбували власну монету і не могли проводити самостійну зовнішню політику.

У 1242 р. після походу на Русь і Центральну Європу улус Джучи розділився на володіння двох ханів – Бату і Орди. Державна територія Бату називалася в руських джерелах «Орда», а вже після повалення ярма, з другої половини XVI ст., за нею у джерелах закріпилася назва «Золота Орда». А улус Орди в східних і руських джерелах називався «Синя Орда».

В основі адміністративно-територіального поділу Золотої Орди лежала улусна система. На чолі найбільших чотирьох територіальних одиниць (всього в джерелах згадується 12 улусів) стояли улусбеками (еміри), які несли перед ханом певні військові і економічні зобов'язання. У той же час вони не мали спадкових володінь, – хан міг позбавити прав володіння улусом будь-якого представника кочової аристократії. Спочатку адміністративний устрій Золотої Орди, за монгольською традицією, представляло собою відображення кочового військового устрою. На цій же основі відбувалося формування апарату управління державою. Улуси ділилися приблизно на 70 «областей» (званих в джерелах також улусами, ордами) на чолі з емірами, які в війську виконували роль темників; «Області» ділилися на «райони» на чолі з тисячниками. В ході становлення Золотої Орди відбувається синтез і часткове витіснення кочових традицій традиціями абсолютно централізованої державності Китаю, а також традиціями ісламської державності (особливо з часів хана Узбека – XIV ст.). У даній системі політика Золотої Орди щодо руських земель упродовж її історії пройшла кілька етапів:

1257-1266 рр. – час, коли васальні відносини Золотої Орди і руських князівств були доповнені інститутом баскацтва, характерним в основному для північно-східних князівств Русі, тобто тих князівств, де не існувала сильна князівська влада;

1266-1281 рр. – у цей період Золота Орда стає повністю незалежною державою, в зв'язку з чим при збереженні в незмінному вигляді васалітету на Русі її князі в особі Золотої Орди отримували єдиного сюзерена;

1281-1299 рр. – при збереженні в колишньому вигляді загальної системи васалітету в ці роки паралельно із Золотою Ордою з'являється Орда Ногая, визнана частиною руських князів;

1299-1325 рр. – головною особливістю цього періоду є скасування інституту баскацтва; його функції повністю взяли на себе самі руські князі, що стали, по суті, служебниками хана;

1325-1480 рр. – у ці роки відбувається впорядкування і остаточне оформлення чіткої системи васальної залежності Русі від Золотої Орди. У зв'язку з посиленням великокнязівської влади право безпосередніх відносин із Золотою Ордою переходить від удільних князів виключно до великого князя.

Таким чином, спостерігаючи систему управління на Русі в період золотоординської залежності, можна говорити, що кочові імперії були організовані у формі «імперських конфедерацій», де данництво було основним методом управління. Характерна особливість данництва полягала в політичній залежності данників від отримувача данини. Вся історія зовнішньополітичних відносин між Руссю і Золотою Ордою, по суті, є історія постійного рекетування своїх сусідів, вимагання у руських князівств багатих поминок (тобто подарунків, хабарів) та інших пільг. Свої невгамовні апетити хани виправдовували тим, що якщо вони не будуть випрошувати поминки і роздавати їх своїм мурзам, ті будуть їм «сильно докучати». Золота Орда стала гніздом хижаків, яких не можна було стримувати жодними дипломатичними засобами. На закид хану в нападі у нього завжди була готова відповідь, що він зроблений без його дозволу, що йому людей своїх не вгамувати, що Русь сама винна – не дає достатньо поминок мурзам і уланів.

Ці конфедерації зовні мали автократичний і державоподібний вигляд (вони були створені для отримання додаткового продукту ззовні степу), але залишалися колективістськими і племінними зсередини. Стабільність степових імперій безпосередньо залежала від уміння вищої влади організовувати отримання шовку, продуктів землеробства, ремісничих виробів і вишуканих коштовностей з осілих народностей. Так як ця продукція не могла проводитися в умовах скотарського господарства, отримання її силою або вимаганням було першочерговим обов'язком правителя кочового суспільства. Будучи єдиним посередником між землеробськими цивілізаціями і степом, правитель номадського суспільства мав можливість контролювати перерозподіл одержуваного видобутку і тим самим підсилював свою власну владу. Це дозволяло підтримувати існування імперії, яка не могла розвиватися на основі екстенсивної скотарської економіки. Тому

військово-адміністративне управління в Золотій Орді будувалося на домінуванні військових методів управління. Воєнізація державного апарату адміністрування в Золотій Орді була визначальним фактором як зовнішнього, так і внутрішнього розвитку держави. Соціальна градація золотоординського суспільства і станово-структурний склад населення був складним і приблизно відповідав суспільному розвитку середньовічних східних держав.

Руські землі, які номінально увійшли до складу данницької кочової імперії – Золотої Орди, були її улусами. Про це свідчать такі факти, як накладення на руські землі важких податків – ясак (данина), харадж (поплужне), тамга (торгове мито), сусун і улуф (корм і питво для ординських чиновників), конак (гостьове мито), кулуш-колтко (надзвичайний податок) тощо. Спочатку збір податків здійснювали купці-відкупщики. Але через їх численні зловживання збір данини та інших податків був доручений спеціальним чиновникам – даругам і баскакам зі штатом помічників і військовою охороною. Вони ж робили перепис населення князівств – для більш повного забезпечення збору данини. Система державної влади також змінювалася – підпорядкування руських князів волі хана і легітимізація права керувати в князівстві через оформлення його особливим нормативним актом, що має назву «ярлик». Право видавати ярлик мав тільки хан Золотої Орди. У зв'язку з цим в історичній літературі існує проблема вивчення впливу ординської державності на становлення держави східнослов'янського етносу в XIII-XV ст., яка є дискусійною і досі. При цьому не можна не визнати, що Золота Орда, як один із потужних зовнішньополітичних факторів утворення централізованої держави у східних слов'ян, впливала на особливості майбутнього російського політогенезу.

* * *

*Д.Лобода, студент III курсу
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)*

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАВИТЕЛЯ В ПРАЦЯХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕНЕСАНСНИХ МИСЛИТЕЛІВ (XIV – XVI СТ.)

Відродження – це культурно-історична доба, коли був створений власний образ ідеального правителя, «батька Вітчизни», мудрої і морально досконалої людини з великої літери. Мислителі Відродження не збиралися залишати такий образ лише у мріях. Увага гуманістів до цієї проблематики багато в чому пояснювалася їхнім прагненням виправити та вдосконалити людину і суспільство. Шукаючи джерела

успішного правління окремих керманічів у їхній ранній період життя, гуманісти поступово стали висувати інноваційну ідею плекання державця з пелюшок, бо «управляти вдається краще і вправніше, якщо людина вправляється в цьому з молодих років» [3, с. 215].

У зв'язку з цим автор статті на основі аналізу історичних джерел і літератури з історії епохи європейського Відродження прагне виокремити деякі особливості процесу становлення «ідеального правителя» досліджуваної доби.

Гуманісти виокремили три чинники процесу виховання: природа, освіта і досвід. Перше – це батьки і та родина, в якій дитина народилася; друге – довгий і складний процес навчання; третє – практична і професійна діяльність вихованця. Ці ідеї гуманісти знаходили не лише в класичній спадщині. Вони взяли багато чого від лицарського виховання, особливо коли говорили про фізичну досконалість людини [4, с. 339].

Оскільки ренесансні мислителі прагнули виховати суспільно корисну особистість, вони говорили і про необхідність її інтелектуального, морального й естетичного розвитку. Загалом гуманістичний ідеал вихованої особистості включав в себе уявлення про людину культурну, яка вміла добре говорити і переконувати співрозмовника, володіла необхідними манерами тощо. Особлива увага приділялася і розуму правителя [5, с. 295].

Колуччо Салютаті (1331 – 1406) у власному будинку у Флоренції створив своєрідний центр гуманістично налаштованої молоді, де здобували знання: Леонардо Бруні, Поджо Браччоїні, П'єтро Паоло Верджеріо. Учні користувалися власною бібліотекою мислителя; грецьку мову викладав відомий на той час у Європі Мануїл Хрісолор [7, с. 41].

Гуманісти, які володіли всебічними гуманітарними знаннями, убачали власну місію в облагороджуванні, окультуренні дітей монархів. Так, П'єтро Паоло Верджеріо (1370 – 1444) у трактаті «Про монархію» переконував, що силу й славу правителю дає не лише його рідне місто і Батьківщина, але й освіта та виховання, бо саме вони формують особистість, розкривають її потенціал тощо [2, с. 289].

У трактаті «Про благородні звичай і вільні науки» він радив вельможним дітям учити історію, філософію і красномовство і доводив, що філософія вчить правильно мислити, красномовство – грамотно говорити, а історія допомагає і в тому, і в іншому [1, с. 323].

Пізніше перелік найважливіших навчальних предметів для освіти государя доповнив композитор і мислитель Джозеффо Царліно (1517 – 1590). Це була музика, яка формувала у вихованців гармонію тіла і

душі, любов до порядку і праці, наполегливість у справах і терплячість [9, с. 382, 384].

Про необхідність правителю країни мати гарну фізичну форму говорив гуманіст Е.С.Пікколоміні. Це він пояснював постійними військовими походами, що змушували королів працювати над удосконаленням власного тіла [3, с. 216].

«Молоді дерева завжди потребують підпірок для свого росту» [5, с. 291, 294, 297], – писав у «Государі» Джованні Понтано. Він зазначав, що найкращим фундаментом для того, аби легінь досяг мудрості, є постійне спілкування з тими, кого вважають мудрим: «Найголовніше – навчитися поважати мудрих, потім – із задоволенням слухати їхні промови і, нарешті, – прагнути стати схожим на них, стараючись наслідувати як справам їх, так і словам» [8, с. 28].

Аби уникнути у вихованців жорстокості, майже кожен мислитель досліджуваної доби радив відмовитися від тілесних покарань. «Людей вільних, які походять від добрих батьків, освічених, які перебувають у порядному товаристві, – писав Франсуа Рабле у романі «Життя Гаргантюа і Пантагрюеля», – сама природа наділяє інстинктом і спонукальною силою, які постійно наставляють їх на добрі справи і відволікають від пороку, і сила ця зветься у них честю. Але коли на тих же самих людей тиснуть і гнітять підлим насильством і примусом, вони згортають благородний свій запал, із яким вони добровільно спрямовувалися до чесноти на те, щоб скинути з себе ярмо рабства, бо нас споконвіку тягне до забороненого і ми бажаємо того, у чому нам відмовлено» [6, с. 550].

Вагомий внесок у розробку досліджуваної проблеми вніс і Еразм Роттердамський (1469 – 1536), який підготував «Виховання християнського государя». У творі мислитель веде мову про розумне правління, яке він пов'язував із особистістю державця. Гуманіст відстоював думку про те, що найголовніше – знайти гідного вихователя для спадкоємців трону, бо в його руках – доля держави. До кожної дитини необхідно шукати індивідуальний підхід, методи й засоби виховання. Навіть казки повинні мати відповідну мету. Акцент Еразма – розум і моральність, а ось фізичне загартування він уважав другорядним. Еразм Роттердамський зобов'язував вихованця привчатися до щоденної праці та застерігав від бездіяльності. Він прагнув навчити майбутнього государя основам державної політики – системі оподаткування, юриспруденції, дипломатії тощо [2, с. 300].

Таким чином, до виховання королівських дітей європейські гуманісти радили підходити вимогливіше, ніж до виховання простих смертних, бо спадкоємець у монархічній державі вже від народження

був «приречений» стати правителем. Тому від його виховання залежало, якою особистістю спадкоємець виросте, а від цього – яким буде життя його майбутніх підданих.

Література

1. Верджерио Пьетро Паоло / Пьетро Паоло Верджерио // Идеи эстетического воспитания: в 2 т. – Т.1: Античность, Средние века, Возрождение. – М.: Искусство, 1973. – С. 321-328.
2. Год Б.В. Європейські гуманісти XV – XVI ст. про виховання правителів – «філософів на троні» / Б.В. Год // Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII ст.). – Полтава: АСМІ, 2004 – С. 281-309.
3. Пикколомини Энео Сильвио. О воспитании детей / Энео Сильвио Пикколомини // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV – XVII вв.). – М.: Изд-во УРАО, 1999. – С. 215-223.
4. Пикколомини Энео Сильвио. Письмо Владиславу, королю Богемскому и Венгерскому / Энео Сильвио Пикколомини // Идеи эстетического воспитания: в 2 т. – Т.1: Античность, Средние века, Возрождение. – М.: Искусство, 1973. – С. 337-344.
5. Понтано Джованни. Государь / Джованни Понтано // Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М.: МГУ, 1985. – С. 290-308.
6. Рабле Ф. Гаргантюа и Пантагрюэль / Франсуа Рабле. – М.: Правда, 1981. – 560 с.
7. Салютати Колуччо. Письмо от 11 ноября 1403 года к Бандини д'Ареццо / Колуччо Салютати // Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М.: МГУ, 1985. – С.39-42.
8. Финогентова Е.В. Гуманистические идеи Антонио Беккаделли в его сочинении «Изречения и деяния неаполитанского короля Альфонса Арагонского» / Е.В. Финогентова // Культура Возрождения и власть. – М.: Наука, 1999. – С. 27-36.
9. Царлино Джозеффо. Гармонические установления / Джозеффо Царлино // Идеи эстетического воспитания: в 2 т. – Т.1: Античность, Средние века, Возрождение. – М.: Искусство, 1973. – С. 381-391.

* * *

*М.Сахно, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)*

ГУМАНІСТ П'ЕТРО ПАОЛО ВЕРДЖЕРІО ПРО МІСЦЕ І РОЛЬ ІСТОРІЇ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Ім'я італійського мислителя П.П.Верджеріо мало відоме в сучасній історичній науці. Він, як і всі гуманісти, був різнобічно розвиненою особистістю, займався філософією, медициною, літературою, правом, багату уваги приділяв вихованню справжнього громадянина. Його вважають засновником світської історико-педагогічної науки в Італії.

Свій головний педагогічний твір – трактат «Про благородні звичаї та вільні науки» – він написав біля 1402 р. в Падуї. Праця тоді була досить популярною. Про це свідчить той факт, що вона до 1600 р. витримала 40 перевидань.

Верджеріо присвятив твір сину керівника міста Франческо Каррара Убертино. Можливо, гуманіст був його наставником, але це ще необхідно підтвердити. Хоча трактат мислителя «Про благородні звичаї та вільні науки» за формою є зверненням до хлопчика, якому тоді було 12 років (народився Убертино у 1390 р. і помер у 1407 р.), за змістом він набагато глибший. Автор мовби через підлітка звертається і до вихователя, і до вихованців, формулює власну гуманістичну виховну концепцію, дає конкретні настанови.

П.П.Верджеріо вважав людину частиною природи і центром Всесвіту. Природу він розглядав як достатній і практично єдиний авторитет для розв'язання етичних і педагогічних завдань. Слідом за Ф. Петраркою, гуманіст був переконаний у безмежних можливостях людини у справі виховання і самовиховання, які він уважав засобом досягнення справжньої шляхетності.

Особливу увагу автор звертав на значення освіти і науки, тому їм і відведено так багато місця у трактаті. Верджеріо переконаний, що за їхньою допомогою людину можна виховати, зробити кращою, дійсно вільною. Наукові заняття він називав вільними (*liberalia studia*) тому, що вони гідні вільної людини; завдяки ним «тіло і душа прагнуть до всього кращого». Мораль і знання мислителем ототожнювалися, оскільки він уважав їх «добрими науками».

Характерним для гуманістичної концепції становлення особистості Верджеріо було те, що вона ґрунтувалася на практичних досягненнях і роздумах мислителів Античності. Він неодноразово посилався на Цицерона, Аристотеля, Плутарха та інших філософів, наводив приклади з життя римських імператорів, із стародавніх легенд і міфів.

Велике значення в ході формування особистості гуманіст відводив історії, яка є пам'яттю про минуле, яку не можна втрачати. У той же час він не забував і про філософію, яка сприяє духовному звільненню людини, учить розумно мислити. Історична наука ж допомагає і в тому, і в іншому [2, с. 32]. Ці науки він називав громадянськими науками (*civilities scientae*). Крім того, Верджеріо у творі «Про благородні звичаї та вільні науки» радив, що «історію слід знати тим людям, які займаються державними справами і бувають у суспільних місцях» [1, с. 83], тобто тим, які безпосередньо керують державою, і від яких залежать долі тисяч, а то і мільйонів громадян чи підданих. Подібне бачення цього питання було і в польського гуманіста Анджея Моджевського, який зазначав, що особливо ці знання будуть цінні царям, бо «соромно називати себе монархом світу, якщо тобі невідомий цей світ, його історія, звичаї, традиції...» [3, с. 74].

Особливу увагу гуманіст звертав на таку дидактичну функцію історії, як виховання патріотичних почуттів, любові та поваги до Батьківщини. І в цьому його погляди були схожими на позиції представників громадянського гуманізму. Його ідеологи – Леонардо Бруні, Маттео Пальмієрі, Аламано Ринучіні пропагували ідеї «спільного блага», суспільної активності, патріотизму і служінню державі. Вони закликали виховувати «ідеального громадянина», вищою чеснотою якого є уміння підпорядковувати власні інтереси інтересам колективу. А Маттео Пальмієрі зазначав, що «суспільну користь, славу і честь ніколи не можуть заступити приватні вигоди... Багато хто прославився тим, що не лише майном, але й своєю долею, кров'ю та життям нехтував заради спільного блага вітчизни».

Ми можемо стверджувати, що не лише представники громадянського гуманізму, а й інші італійські мислителі активно використовували історію для виховання молоді в дусі громадянськості, відповідальності за долю Батьківщини. Особливо популярним у той час було та й залишається сьогодні протиставлення світлих героїчних образів минулого. На думку П.П.Верджеріо молоде покоління повинно рівнятися на кращі зразки попередніх епох. Такими можуть бути, як особи, які раніше реально існували (полководці Сципіон, Александр Македонський, Юлій Цезар та ін.), так і літературні герої (Ахілл, Гектор, Одиссей, Геракл, Еней).

Не обійшов увагою мислитель і питання про значущість історичної пам'яті як неодмінної ознаки будь-якого народу чи нації. «Той, хто не пам'ятає свого минулого, той не має майбутнього». Саме такими словами можна схарактеризувати ставлення Верджеріо до тих осіб, які забувають рідну історію. Історія власного народу – це

неповторний комплекс подій, які слід завжди пам'ятати; це скарбниця прикладів для кожного свідомого громадянина.

Гуманіст звертав увагу й на здібності вихованців вивчати історію. Говорячи про них, П.П.Верджеріо зазначав, що вони бувають різними: одні учні легко знаходять сутність будь-якої речі і докази своєї точки зору, інші – повільніші в цьому, але ґрунтовніші у міркуванні; перші більш здібні заперечувати, інші – відповідати на запитання. Перші схильні до поезії і теоретичних наук, інші – до практичних. Є такі, що говорять повільно, але сильні у складанні виступів і промов за правилами риторики. Швидкі ж розумом і мовою мають успіх у «діалектичних диспутах» [2, с. 35]. Мислитель стверджував, що «у кого сильна пам'ять – той сильний в історії... Але при цьому слід знати те, що пам'ять без розуму небагато означає, розум же без пам'яті нічого не означає» [1, с. 82].

Проте, говорив Верджеріо, є й діти, яких природа наділила і чудовою пам'яттю, і швидким розумом. Для них кращими будуть наукові заняття. Він переконаний, що в практичній діяльності пам'ять потрібна менше, оскільки «про зроблене можна записати й на папері». Одні учні схильні до сприйняття загального і абстрактного, інші – конкретного. У зв'язку з цим останнім краще займатися природничими науками, першим – математикою, філософією та історією. Але є і взагалі обмежені в розумі, як кажуть, «до землі приписані», але ж і в них є свої задатки, є можливість у чомусь досягти успіху, і треба їм допомагати.

Крім того, молоду людину слід змалку привчати до книжок, до читання. Книга завжди буде опорою і підтримкою для людини упродовж усього її життя. Саме з них кожний може отримати щось для себе корисне. Книга, на думку гуманіста, пропонує читачеві досвід попередніх поколінь; окрім того, звертаючись через «мовчазних учителів» до «...зразків предків (у нас. – М.С.) будуть більше пробуджуватися душі в прагненні до слави...» [1, с. 92].

Таким чином, П.П.Верджеріо була запропонована цілісна система світського виховання підлітків і юнацтва, де історичні знання займали одне з провідних місць. Гуманіст по-новому переосмислив виховні можливості історії, обґрунтувавши їх теоретично. Показовою у цьому плані є його праця «Про благородні звичаї та вільні науки», у якій він високо оцінив дидактично-виховні можливості історичної науки й особливий наголос зробив на значущості історичних знань під час становлення та розвитку патріотичних почуттів молоді.

Література

1. Верджерио П.П. Трактат о благородных нравах и свободных науках / П.П. Верджерио // Итальянский гуманизм эпохи Возрождения: [сб. текстов]: В 2 ч. – Ч. II. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1988. – С. 71-107.
2. Год Б.В. Эпоха европейского Відродження в особах (історико-педагогічні нариси) / Б.В. Год. – Полтава: АСМІ, 2006. – 144 с.
3. Моджевский А.Ф. Об исправлении государства / А.Ф. Моджевский // Польские мыслители эпохи Возрождения. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – С. 69-109.

* * *

*В.Куценко, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)*

ОБГРУНТУВАННЯ ТЕОРІЇ «МОСКВА – ТРЕТІЙ РИМ» ЯК СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ОСНОВИ МОСКОВСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА

Дослідження проблеми формування московського самодержавства посідає важливе місце в історії слов'янських народів. Після запровадження вищезгаданої форми правління у Московії значно змінюється вектор міждержавних зв'язків. В основу самодержавства була покладена доктрина «Москва – третій Рим», згідно з якою «Два убо Рима падоша, а третій стоить, а четвертому не быти».

Багато сучасних дослідників вважають, що самодержавство в Московії залишається і по цей день. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що Україні зараз також доводиться вести політичні та інші відносини з сусідньою Російською Федерацією. А відтак, не дослідивши проблему утвердження самодержавства в Московії упродовж XV-XVI ст., неможливо зрозуміти сутність політичної та військової агресії Росії на сучасному етапі.

Даній проблематиці присвячено широке коло досліджень як російських (О.Гольдберг, А.Каравашкін, М.Кисельова, В.Малинін, Н.Сініцина, Д.Стремоухов, Г.Флоровський), так й вітчизняних (В.Гришко, Б.Крупницький) науковців. Є низка праць західних дослідників, присвячених аналізу спадщини Філофея (П.Данкан, М.Джонсон, Е.Кінан). Проте, на нашу думку, жоден із запропонованих цими дослідниками підходів не висчерпує значення «комплексу Філофея» для формування національної ідеології Московії. Проте провідною роботою, присвяченою даній проблематиці, є праця О.Оглобліна «Московська Теорія III Риму в XVI-XVII ст.».

Дослідник зазначає, що становлення ідеологеми «Москва – третій Рим» пов'язане з ім'ям псковського ченця Філофея, який зазнав певного впливу західноєвропейських історіософських ідей. Постать Філофея (бл. 1465-1542 рр.) уже кілька ст. привертає до себе увагу дослідників. Він залишив по собі не надто багато текстів, проте про його теорію «Третього Риму» знають (чи принаймні чули) ледь не всі, хто хоча б трохи обізнаний з історією Московії. Смісл ідеї «Третього Риму» й досі залишається однією з найбільш дискусійних проблем російського історіософського мислення.

Відповідно до поглядів Філофея, центром поширення цих ідей на території Північно-Східної Русі був Новгород. Хоча ідея «Третього Риму» мала міцний політичний ґрунт і спиралася на давню церковно-літературну традицію, на думку О.Оглобліна, вона потребувала як активної підтримки з боку церкви, так і сприятливих зовнішньополітичних чинників. Правління Івана IV дало змогу зреалізувати дану доктрину, адже боротьба за спадщину Київської Русі потребувала надійних ідеологічних підстав і об'єднання усіх православних в межах єдиного православного царства і перш за все повинна була відповідати інтересам Московської держави. Окрім того, в церковному середовищі з'явилася постать, здатна до утвердження особливого статусу московського православ'я. Саме зусиллями митрополита Макарія утверджується переконання, що Московщина – безпосередня спадкоємиця Візантійської імперії, а також створюється історія московської царської династії та російського (московського) православ'я. Відповідно, паралельно було обґрунтовано зв'язок між Іваном IV та імператором Августом. Російська історіографія кінця XIX – початку XX ст. вбачала в цьому факті заперечення впливовості ідеологеми «Москва – третій Рим» в московській зовнішній політиці XVI ст. і звертала увагу на намагання досягнення рівності з іншими європейськими монархами. На думку О.Оглобліна, таким чином ідеологема навпаки утверджувалася шляхом заперечення Стародавнього Риму («Третім Римом»).

Отже, можемо відзначити, що теорія «Москва – третій Рим», перетворившись на національну ідеологію, сприяла зміцненню та могутності московського самодержавства, але зовсім не сприяла розквіту церкви та духовного життя. Як писав М. Бердяєв, «християнське покликання російського народу було викривлене. Втім, те саме сталося й з першим та другим Римом, які дуже мало здійснювали християнство у житті. Московське царство було тоталітарним за своїм принципом та стилем. Це була теократія з переважанням царства над священством». Можемо з цим погодитися.

*В.Авраменко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)*

МІШЕЛЬ МОНТЕНЬ ПРО ВИХОВАННЯ ІСТОРІСІЮ

Відомо, що гуманізм Відродження дав поштовх розвитку педагогічної думки. У цей час в європейських країнах з'явилася велика кількість історико-педагогічних трактатів, у яких тогочасні мислителі дискутували про проблеми, пов'язані з вихованням і навчанням. Вони виголошували нові постулати, шукали досконаліші способи навчання і виховання, пропагували нові гуманістичні ідеї.

Одними з найвагоміших надбань по даній проблемі стали напрацювання представників французької гуманістичної школи, і особливо творчі досягнення видатного мислителя XVI ст. Мішеля Монтеня.

Одна із проблем, зміст якої теоретично обґрунтував мислитель, – це проблема виховання людини. Гуманіст розглядав людину як частину природи. Природа, на думку Монтеня, повинна бути наставницею у справі виховання. На перше місце в процесі навчання і виховання особистості необхідно поставити не нагромадження знань, а розвиток мислення, здібностей висловлювати власні судження, про що неодноразово також зазначав і іспанський педагог Хуан Луїс Вівес, стверджуючи, що насамперед потрібно навчити «християнському благочестю і правильним міркуванням про речі». Виховання розуміється ним як засіб виявляти, розкривати і вдосконалювати те, що дано людині природою. Головними завданнями виховання Мішель Монтень уважав, по-перше, різнобічний розвиток особистості, по-друге, пріоритет морального виховання над розумовим. Гуманіст наголошував на необхідності виховувати людей природними, чесними і працьовитими.

У своїй педагогічній теорії Мішель виступав сміливим новатором. У її основі він ставив великий принцип вселюдського розвитку. На думку Монтеня, мета виховання полягає в тому, щоб зробити з дитини не фахівця – юриста чи лікаря, а перш за все людину з розвинутим розумом, твердою волею, благородним характером, яка б могла насолоджуватися життям і стійко переносити нещастя, що випали на її долю.

Гуманіст неодноразово вказував на необхідність індивідуального підходу у вихованні. «Нехай учитель питає в учня не лише слова уроку, але й зміст і саму суть його і судить про користь, яку він приніс не з показників пам'яті свого вихованця, а з його життя. І нехай пояснюючи учню будь-що він покаже йому це із сотні різних сторін й використовує для багатьох різних предметів, щоб перевірити чи зрозумів

учень як треба, що і в якій мірі засвоїв це: і в послідовності своїх роз'яснень він керується прикладом Платона. Якщо хтось повертає їжу в тому самому вигляді в якому проковтнув її, то це свідчить про не засвоєння їжі. Якщо шлунок не змінив якості і форми того, що йому належало переварити, то він не здійснив своєї функції.» [1, с. 217].

Монтень гостро критикував сучасну йому школу за те, що вона вчила некритично сприймати чужі думки, сліпо слідувала за авторитетами, а також переконував, що таке навчання тренує пам'ять, однак не розвиває розуму, вчить цитувати й коментувати, однак не вчить мислити [2, с.12]. Поряд із розвитком розуму найважливіше завдання освіти за Монтенем – виховання моральних якостей у дитини.

Програма теоретичної освіти, запропонована Монтенем, включала фізику і геометрію, які в XVI ст. в колежах та університетах Франції не вивчалися. За умов орієнтації на природу як на «єдине справжнє буття», Монтень визнав можливість і «первинність» математики, механіки, оптики та інших галузей природничого знання. Але вчений дещо перебільшував, коли відсував філологію, мовознавство й інші гуманітарні науки на другий план.

Слід зауважити те, що Монтень високо цінував історію. Він говорив: «Історія – дає мені більше користі» [1, с. 186], розуміючи під нею стимул до діяльності. Монтень засуджував зведення вивчення історії лише дат і імен. Мислитель наголошував: «Звернувшись до історії, юнак буде спілкуватися з душами кращих віків. Подібне вивчення минулого для одного – пуста затрата часу; іншому ж воно приносить неоціненну користь. Історія – єдина наука яку шанували, за словами Платона лакедемоняни. Яких тільки здобутків не зробить він для себе, читаючи життєписи нашого милого Плутарха? Нехай однак мій вихователь не забуває в чому його основна задача; нехай він старається закарбувати в пам'яті учня не стільки дату зруйнування Карфагену, скільки характери Ганнібала і Сципіона; не стільки те, де помер Марцелл, скільки те чому життя він покінчив так, а не інакше, чому прийняв негідну його становищу смерть» [1, с. 199-200]. У творі «Досліди» Монтень зазначав, що вчитель повинен не лише розкривати зміст історичних подій, але й уміти аналізувати їх.

Підсумовуючи зазначимо, що Мішель Монтень запропонував дійсно новаторські ідеї у своїй історико-педагогічній спадщині, ставлячи на її вершину великий принцип вселюдського розвитку. Його дидактична програма була побудована на індивідуалістичному підході до кожного вихованця, наставницею якого повинна стати природа. Основу знань, на думку гуманіста, складає досвід. «Дитині, – писав

він, – із дитинства прищеплюються готові істини, коли вона ще не в змозі судити про їхню достовірність». Щоб людина могла самостійно мислити, їй потрібно допомогти навчитися спостерігати, співставляти, порівнювати, робити висновки. Тому цінність у формуванні людської особистості представляють лише ті знання, що отримані шляхом досвіду.

Підсумовуючи, слід відзначити, що Мішель Монтень віддавав велику шану історії, як повчальній виховательщі. На думку гуманіста, вона повинна навчити людину критично ставитися до світу, виховувати розсудливість, поміркованість. Історія покликана розвивати та виховувати особистість всебічно.

Література

1. Мишель Монтень. Опыты. – Кн. I / Мишель Монтень. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1958. – 557с.
2. Монтень // Сто двадцать философов: Жизнь. Судьба. Учение. Мысли: В 2 т. – Т.2. – Симферополь: Таврия, 2002. – С. 5-16.

* * *

*Т.Павлик, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)*

ФРАНЦУЗЬКА АБСОЛЮТНА МОНАРХІЯ НАПЕРЕДОДНІ ВЕЛИКОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Друга половина XVIII ст. для Франції відзначилася значними змінами. Просвітництво тоді досягало вершин свого розвитку, а його видатні представники починають вимагати змін в усіх сферах життя країни. Яскравим прикладом цих прагнень була праця Шарля – Луї де Монтеск'є «Про дух законів», де викривалася деспотична форма правління, яка обґрунтовувалася на досвіді англійських королів: «Один англійський закон, проведений за Генріха VIII, оголосив винним у державній зраді всякого, хто пророкує смерть короля... деспотизм такий страшний, що губить навіть самих деспотів. Під час останньої хвороби цього короля медики жодного разу не наважилися сказати, що він перебуває в небезпеці» [1, с. 188].

Із приходом у 1774 р. нового короля – Людовика XVI, традиційні погляди на абсолютну монархію починають змінюватися. Частина тодішнього французького суспільства ще вважала короля – «посланцем божим», інші ж – не бачили в правителі ніякої «святості» та «благочестивості». Людовик XVI відчував неоднозначне ставлення до власної персони. Тому він запланував негайно провести «оновлення моральності» в країні. Ця тема була співзвучна з тогочасними ідеями просвітництва, проте кожен розумів її по-своєму. Для самого короля

розуміння «оновленості» передбачало: релігійне оновлення, повернення до традиційних культурних цінностей, підвищення етичних норм, стабільність у країні. Просвітники-філософи вбачали в цьому прагнення до реформування або знищення інституту монархії.

Суперечливість і двухзначність у стосунках між королем і його оточенням проявлялися постійно. Призначений ще в 1774 р. генеральний контролер фінансів, а також відомий економіст-фізіократ А. Р. Тюрго, стояв на чолі реформ короля. Він умовляв Людовика XVI відмовитися від обряду коронації, або ж радив перенести її з Реймса до Парижа, щоб заощадити на витратах. Рационалісту Тюрго «церемонія помазання» здавалася непотрібною і застарілою. Проте, Людовик уважав, що саме так він зможе отримати моральне право на керівництво Францією, а Реймс повинен стати своєрідним символом початку «оновлення» та «зцілення» збіднілої країни, тому відмовив Тюрго у пропозиції [7, с. 67].

Людовик XVI часто звільняв із посад багатьох непопулярних і знахабнілих міністрів. Цим неодмінно були задоволені звичайні люди. Зокрема, після звільнення генерального контролера фінансів абата Тьерре та канцлера Мопу в Парижі відбулися гуляння. На думку Людовика XVI, міністрами повинні ставати лише ті особи, які розділяють «нові», тобто просвітницькі ідеї. Коли ж стало відомо, що новий міністр Тюрго не ходить до церкви та пише викривальні статті до «енциклопедії» Д. Дідро, король відповів: «Він чесна людина і мені цього достатньо» [7, с. 102]. Ці слова загалом були нечесними. Відомо, що спочатку Тюрго провів реформу щодо скасування державного регламентування хлібної торгівлі, що призвело до зростання цін на хліб. Як підсумок – навесні 1775 р. спалахнуло народне повстання, відоме під назвою «борошняної війни» [8, с. 143].

Із часом Тюрго зареєстрував укази про скасування цехів і натуральної повинності на будівництві доріг і заміні її грошовим податком. Пізніше реформатор на цьому не зупинився і виступив з пропозицією перейти до управління країною на виборних засадах. Це привело до його відставки й до повного розчарування діяльністю королівського двору.

Загалом за 15 років (з 1774 р. по 1789 рік) на посаді генерального контролера фінансів змінилося 12 осіб. Як підсумок – фінансова ситуація в країні була виснаженою. Нічого розумного у сфері фінансів не було доведено до кінця. Лиш сором і жарти виникали при згадці слів «фінансова політика» та «Людовик XVI» [3, с. 75].

У досліджуваній період церква разом із наближеним до неї дворянством створили навколо Людовика XVI образ «батька

підданих» і «короля благодійника». Проте, сам король не любив вести публічне життя. Він уважав це справою обтяжливою і прагнув створити свій особистий простір. Людовик XVI, зважаючи на свій молодий вік, не приймав жодних рішень без свого наставника – графа Морепа, який до самої смерті в 1781 р. постійно надавав поради. Проте, дружина Людовика XVI, Марія Антуанетта, будучи представницею австрійських інтересів при королівському дворі, намагалася боротися з впливом будь-якої іншої особи на її чоловіка. Підтвердженням цьому мають слугувати листи Марії Антуанетти своєму братові, австрійському імператору Йосифу II: «Я не помиляюся щодо свого авторитету, я знаю, що не маю великого впливу на короля, особливо в тому, що стосується політики... я не хвалюся і не обманюю, дозволяючи публіці вірити в те, що мій вплив на короля більше, ніж насправді, так як якби в це ніхто не вірив, то воно було б ще менше» [3, с. 69].

Якби в другій половині XVIII ст. існувала премія миру, то саме Людовик XVI був би одним з перших її номінантів. Стійка позиція засудження окупаційних війн була незмінною за весь час його свідомого життя. У 1777 р. він підтримав боротьбу за незалежність США [3, с.74]. На початку 1780-их років уже остаточно було сформовано при Версальському палаці дві ворогуючі партії: «партія короля» і «партія королеви». Перша – вимагала «зберегти монархію», друга – представляла аристократичні кола і прагнула керівництва Францією. Тогочасний французький парламент розпадається, королівські укази реєструються довше, критикуються сильніше і приймаються неохоче [6, с. 195].

Король усе більше відчував фінансову кризу. А в 1786 р. для виходу з неї генеральний контролер фінансів Калонн розпочав низку заходів, яка включала й важке оподаткування привілейованих станів. Розмах планів Калонна злякав Людовика XVI, але незабаром вдалося переконати його, що іншого виходу немає. Усе це викликало протести громадян країни.

Довгий час Людовик XVI залишався в Версальському палаці, перебуваючи в спокої аристократичних кіл і неминучості людського життя. Можливо, сум незмінних стін або прагнення до подорожей, змусили короля в 1786 р. здійснити поїздки по своїх володіннях. Кожне місто, у яке він прибував, вітало його радісним гаслом «Хай живе король!» [3, с. 81]. Проте, така радість була лише ззовні. Проти абсолютистської влади вже була сформована міцна й організована опозиція, яка була рішуче налаштована. У 1788 р. король погодився

на скликання Генеральних штатів. За іронією долі цей рік для Людовика був нещасливим...

Отже, царювання Людовика ХVІ почалося з сердечних бажань до змін. Благочестивий король бажав припинити розбещеність, що панувала при дворі його діда, повернути моральне обличчя своєму народові. Король хотів навести лад у фінансах і ліквідувати державні борги. Це суперечливе бажання правити по-новому, дотримуючись традиції, відбилося на всій поведінці Людовика ХVІ як державного діяча. Він призначав на посади міністрів-реформаторів, які прагнули провести радикальні закони. Проте, вагаючись в прийнятті рішень, Людовик ХVІ створив безвихідну ситуацію, ставши заручником власної невпевненості в правильності та своєчасності.

Література

1. Монтескьє Ш. О неправильном применении терминов «святотатства» и «оскорбления величества»; [перевод М.П.Баскина] / Ш.Монтескьє // О духе законов. – М.: РусИздат, 2013. – 188 с.
2. Пименова Л.А. Власть монарха абсолютна, но не произвольна: Людовик ХVІ и парламенты в 1774 г. / Л.А.Пименова // Французский ежегодник. – М.: Комкнига, 2005. – 125 с.
3. Пименова Л.А. Людовик ХVІ / Л.А.Пименова // Вопросы истории. – 2000. – №3. – С. 62 – 83.
4. Пименова Л.А. Представления о национальной и религиозной идентичности во Франции ХVІІІ в. / Л.А.Пименова // Религиозные и этнические традиции в формировании национальных идентичностей в Европе. – М.: Издательство МГУ, 2008. – 126 с.
5. Беркова К.Н. Процесс Людовика ХVІ / К.Н.Беркова – М.: Наука, 2003. – 164 с.
6. Элиас Норберт. Придворное общество: исследования по социологии короля и придворной аристократии / Норберт Элиас : [под ред. О.М.Максова]. – М.: Изд-во МГУ, 2002. – 368 с.
7. Фор Эдгар. Опала Тюрго 12 мая 1776 года / Эдгар Фор : [под ред. Н.В. Рудницкой]. – М.: Прогресс, 1979. – 568 с.
8. Алексис де Токвиль. Старый порядок и революция / Алексис де Токвиль : [под ред. М.М.Федоровой]. – М.: Московский философский фонд, 1997. – 452 с.

* * *

*А.Рябокін, магістрантка
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)*

**РЕСТАВРАЦІЯ МЕЙДЗІ 1868 р.:
БУРЖУАЗНА РЕВОЛЮЦІЯ ЧИ ФОРМУВАННЯ
АБСОЛЮТИСТСЬКОГО РЕЖИМУ**

Події, що відбулися в Японії в 1867-1868 рр., їхній аналіз і місце в розвитку країни стали майже відразу ж однією з головних, до того ж дискусійних тем у японській історичній науці, актуальність і гострота якої зберігаються й у наші дні. Раніше всього було розпочате вивчення історії подій Мейдзі дворянсько-монархічною школою істориків, які працювали під егідою нового уряду, що був зацікавлений у певному, вигідному для нього трактуванні. Тенденційна концепція цих істориків – осей фукоко [1, с.13-15] (реставрація імператорської влади) – посилялася на традиції школи Міто й кокутаку, що висунули на протипагу «узурпаторської» сутності системи сьогунату «законність» імператорської влади, божественність її походження й винятковість японського шляху розвитку. Відповідно до цієї концепції, сутність подій 1867-1868 рр. зводиться до боротьби двох угруповань правлячого табору – сьогуната й імператорського будинку, що дало назву політичному процесу, який відбувався в країні, «Мейдзі Ісін» («відновлення, реставрація Мейдзі»). Соціально-економічні перетворення при цьому розглядалися як ті, що мають підлегле значення.

У 20-30-х рр. ХХ ст. в японській історичній науці почала складатися марксистська школа з її класовим підходом до подій суспільно-історичного процесу, зокрема, щодо «революції Мейдзі». Її представники почали із травня 1932 р. випускати серію робіт «Нариси з історії розвитку японського капіталізму». Серед цих учених (Норо Ейтаро, Хані Горо, Ямада Морітаро, Хатторі Сісє, Хірано Есітаро й ін.) не існувало єдиної точки зору про сутність подій Мейдзі й генезис японського капіталізму. Одна група істориків розглядала події 1867-1868 рр. як буржуазну революцію, друга – як процес формування абсолютистського режиму.

Стосовно сучасних дослідників, яких цікавить проблема формування капіталізму в Японії, слід зазначити Р.Ш.-А.Алієва, Р.Хашімото, Л.Д.Грішельової, Н.І.Чегодарь, Я.Накасонє, М.І.Крупянко, Р.Скалапіно, В.Є.Молодякова, О.А.Гаджієву та ін. Проблема Мейдзі ісін й зараз продовжує залишатися в центрі ідеологічної боротьби в науковому й політичному житті Японії [2, с. 76-83].

Таким чином, метою даної статті є розкриття, з нашого погляду, сутності проведених буржуазних реформ у Японії та визначення їхнього впливу на подальший розвиток країни. У наростанні соціально-політичної кризи в Японії середини XIX ст. особливу роль зіграв зовнішній фактор: відносини з європейськими державами й США та урядова політика з приводу цих зв'язків. З 1639 р. всім європейцям, за винятком голландців, було заборонено відвідувати Японію [4, с. 43-48]. У єдиний порт у країні – Нагасакі – два рази в рік дозволено захід голландських, а також китайських і корейських кораблів. Виключення для голландців було зроблено за допомогу в придушенні повстання селян, обтяженими занадто високими податками, на півострові Сімабара. Крім того, були видані закони, що забороняли японським підданим подорожувати за кордон, а португальцям залишатися в Японії.

Саме в цей час політична думка нації різко розділилася на два табори: тих, хто привітав відкриття портів, і тих, хто захищав політику ізоляції. Монархісти відкрито й сміло стали вимагати скинення сьогунату. Вся країна була охоплена хвилюванням. Вже 6 квітня 1868 р. в країні відбувся політичний переворот, до влади прийшов імператор Муцухіто, якого пізніше почали називати імператором Мейдзі. Тоді ж ним була оприлюднена «Клятвена хартія п'яти суспільних принципів», що визначила головні напрями зовнішньої й внутрішньої політики країни другої половини XIX ст.: «1. Ми будемо скликати наради й управляти народом, зважаючи на суспільну думку. 2. Люди вищих і нижчих класів, без винятку, будуть мати однакові права у всіх підприємствах. 3. Віджилі методи й звичаї будуть знищені, і нація піде по великому шляху неба й землі. 4. Знання будуть запозичуватися у всіх націй світу, і імперія досягне вищого ступеня розквіту» [6, с. 32-44].

У результаті перевороту Мейдзі в Японії встановилася абсолютна монархія й відкрилися перспективи для швидкого завершення централізації країни. В історичній науці Японії цей період одержав назву «Мейдзі». Реформи в Японії мали специфічний характер: з одного боку, всі прошарки суспільства, у тому числі й військовий стан, були зацікавлені в зростанні економіки країни, але з іншого боку – самураї й великі землевласники, відновивши владу імператора й повернувши собі частину споконвічних привілеїв, не бажали втратити їх знову. Новий уряд намагався зберегти феодальні порядки, але погроза захоплення Японії західними країнами обумовила прихід нових капіталістичних порядків, що гарантували зростання впливу й незалежності Японії.

Першим серйозним ударом по феодальному устрою й привілеям самурайства було те, що імператорський уряд змусив дайме (князів) відмовитися від їхніх феодальних прав у керуванні кланами. У 1869 р. відбулося так зване добровільне повернення країни й народу імператору [5, с. 45- 50].

Паралельно станово-правовим перетворенням уряд провів аграрну реформу. Були скасовані заборони на продаж і купівлю земель, що існували з 1643 р.; проведене межування земель, у ході якого власникам стали видавати особливі посвідчення про права на землю. Завдяки цьому значна маса поміщиків, що раніше користувалися землею на васальних від дайме правах, придбали реальне право власності; це ж торкнулося й дрібних самостійних селян-орендарів.

У 1872 р. почалася реформа в армії. Збройні сили Японії створювалися на основі принципу загальної військової повинності з використанням досвіду організації ударних загонів з народу, так званих нохей і кихейтай, що воювали на стороні антисьогунської коаліції. Всі офіцерські посади закріплювалися за дворянством. По суті, створення в Японії регулярної армії, до складу якої входили селяни й городяни, і призвело до формального припинення існування самурайства як особливого військового стану[6, с. 11-17].

Поштовхом для прискореної капіталізації економіки стала фінансово-грошова реформа. Після уніфікації грошових знаків у 1869 р. й спрощення податків була введена єдина загальнодержавна монета – ієна з десятковим підрозділом. У 1872 р. був організований державний банк, а в 1876 р. – перший приватний банк купецького дому Міцуї. Завдяки встановленому законами особливому державному протекціонізму й майже регулярним бюджетним дотаціям такі дома стали перетворюватися в найбільші корпорації не тільки економічного, але й політичного значення[6, с.23-27]. У Японії в 1889 р. була створена конституція, яка багато в чому повторювала основні положення німецької конституції, розробленої Бісмарком. Вона проголошувала особу імператора «священною й недоторканою», надавала йому необмежені права глави держави. Влада імператора все-таки обмежувалася парламентом, що складався з палати перів і палати представників.

Таким чином, проаналізувавши зміст та наслідки реформ, проведених у Японії, можна зробити наступні висновки стосовно їхнього значення для подальшого розвитку Японії. Основна передумова для реформ епохи Мейдзі реальна загроза, яка виникла у зв'язку з «відкриттям країни» неконтрольованому впливу Заходу. Через постійну тягу до збереження традиційної організації суспільства

час для планомірних – «м'яких» – перетворень було втрачено. Відповідно, були потрібні кардинальні зміни практично у всіх сферах – економічній, соціальній та політичній [5, с. 18- 23].

Метою реформ Мейдзі було прагнення якнайшвидше наздогнати Захід, «модернізація». Реально ж потреба в цьому була викликана необхідністю якнайшвидшого посилення країни з метою збереження незалежності Японії. Декларованою політичною метою було відновлення безпосереднього правління імператора замість встановлення, скажімо, республіканської, президентської форми правління. Конституція 1889 р. виявилася досить формальною при надмірному значенні імператора [7, с. 17 – 22].

Загальний висновок, який ми можемо зробити в статті, полягає в тому, що реформи Мейдзі проводилися заради збереження основ соціуму, в ім'я підтримки традицій і в цілому «модернізація життя» складалася, насамперед, в активному формуванні (як за необхідністю, так і з щирого прагнення) нового суспільства заради збереження базової сутності його підвалин. Отже, безсумнівним є той факт, що революція Мейдзі мала позитивні результати, призвела до відкриття Японії світу, нового шляху розвитку, нових перспектив зовнішньої політики та в цілому до цілковитої «модернізації» суспільства та всіх сфер життя й існування японського населення.

Література

1. Бондарь А.И. Все о Японии / А.И. Бондарь. – Х.: Фолио, 2008. – 542 с.
2. Гаджиева Е.А. Страна Восходящего солнца: история и культура Японии / Е.А. Гаджиева. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006. – 253 с.
3. Загорский А.В. Япония и Китай: пути общественного развития в оценке японской историографии / А.В. Загорский / Московский ин-т международных отношений. – М.: Наука, 1991. – С. 19.
4. Дискуссионные проблемы японской истории / АН СССР, Институт Востоковедения. – М.: Наука, 1991. – С. 75.
5. Карпенко В.О. Японія в глянці і без нього / В.О. Карпенко. – К.: Молодь, 1989. – С 97.
6. Кузнецов Ю.Д. История Японии: Учебник для вузов по спец. «История» / Ю.Д. Кузнецов. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 132.
7. Молодяков В.Э. «Образ Японии» в Европе и России второй половины XIX – нач. XX века / В.Э. Молодяков. – М.; Токио: Ин-т востоковедения РАН, 1996. – С. 23.

* * *

*С.Дудка, магістрантка
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)*

ЕТНОДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ 1920 Р.

Національне питання було й залишається однією з найбільш актуальних проблем для країн Центрально-Східної Європи. Показовою у цьому плані стала історія Чехословаччини, яка у міжвоєнний період була однією з найбільш етнічно неоднорідних держав регіону. Міжнародні суперечки стали доленосними для майбутнього Чехословацької держави і призвели до її поступової дезінтеграції, а в подальшому – розпаду.

Означена проблематика знайшла відбиток у працях таких вітчизняних науковців як С. Віднянський, О. Кравчук, М. Кріль, Т. Піковська, Ю. Поп, В. Фісанов, І. Шніцер, В. Яровий. Але вони вивчали переважно саме становище етнічних меншин у ЧСР, а національній політиці приділяли опосередковану увагу. Мета даної статті – охарактеризувати особливості етнодержавного устрою Чехословацької республіки за Конституцією 1920 р.

Чехословацька республіка, що виникла як спільна національна держава чеського та словацького народів, насправді такою не була. За даними перепису 1921 р. на території Чехословаччини проживало понад 13,6 млн. осіб, з яких 6,8 млн. чехів, 2 млн. словаків, 3,1 млн. німців, 745 тис. угорців, 461 тис. русинів-українців та 282 тис. представників інших національностей (євреїв, поляків, румун, циган, південних слов'ян). Тобто, крім титульної нації «чехословаків» понад третину населення республіки становили національні меншини. Таким чином, Чехословаччина, оголошена біетнічною державою чехів та словаків, насправді являла собою багатонаціональне утворення. Позбавлена етнічної, культурної та історичної єдності, нова держава зіткнулася із завданням компенсувати її відсутність шляхом створення єдиної політичної нації.

У цих умовах значно зросла роль концепції чехословакізму, яка не лише слугувала справі обґрунтування правомірності існування ЧСР, а й була покладена в основу розбудови її державно-політичного устрою. Стрижневою основою чехословакізму було уявлення про єдиний чехословацький народ, який має дві етнічні і мовні гілки – чеську та словацьку. Концепція виходила з мовної близькості чехів та словаків, однак не враховувала відмінностей їх історичного розвитку та культурних традицій.

Практично ідея чехословакізму була зреалізована восени 1918 р., а Конституція ЧСР 1920 р. закріпила її юридично. В офіційному

трактуванні ЧСР виникла як спільна держава чехів та словаків, у якій має відбутися поступове злиття двох народів у єдину чехословацьку політичну націю. А чехословакізм відтепер проголошувався державною ідеологією, завданням якої було зміцнити позиції державоформуючої нації і протистояти етнічному сепаратизму. Таким чином, новостворена Чехословацька республіка розбудовувалася як національна держава міфічних чехословаків, у якій фактично ставилися під сумнів права національних меншин як етнічних груп.

Одним із найважливіших завдань для новоствореної ЧСР було налагодження гармонійної міжетнічної взаємодії між громадянами. Законодавчою базою для здійснення цього процесу стала низка законів, що склали постійну Конституцію держави під назвою Конституційна Хартія Чехословацької республіки. Ці закони були ухвалені 29 лютого 1920 р. Тимчасовими національними зборами, що складалися з 201 чеха та 55 словаків, тобто виключно з представників державоутворюючої нації. Отже, національні меншини країни були виключені з процесу творення Основного закону.

Преамбула Конституції ЧСР 1920 р. починалася словами: «Ми, чехословацький народ», що свідчило про визнання і юридичне оформлення чехословакізму як офіційної державної ідеології. Окрім цього сама Конституція повинна була виражати прагнення чехословацького народу «зміцнити повну єдність нації, ввести справедливі порядки в республіці, забезпечити мирний розвиток чехословацької вітчизни, сприяти загальному благу всіх громадян держави та забезпечити благословенні свободи майбутнім поколінням».

Чехословаччина проголошувалася демократичною республікою, а всі її громадяни – єдиним джерелом влади. Конституція фактично закріплювала унітарну форму державно-територіального устрою нової держави: «територія Чехословацької республіки становить єдине і неподільне ціле», але водночас передбачала створення у її складі Закарпатської автономії: «Самоврядній території Підкарпатської Русі буде надана найширша автономія, сумісна із цілісністю Чехословацької республіки». Застосування такої комбінації було проявом дисбалансу законодавчих основ національної політики ЧСР, адже більш чисельні етнічні спільноти – словаки, німці та угорці – залишилися без територіальної автономії, а порівняно менша – русини – отримала таке право. Це стало причиною подальших конфліктів між чехословацькою владою та представниками національних меншин.

Особливий інтерес становить шостий розділ Конституції, в якому йшлося про захист прав національних, релігійно-конфесійних та расових меншин. Усі громадяни країни наділялися рівними громадянськими і політичними правами незалежно від національності, мови чи віросповідання. Гарантувалося створення умов для вільного розвитку мов національних меншин: «Громадяни Чехословацької республіки можуть вільно обирати будь-яку мову для приватного спілкування, ведення підприємницької діяльності, здійснення релігійних обрядів, використовувати у пресі та будь-яких публікаціях чи на громадських зборах». У містах та районах компактного проживання національних меншин передбачалася можливість отримання освіти рідною мовою, за умови обов'язкового вивчення чехословацької. Крім того Конституцією заборонялася насильницька асиміляція, що вважалася проявом злочинної поведінки.

Складовою частиною Конституції був Закон про принципи мовного права в Чехословацькій республіці, згідно з яким офіційною державною мовою проголошувалася «чехословацька», якої насправді не існувало. Тож далі пояснювалося: «Що стосується мови державної офіційної, то органи на територіях республіки, які до 28 жовтня 1918 р. належали до королівських чи представлених в імперській раді земель, чи королівства Пруського, як правило, використовують чеську мову, а в Словаччині – зазвичай словацьку». Що стосувалося національних меншин, то в округах, де вони становили понад 20% населення, діловодство велося двома мовами – чеською та мовою меншини. Також у школах для національних меншин передбачалося навчання рідною мовою. Проте насправді конституційні закони лише декларували охорону прав національних меншин, а проголошена рівноправність націй, по суті, тлумачилася лише як мовно-культурна.

Більше того, не зважаючи на закріплення принципу існування єдиної чехословацької нації, Конституція 1920 р. фактично ігнорувала національну самобутність словаків, але водночас не заперечувала чеську національну самобутність. Так, згідно з Основним законом чехословацька нація та мова теоретично складалися з рівноправних чеського та словацького варіантів. Однак насправді в Чехословаччині домінували чехи, бо якщо, наприклад, словацька мова є рівноправним варіантом єдиної чехословацької мови, то вона мала б з'явитися на території Підкарпатської Русі в адміністративній та освітній сферах вже хоча б тому, що словацька мова, з мовної точки зору, ближча до української, ніж чеська. Однак на Закарпатті мовою адміністрації та освіти була чеська, а не словацька.

Таким чином, хоча Конституція ЧСР 1920 р. і вважалася однією з найдемократичніших у міжвоєнній Центральній-Східній Європі, але далеко не всі її положення були такими, особливо ті, що стосувалися прав національних меншин. Показовою у цьому плані була обіцянка чехословацької влади надати автономію Підкарпатській Русі, яка так і залишилася на папері. Не виправдала себе й державницька ідеологія чехословакізму, бо не змогла виконати свого головного призначення – сформувати єдину чехословацьку націю. Після утворення ЧСР ця доктрина використовувалася офіційною Прагою як засіб повного підкорення Словаччини, що призвело до виникнення і розвитку словацького автономістського руху. А національні меншини, незважаючи на низку наданих Конституцією прав, не почували себе рівноправними з панівною чехословацькою нацією. Все це стало причиною того, що в міжвоєнній Чехословаччині етнопатрістські конфлікти стали хронічною проблемою.

* * *

*О.Станкевич, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)*

КРИЗА ЧЕТВЕРТОЇ РЕСПУБЛІКИ У ФРАНЦІЇ

У повоєнній історії Франції досить дискусійним і проблемним для дослідників став період Четвертої республіки (1946 – 1958 рр.). У нашому дослідженні ми поставили собі за мету розкрити причини кризи політичної системи Четвертої республіки у Франції та прихід до влади Шарля де-Голля.

При написанні статті ми використали роботи таких дослідників як В. Крушинський, О. Іваницька, В. Александров, В. Смірнов, К. Джеджула, А. Родрігес, М. Пономарьов, які стали теоретичною основою дослідження.

Упродовж 12-річної історії Четвертої республіки Французька комуністична партія (ФКП) залишалася найголовнішою дестабілізуючою політичною силою. Спираючись на підтримку профспілок (Всезагальної конфедерації праці), комуністи час від часу вдавалися до організації масових страйків, що підривало економічну політику будь-якого коаліційного уряду.

Саме тому зусиллями правопатрістського блоку у квітні 1951 р. Національні збори прийняли новий виборчий закон, за яким у Франції впроваджувалася мажоритарна система голосування в один тур. Вона дозволяла утворювати передвиборні коаліції за списками в рамках департаментів, навіть без попереднього оголошення спільної програми. Така система голосування вдарила не лише по позиціях

комуністів. Вона вибила ґрунт і з-під голлістського руху. До того ж, у липні 1952 р. у парламентській фракції голлістів (РПФ) стався розкол. 34 депутати-голлісти утворили самостійну фракцію під назвою «Республіканська і соціальна дія» (АРС). Ще одного дошкульного удару голлістський рух отримав на муніципальних виборах 1953 р., де він зазнав поразки.

Криза РПФ продовжувала поглиблюватися. У червні 1954 р. вийшов останній номер центрального органу партії «Рассамблеман». На той час в рядах РПФ залишалася дуже нечисленна група твердих послідовників генерала. Зрештою, 13 вересня 1955 р. де Голль приймає рішення про розпуск партії.

Напередодні виборів 1956 р. голлісти спробували реорганізуватися й згуртуватися в Національному центрі соціал-республіканців, очолювану Ж. Шабаном-Дельмасом – відомим учасником Руху Опору. Проте, як показали вибори, що відбулися 2 січня, соціал-республіканці змогли зібрати ледве 900 тисяч голосів (трохи більше 4 відсотків). Це означало ще одну нищівну поразку голлістського руху.

Подальші події показали, що криза Четвертої республіки поглиблювалася. Один за одним країною прокотилися організовані комуністами могутні страйки. Знову, маючи в парламенті 151 місце, комуністи продовжували там свою дестабілізуючу діяльність. Комуністична преса знову проголосила ідею про необхідність утворення Народного фронту. Резолюцію щодо цього прийняв спеціальний пленум ЦК ФКП, що зібрався 18 січня 1956 р.

Проте, французькі комуністи, судячи з наступних подій, втратили почуття реальності. Введення радянських танків на вулиці Будапешта і кривава розправа військових над угорськими революціонерами, викликали ще одну глибоку кризу комуністичного руху. Після подій в Угорщині популярність ФКП стала різко падати. Її ряди залишили відомі письменники й публіцисти, почався масовий вихід з партії представників інтелігенції. За таких умов VIII з'їзд ФКП спробував вдаватися до тактики «ленінського призову» і закликав до партії молодь, утворивши Союз комуністичної молоді Франції. Проте, і ці спроби виявилися марними.

Криза французького парламентаризму виявлялася не тільки в нездатності партій сформувати стійкий уряд. В останні роки Четвертої республіки маси виборців були розчаровані самою парламентською системою. Під час опитування у березні 1958 р. 81 відсоток французів відчували невпевненість у тому, що існуюча державна система зможе зупинити занепад Франції. Презирство до міністерської діяльності стало загальним, а особливо сильним воно проявилася серед

соціальних низів, у армії, поліції. Парламент, безсилий що-небудь здійснити, втрачав останній авторитет.

15 квітня 1958 р. пішов у відставку 20-й кабінет Четвертої республіки. У правлячих колах існували різні плани ліквідації Четвертої республіки й створення нового режиму. Єдиним великим політичним діячем, що не лише не скомпрометував себе в роки Другої світової війни, але і завоював великий авторитет, був овіяний патріотичною славою генерал де-Голль. Він виступав як непримиренний критик існуючої конституційної системи. Головний політичний штаб, що склався до початку 1956 р., складався з кількох людей, які співпрацювали з генералом ще з часів першого перебування при владі. Серед них були глава банку Ротшильдів Жорж Помпиду (майбутній прем'єр-міністр і президент П'ятої республіки) і сенатор Мішель Дебре (майбутній прем'єр). Останній президент Четвертої республіки Мішель Коті в кількох своїх публічних виступах обережно говорив про «сильну владу» і перегляд конституції.

Агонія Четвертої республіки почалася в травні 1958 р. Так, 8 травня М. Коті доручає сформувати черговий уряд П'єру Пфлімлену, прихильникові припинення війни в Алжирі шляхом переговорів. Наступного дня чотири генерали французької армії в Алжирі звернулися телеграмою до Генерального штабу, у якій йшлося, що армія не може примиритися зі втратою Алжиру. Саме так розглядали призначення Пфлімлена. Армія в Алжирі перестала виконувати накази центральної влади. 15 травня в засобах масової інформації була опублікована заява де Голля: «Деградація держави спричинила відхід колоніальних народів, повстання армії, національну ворожнечу й втрату незалежності. Режим політичних партій винний у цій катастрофі. Як і раніше, коли країна повністю довірила мені вести її до порятунку, сьогодні, коли перед нею стоять нові випробування, нехай вона знає, що я готовий взяти на себе всю повноту влади в Республіці».

Після відставки уряду Пфлімлена, де Голлю було доручено сформувати уряд. 31 травня 1958 р. парламент затвердив його на посаді прем'єра із широкими повноваженнями, а 21 грудня того ж р. його обирають президентом Франції терміном на сім років. Обійнявши цю посаду, де Голль ініціював розробку нової конституції, що наділяла президента широкими повноваженнями. Так виникла П'ята Республіка у Франції.

Підсумовуючи вище зазначене, ми можемо зробити ряд наступних висновків. Криза Четвертої республіки у Франції і прихід до влади генерала Шарля де Голля були закономірним історичним явищем.

Адже дії КПФ і падіння авторитету РПФ неминуче вели до цього. Своїм авторитетом і незаплямованою репутацією де Голль переважив шальки терезів історії на свою сторону. Активна підтримка його прихильників (голлістів) дала додаткову перевагу генералові. Таким чином, враховуючи всі обставини, що склалися в країні, було встановлено режим П'ятої Республіки.

* * *

*Б.Городницький, студент ІV курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)*

ЛІ КУАН Ю ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ СИНГАПУРСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Лі Куан Ю – колишній прем'єр-міністр, а згодом – міністр-наставник Сингапуру. Під його керівництвом країна «третього світу» перетворилася на одну із найрозвиненіших сучасних держав. Він був жорстким, цілеспрямованим політиком, який вельми переконливо аргументував свої методи, реформування сингапурського суспільства.

9 серпня 1965 р. Сингапур вийшов зі складу Федерації Малайзія і проголосив незалежність. Водночас із новим статусом виникла низка проблем: нестача ресурсів (навіть прісна вода надходила з малайзійського Джохора), внутрішні конфлікти, вороже налаштовані сусіди, полі етнічне населення. Ці всі проблеми потрібно було вирішити Лі Куан Ю, який від 3 червня 1959 р. обіймав посаду прем'єр-міністра країни. Він зробив блискучу кар'єру – спочатку навчання в Кембриджі, потім адвокатська практика та участь у профспілках. У 1954 р. його обрали генеральним секретарем партії «Народна дія», яка через 5 років стала правлячою. Під його керівництвом країна з мільйоном жителів, територією в 718,3 кв. км та жахливою корупцією зі світової периферії перетворилася на передову державу, що посідає друге місце у світі за рівнем економічної свободи та розміром ВВП, який майже у 10 разів більший за український.

На момент здобуття незалежності найгострішою проблемою Сингапура була надмасштабна корупція. Лі Куан Ю говорив, що тоді це було усталеним явищем: люди відкрито брали хабарі, це було частиною їхнього життя: «Ті невеликі повноваження, що отримують люди, не дозволяють їм прожити на свою платню, фактично є запрошенням зловживати владою». Тому він негайно запровадив низку антикорупційних заходів. Діяльність створеного британцями ще у 1952 р. Слідчого бюро по боротьбі з корупцією (СББК), уряд Лі Куан Ю спрямував, насамперед, на боротьбу з особливо масштабною корупцією у вищих ешелонах влади. Було спрощено, а в деяких

випадках скасовано бюрократичну складову для боротьби з дрібними проявами корупції. У 1960 р. змінено застарілий антикорупційний закон та розширено визначення поняття «хабар». Відтепер під хабаром розумілося все, що мало будь-яку цінність, слідчим надані повноваження арештовувати, обшукувати й отримувати доступ до фінансової звітності підозрюваних чи їхніх родичів і представників. Суддя одержав право приймати свідчення співучасників, а суди могли вважати переконливими доказами ті факти, що рівень життя звинуваченого не відповідав його доходам або, що той мав власність, походження якої не міг пояснити. Цього було досить, щоб довести, що він брав хабарі.

Одним із важливих досягнень чесного уряду Сингапура, стали прозорі вибори, у яких не задіяні великі гроші. Адже чим більше коштів витрачається на передвиборчу кампанію, тим більше чиновник захоче «заробити» до наступних виборів. У Сингапурі цей поріг обмежено законодавчо. Зарплати чиновників піднято до рівня зарплат управлінців великих корпорацій, адже чесна та освічена людина повинна отримувати достойну платню за свою працю.

Була введена посада президента, який мав повноваження скасовувати рішення прем'єр-міністра, якби той заважав проведенню розслідування з обвинувачення в корупції проти нього самого, міністрів та найвищих посадовців, накладати вето на рішення про призначення на високі посади осіб із сумнівною репутацією. За словами Лі Куан Ю, все це було просто необхідно, тому що інакше Сингапур не став би конкурентоспроможною нацією.

Сингапур ніколи не був одномовною країною. Лі Куан Ю розумів, що неможливо створити економічно сильну державу зусиллями лише одного покоління. Сингапурське суспільство, значною мірою сформоване під впливом колоніального правління, отримало право обирати освіту для своїх дітей. Існувала обмежена кількість шкіл з англійською мовою навчання. В індійців були свої школи чи класи, де викладання велося тамільською та іншими мовами Індостану. Свої школи мали етнічні китайці. Оскільки ця обставина породжувала емоційну лінгвістичну мозаїку Синагапура та загрожувала катастрофічними наслідками для країни, було прийнято рішення про функціонування чотирьох офіційних мов: малайської, китайської, тамільської та англійської.

Тому намагаючись не допустити суспільного розколу, Лі Куан Ю ініціював впровадження в англійських школах викладання трьох рідних для сингапурців мов: мандаринської, малайської і тамільської. Водночас прем'єр ввів викладання англійської мови у китайських,

малайських і тамільських школах. Цю ініціативу вітали всі, окрім китайської громади, яка вбачала в цьому спробу зробити англійську мову загальною робочою мовою. Уряд наштотував на протидію китайської громади. Проте завдяки виваженості рішень та терплячості, Лі Куан Ю зміг спершу заспокоїти китайське суспільство, а потім перевів китайський університет Нанту, на англійську мову навчання, об'єднавши його із Сингапурським університетом.

Наприкінці 1966 р. країна ризикувала мати 14%-ий рівень безробіття, а як наслідок – соціальні заворушення. Роль Сингапура, як перевального торгового пункту вичерпала себе. Шукаючи вирішення проблеми, один з місцевих промисловців запропонував розвивати в країні туризм, адже це був сектор економіки, майже що не потребував інвестицій. У Кабінеті Міністрів всі без винятку розуміли, що єдиний спосіб вижити – це розвивати промисловість. Було визначено пріоритетні сектори економіки: ремонт кораблів та їх демонтаж, машинобудування, хімічна промисловість та електротехнічне обладнання й прилади. Перші спроби були невдалими: чимало починань закінчувалися провалом. Лі Куан Ю виокремив шлях економічного розвитку для становлення сучасної економічної моделі Сингапура. Значну роль повинні були відігравати американські транснаціональні корпорації, оскільки вони спиралися на високі технології і масштабний бізнес, створюючи чимало робочих місць. Було сформовано стратегію подолання недоліків країни. По-перше, вводилися обмеження зв'язків Сингапура з агресивно налаштованими сусідами та активізування відносин з розвиненим світом: США, Європою та Японією, запроваджувалася політика залучення їхніх промисловців до праці в Сингапурі, з подальшим експортом місцевої продукції до розвинених країн. По-друге, в регіоні «третього світу» потрібно було створити осередок розвиненого суспільства: Сингапур мав дати людям освіту і можливість працювати за стандартами США, Європи та Японії. Цього, на думку Лі Куан Ю, можна було домогтися, використовуючи профспілки, школи, громадські організації. Так можна було змінити світогляд народу і навчити його жити по-новому.

Як бачимо, процес модернізації сингапурського суспільства, був складним, уряд Лі Куан Ю зіткнувся зі спротивом в усіх сферах реформістської діяльності. Проте, наполегливість, виваженість, принциповість та безкорисливість прем'єр-міністра Лі Куан Ю допомогли згуртувати націю, очистити суспільство від корупції, створити конкурентоспроможну економіку та вивести Сингапур на рівень високорозвинених держав світу.

*О.Даниленко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)*

ОНОВЛЕННЯ В'ЄТНАМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПЕРЕДУМОВИ, ОСНОВНІ ЕТАПИ, ОСОБЛИВОСТІ

1986 рік – переломний в історії сучасного В'єтнаму. Саме від цього р. нічим не примітна країна починає перетворюватися на великого економічного гравця в азійському регіоні. Знаковою подією цього р. став VI з'їзд Комуністичної партії В'єтнаму (КПВ), на якому була прийнята так звана «політика оновлення», головним завданням якої було проведення ринкових реформ, розширення приватної ініціативи, заміна державного планування «соціалістично орієнтованою ринковою економікою».

У 1992 р. до Конституції Соціалістичної республіки В'єнам (СРВ) внесені зміни, згідно з якими у країні було визнано право приватного сектору брати участь у розвитку економіки, переведеної на ринкові механізми, і відкривалися можливості для іноземних інвестицій. За останні десятиліття політика оновлення дозволила економіці В'єтнаму стати однією з найбільш швидкозростаючих у світі.

За оцінками Світового банку, які були опубліковані в лютому 2007 р., СРВ «володіє потенціалом досягти одного з найбільш значних успіхів за свою історію». За показником постійного розвитку економіки СРВ поступається лише Китаю. Починаючи з 1992 р., ВВП країни зростав доволі швидкими темпами – від 7 до 9% на рік (за виключенням 1998-1999 рр., коли під впливом азійської економічної кризи темпи росту ВВП знизилися до 5,76% і 4,77% відповідно). У 2002 – 2004 рр. ріст ВВП складав близько 7% на рік. Крім цього в економіці країни відбувалися прогресивні структурні зміни. Так, за період з 1991 по 2004 рр. доля галузей «другого ешелону» – сільськогосподарської, лісової та водної – у ВВП знизилася із 40,49% до 21,7%, в той час, як доля промисловості і будівництва у ВВП зросла з 23,79% до 40,09%. Це дозволило створити додаткові робочі місця, внаслідок чого рівень безробіття знизився з 67,9% у 1998 р. до 4,8% у 2006 р. Помітно виріс і показник ВВП на душу населення (із урахуванням паритету купівельної спроможності). Річний дохід на душу населення виріс у 2006 р. порівняно з 2000 р. більш ніж на 2/3 – з 1400 до 2300 дол. Економічний ріст супроводжувався поступовим покращенням якості життя, розвитком сфер освіти і охорони здоров'я. Рівень бідності у В'єтнамі (за критеріями Світового Банку) зменшився із 70% у 1990 р. до 29% у 2002 р., а в 2004 р. він був рівний 18,1%.

Крім того, для економіки В'єтнаму характерний низький рівень інфляції (найнижчий – 0,6% – був у 2000 р., а найвищий – 9,5% – у

2004 р.). Дефіцит бюджету і об'єм зовнішнього боргу знаходяться на прийнятному рівні і під суворим контролем. У 2004 р. дефіцит бюджету склав 1,6% від ВВП, а в середньому за 2001 – 2004 рр. – 2,2% від ВВП. Державний борг на 1 грудня 2004 р. складав 34,7% від ВВП, в тому числі зовнішній борг – 31,5%.

Політика диверсифікації зовнішніх зв'язків дозволила В'єтнаму краще інтегруватися у систему регіональних та світових економічних відносин. До 1990 р. у СРВ було лише 40 торговельних партнерів. У 1995 р. країна уклала угоду про співробітництво з ЄС, у тому ж р. стала членом АСЕАН, у 1998 р. – членом АТЕС, 2000 р. підписала двосторонній торговельний договір із США, до 2005 р. встановила зовнішньоекономічні зв'язки з 221 країнами і вступила до СОТ у січні 2007 р. Економічні перетворення посприяли іноземній участі в економіці країни. Відбулося зростання прямих фінансових інвестицій з 1,3 млрд. у 2000 р. до 2,3 млрд. дол. у 2006 р. і мають позитивну тенденцію до збільшення. Основні інвестори – це Тайвань, Республіка Корея, Японія, Сингапур, Гонконг, Китай і США. Для в'єтнамців позитивні зміни в економіці – предмет особливої гордості.

Головним успіхом «політики оновлення» стало те, що держава дала можливість в'єтнамцям заробити, знайти роботу для себе і підвищити ефективність власної праці. В'єтнам поступово зумів створити і впровадити потрібний до своїх конкретних умов господарський механізм. Країні вдалося успішно реалізувати комплекс заходів з економічної реформи, поступово оновити, доповнити і удосконалити систему законодавства, підготувати умови для всіх, хто має бажання вести бізнес у сферах економіки, не заборонених законом.

Демократична трансформація у В'єтнамі відбувається при збереженні монополії КПВ на політичну владу. Однак політична сфера в'єтнамського життя відрізняється меншою динамікою, ніж у Китаї. Сучасний політичний лад країни можна назвати нетрадиційним: збереглися традиційні моделі поведінки, організація управління, вплив «ідей Хо Ши Міна». Елементи, які слугували владі раніше – конфуціанство, культ предків і сім'ї, оборонна свідомість, кланові та кровно родинні зв'язки і взаємодопомога – поєднуються з цінностями нової епохи: націоналізмом, ідеалами соціалізму, науково-технічними досягненнями.

Таким чином, у процесі модернізації В'єтнам запозичив досвід двох її варіантів – першої, зреалізованої країнами Північно-Східної Азії та другої, характерної для Південно-Східного регіону. Тому немає особливих підстав твердити про унікальність в'єтнамської моделі, хоча певна національна специфіка й притаманна для неї.

*Т.Татаріна, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)*

НІМЕЦЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Німеччина і Туреччина співпрацюють на міжнародній арені впродовж тривалого періоду. Взаємовідносини цих двох країн реалізуються в основному за трьома найважливішими напрямками – політичним, економічним і міграційним. Сьогодні досить актуальним залишається питання входження Туреччини до Євросоюзу та впровадження міграційного плану, наслідком чого має стати лібералізація візового режиму для турків.

Мета статті – розкрити зміст німецько-турецьких відносин наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у контексті загального характеру зовнішньої політики ФРН.

Туреччина сприймається у ФРН, в першу чергу, як центральна ланка у зміцненні партнерських зв'язків з ісламськими державами. Питання про членство країни в ЄС і досі залишається відкритим. Проте, саме керівництво Німеччини давно і послідовно пропонувало розпочати переговори на цю тему. Після того, як на самітах у Копенгагені (1993) та Люксембурзі (1997) Туреччині запропонували певні умови і стандарти, яких вона мала досягнути, Німеччина стала своєрідним «консультантом» процесу турецьких реформ, спрямованих на досягнення поставлених завдань.

Тісна економічна інтеграція дозволяє німецьким і турецьким підприємствам тісно співпрацювати. Туреччина є досить важливим стратегічним осередком взаємин із країнами Близького Сходу, а тому Німеччина і Євросоюз у цілому прагнуть до її політичної й економічної стабільності.

Не менш важливий напрям – економічний. Він характеризується інтенсивним розвитком господарських зв'язків. ФРН вже давно стала провідним економічним партнером Туреччини. Починаючи з 2000 р., об'єм імпоротно-експортних операцій мав тенденцію до раптового зростання, значною мірою за рахунок переважання ввозу до Туреччини товару майже на 5 млрд. марок. Потім настав період стабільності, вирівнювання, головним чином за рахунок експорту до ФРН одягу і електроприладів.

Туризм є однією з найприбутковіших галузей сучасної турецької економіки, яка активно підтримується німцями. За останні 20 років щорічна чисельність німецьких туристів у цій країні не опускалася нижче позначки в 1 мільйон осіб. До того ж, крім витрачених коштів на сувеніри, німці інвестують свої капітали у турецьке виробництво.

Натомість, посилюється зворотній процес – турки створюють у Німеччині власні підприємства, на яких, за даними на середину 2003 р., працювало близько 293 тис. робітників (причому більше 40 відсотків з них не були турками).

Третій напрям взаємин ФРН і Туреччини – міграційний, тобто особистісний. Справа в тому, що у Німеччині проживає близько 2,5 млн. турецьких громадян. Це досить значний відсоток як мусульманського населення країни, що нараховує у ФРН 3,5 млн., так і іноземців в цілому (всього їх проживає близько 15 млн. осіб). Варто зазначити, що нині на території Німеччини існує п'ять ісламських організацій, основу яких складають саме іммігранти. З них чотири – представлені турками (Турецько-ісламський союз, Центральна рада мусульман в Німеччині, турецька Ісламська рада, турецький Союз ісламських культурних центрів).

Проте, як і в інших країнах, враховуючи теперішню складну соціально-політичну ситуацію в Туреччині, на території ФРН проживає велика кількість біженців-нелегалів. На початку березня 2016 р. канцлер ФРН Ангела Меркель заявила, що «в рамках переговорів Туреччина-ЄС турки згодилися прийняти назад всіх мігрантів, які були передані в європейські країни». Фактично це означає, що Європа нарешті буде розвантажена від біженців. Зокрема, це стосується самої Німеччини, що прийняла їх найбільшу кількість. За висловом А. Меркель, це «прорив у рішенні кризи біженців».

Враховуючи вище зазначене, можна впевнено стверджувати, що Туреччина є одним із найважливіших векторів німецької зовнішньої політики, яку ФРН проводить як самостійно, так і в рамках партнерства у Європейському Союзі.

Література

1. Ангела Меркель нашла решение миграционного кризиса: канцлер назвала «прорывом» договоренность с Турцией [Електронний ресурс] // ГАЗЕТА. KG. – Режим доступа: <http://www.gazeta.kg/news/policy-news/52338-angela-merkel-nashla-reshenie-migracionnogo-krizisa-kancler-nazvala-proryvom-dogovorennost-s-turciy.html> (10.03.2016). – Загл. с экрана.
2. Берг И. С. Германия – Турция: три фактора взаимосвязей [Електронний ресурс] / И. С. Берг // Институт Ближнего Востока. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2008/20-09-08a.html> (10.03.2016). – Загл. с экрана.
3. Берг И.С. Турецкий демарш: отклики германских политиков и СМИ на выступления р. Эрдогана в ФРГ [Електронний ресурс] / И.С.Берг // Институт Ближнего Востока. – Режим доступа:

<http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/03-03-11.htm> (10.03.2016). – Загл. с екрана.

4. Бородин М. Ю. Основные направления ближневосточной политики ФРГ 2000–2014 гг. / М. Ю. Бородин // Молодой ученый. – 2014. – №20. – С. 528-530.
5. Губанов Н. Турция: путь в Европу через Германию / Н. Губанов // Азия и Африка сегодня. – 2006. – № 9. – С. 23-28.

* * *

*В.Наталевич, учень 11 класу Полтавської гімназії №6
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)*

ВІДРОДЖЕННЯ ПОЛТАВСЬКОГО СВЯТО-УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ

Церковні будівлі вважаються найвиразнішими архітектурними об'єктами, оскільки саме вони містять у собі квінтесенцію історико-культурних надбань народу, є наочною і виразною матеріалізацією його менталітету. До таких пам'яток української історії по праву належить Полтавський Свято-Успенський собор, змальований ще Тарасом Шевченком. Побудований у середині XVIII ст. місцевими козаками, цей величний храм був духовним центром Полтави. Після його знищення у 1934 р. місто втратило своє серце й душу. Тому справа відродження цієї святині стала невід'ємною частиною розбудови Полтави як духовного центру України.

Історію Полтавського Свято-Успенського собору вивчали Л. Вайнгорт, В. Мокляк, І. Наливайко, П. Ротач, В. Трегубов, М. Храпач та інші. А з початку 1990-х років, коли розпочалися практичні роботи з відродження полтавської святині, місцеві періодичні видання регулярно друкували матеріали з повідомленнями про відновлювальні роботи на місці зруйнованого за часів радянського війовничого атеїзму храму. Мета нашого дослідження – визначити основні етапи та напрями відродження Полтавського Свято-Успенського собору.

Валерій Трегубов, з ім'ям якого нерозривно пов'язана відбудова Свято-Успенського собору, підготовчі роботи відносить до початку 1970-х років. Упродовж першого етапу відродження храму (1973 – 1990 роки) був проведений комплекс науково-дослідницьких та проектно-відтворювальних робіт. Перш за все були здійснені попередні бібліографічні та історико-архівні пошукові роботи. Вони лягли в основу розробки першої версії графічної реконструкції Соборного комплексу, виконаної у 1990 – 1991 рр.

Другий етап – 1991 – 2000 роки – був насичений різними за своїм змістом подіями. По-перше, незважаючи на досить точне відтворення загального виду будівлі храму у першій версії графічної реконструкції, не було впевненості у достовірності зазначених розмірів. Для їх уточнення необхідно було провести археологічні роботи, які виконувалися впродовж польових сезонів 1995, 1996 та 2000 років. Основною метою досліджень було визначення точного розташування Собору, а також виконання архітектурно-археологічних обмірів та обстеження історичних фундаментів.

По-друге, на початку 1990-х років у дзвіниці, яка збереглася після зруйнування Собору, розпочалися Богослужіння. Це стало початком воскресіння Успенського собору як релігійного осередку. Так, восени 1992 р. тут провели панахиду по усім убієнним тоталітарною системою, зокрема, в роки голодомору 1932 – 1933 років.

По-третє, у вересні 1994 р. у Полтаві було створено громадський комітет по відродженню Свято-Успенського собору. До його складу увійшли провідні полтавські архітектори, художники, історики, релігійні і політичні діячі. Головою обрали В. Трегубова. Маючи різні професії та погляди, вони об'єдналися для практичного відродження храму і переведення справи із сфери розмов у площину конкретних справ. Не останнє місце у цьому процесі посідало питання збору коштів для відбудови. З цією метою відкрили рахунок «На відродження Свято-Успенського собору». Згодом комітет звернувся з поданням до органів центральної влади щодо включення Собору до Державної Програми відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини України (програму затвердили у квітні 1999 р.). Свято-Успенський собор у Полтаві без заперечень включили до переліку об'єктів, які підлягали безумовному відтворенню.

За результатами проведених архітектурно-археологічних робіт та аналізу знайдених унікальних фотоматеріалів постали друга (1996 – 1997 роки) та третя (1997 – 2002 роки) версії графічної реконструкції собору.

Третій етап, пов'язаний з проведенням безпосередніх будівельно-відтворювальних робіт на Соборному майдані, розпочинається з 2000 р. 20 серпня 2000 р. Святійший Філарет, Патріарх Київський і всієї Руси-України, разом з полтавським духовенством здійснив чин освячення та закладин наріжного каменю Собору. До кінця 2001 р. було повністю завершено спорудження підземної частини Собору та його цоколю. Після чого відбудова через організаційні та фінансові проблеми була заморожена аж до літа 2003 р.

У середині липня 2003 р. будівельні роботи відновилися. Цьому посприяло визначення нової підрядної будівельної організації, виділення коштів із міського бюджету та надходження благодійних внесків. Окрім Собору передбачався благоустрій оточуючої території – відтворення історичної огорожі комплексу, каплиць, пішохідних алей, оздоблення їх ліхтарями в історично відповідній стилістиці, влаштування газонів.

21 травня 2011 р. Святійший Патріарх Київський та всієї Руси-України Філарет здійснив освячення головного престолу й самої будівлі відбудованого Свято-Успенського кафедрального собору. І хоча роботи по оздобленню приміщень тривають, відновлений собор сьогодні, як і триста років тому, є духовним та освітнім центром Полтави. При соборі діє духовно-культурний центр імені преподобного Паїсія Величковського, щонеділі проходять заняття дитячої недільної школи. Звідси майже щотижня відбувається відправлення на схід України необхідних нашим бійцям речей. Їхнім збиранням опікується волонтерська організація «Полтавський батальйон небайдужих», яка діє при Свято-Успенському соборі.

Отже, Полтавський Свято-Успенський собор став своєрідним символом громадської ініціативи полтавців, їхньої благодійної діяльності. Адже громада міста була серед ініціаторів його побудови у ХVІІІ ст., полтавська громадськість активно сприяла відродженню будівлі Собору наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. І нині навколо нього об'єднуються мешканці Полтави, небайдужі до долі свого міста, своєї країни.

* * *

*Р.Басенко, аспірант кафедри всесвітньої історії
та методики викладання історії
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)*

EUROPEAN YOUTH INITIATIVES OF THE SOCIETY OF JESUS IN HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE IN MAGAZINE «STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUIT»

The proposed package of thematic publications consists of English historical and pedagogical papers of Western academic of Jesuits. They are devoted to the study of organizational and ideological, didactic and educational and institutional and educational aspects of European youth initiatives of Jesuits (the Society of Jesus) in early modern times. Authors of scientific papers mostly – members of the Jesuit order issued new approaches to the study of the structure, content and methods of the Order's education, substantiated scientific findings on Renaissance and humanistic

basis Ignatius Education, analyzed the educational principles of the Order of spirituality, uncovered areas of Jesuit colleges and universities, dynamics of their personnel, material support and more.

The study of theoretical and methodological foundations genesis of educative model Jesuits is dedicated the work of J.W. O'Malley [1]. The author has analyzed a number of provisions of the Order's teaching, particularly studia humanitatis (arts building to be human), imitatio antiquorum (imitation old), cura personalis (care of the well being of the individual), vita active (active life) and others. He also drew attention to the humanitarian content of didactics of Jesuit universities, he also analyzed the socio-cultural and educational prerequisites for their formation. The presented article also is suggested that Jesuit teachers due attention to the care of the full and harmonious development of the Order of youth, development of virtues and Jesuit pedagogical model opened wide professional and career prospects for graduates of colleges of the Society of Jesus.

Analysis of status and image gains early modern Jesuit teacher – the spiritual coadjutor was presented in his study by M. Lewis [2]. He opened the organizational and pedagogical and methodological features of the Order of higher studies teacher, attempted to understand the level of competence and style of work.

N. Austin [3] considered value-semantic foundations Ignatians spirituality, he also grounded its educational content and Christian foundations in the work «Mind and Heart: Towards an Ignatian Spirituality of Study».

Reasonably determine of the Jesuits colleges as centers of knowledge, art and faith proposed L. Giard [4]. He described the technique of the Order of the art of rhetoric, presented the features of artistic and theatrical training, the Order has found ways of participation of young people in urban public events etc.

D. E. Nantais [5] drew attention to the value and meaning of the Jesuit mission objectives care of the younger generation in the paper «Whatever! Is Not Ignatian Indifference Jesuits and the Ministry to Young Adults». The author concludes that Ignatians spirituality was forming with the help of individual and value orientations of youth. He claimed that members of the Jesuit order always shown concern in its relations with the youth, developed innovative methods of youth policy.

T. P. Rausch [6] considered the student life Order's youth within fraternities – Marianas Congregations in his presented paper. The scientist argued that this form of student life have significant educational value, as performed spiritual and moral, aesthetic and communicative tasks. Also, the

researcher explained the stages of the Marianas Congregations, analyzed the methods and forms of attracting young people to the Jesuits.

S. M. Beall considered Renaissance foundations Jesuit education, considered a key prerequisite to reform the Catholic Church in his paper. He pointed out that the concentric model of education, which was implemented in the Jesuit Colleges, provided the formation of active young person. In addition, the researcher pointed out that in teaching the doctrine of the Society of Jesus was able to combine the spiritual and secular concepts, and then – to answer the educational needs of early modern times.

Therefore, the publication presents reproduce some aspects of the youth policy of the Jesuits in Europe in XVI – XVII centuries and outline the academic and research prospects for future historical and pedagogical research.

Literature

1. O'Malley J. W. Jesuit Schools of Humanities Yesterday and Today [Text] / John W. O'Malley // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2015. – Vol. 47. – No. 1. – 39 pages.
2. Lewis M. Unfinished Business: The Spiritual Coadjutor in the Society of Jesus Today [Text] / Mark Lewis // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2015. – Vol. 47. – No. 3. – 35 pages.
3. Austin N. Mind and Heart : Towards an Ignatian Spirituality of Study / Nicholas Austin [Text] // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2014. – Vol. 46. – No. 4. – 44 pages.
4. Giard L. The Jesuit College A Center for Knowledge, Art, and Faith 1548-1773 [Text] / Luce Giard // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2008. – Vol. 40. – No. 1. – 36 pages.
5. Nantais D. E. «Whatever!» Is Not Ignatian Indifference Jesuits and the Ministry to Young Adults [Text] / David E. Nantais // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2004. – Vol. 36. – No. 3. – 36 pages.
6. Rausch T. P. Christian Life Communities for Jesuit University Students? [Text] / Thomas P. Rausch // STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS. – 2004. – Vol. 36. – No. 1. – 41 pages.

* * *

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

*А.Коротка, студентка ІІ курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)*

СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В КОНФУЦІАНСТВІ

Найвідомішою і найвпливовішою релігійно-філософською системою Китаю завжди було конфуціанство – комплекс давньокитайських філософських, релігійних, етичних доктрин, сформованих Конфуцієм. У їх основі – питання моральної природи людини, її життя в родині, державі, суспільстві.

Конфуцієм також була розроблена концепція ідеальної людини, якій були притаманні гуманність, скромність, справедливість. Але найголовнішим вважався ієрархічний розподіл обов'язків між членами суспільства, як за станом, так і між чоловіками та жінками. За визначенням Л. С. Васильєва: «Не будучи релігією в повному змісті цього слова, конфуціанство стало більшим ніж просто релігія. Конфуціанство – це також і політика, і адміністративна система, і верховний регулятор економічних і соціальних процесів, – словом, основа всього китайського способу життя, принцип організації китайського суспільства, квінтесенція китайської цивілізації».

У конфуціанському П'ятикнижжі У-цзін освячується домінування чоловіка і закріплюється його пріоритет у родині, соціумі, житті; жінка визнається істотою нижчою, яка, наприклад, не може увійти до будинку раніше за чоловіка. Мотивується ще надзвичайно вагомим і шанобливим місцем сім'ї, яка вважалася серцевиною суспільства й інтереси якої значно перевершували інтереси окремо взятої особистості, яка розглядалася лише в аспекті сім'ї.

Проаналізувавши основні ідеї сім'ї в конфуціанстві, і становище жінки в ньому, можемо з впевненістю сказати, що їй належить ледь не найменше місце в суспільстві. З раннього дитинства дівчаток вчили, що покірність, покірність і ще раз покірність – найголовніша чеснота жінки. У дівочтві вона в усьому повинна підпорядковуватися батькові, після заміжжя стати служницею чоловіка і його батьків. «Якщо я вийду заміж за пташку, – говорило давнє китайське прислів'я, – я повинна літати за нею; якщо вийду заміж за собаку, повинна слідувати за нею всюди, куди вона побіжить; якщо вийду заміж за грудку землі, я повинна сидіти поруч і оберігати її».

Коли приходив час заміжжя, кандидатура нареченої повинна була бути схвалена предками, для чого проводився обряд ворожіння. Якщо заручини відбулися в дитинстві, а майбутній чоловік помирав до весілля, існував звичай повінчати дівчину з поминальної дощечкою

померлого нареченого, тоді вона ставала вдовою в момент свого вінчання і, як будь-яка інша вдова, була позбавлена можливості вдруге вийти заміж. Китайська мораль не схвалювала ніжних відносин між нареченим і нареченою – це вважалося не лише зайвим, але і непристойним. Молоді люди взагалі не повинні були зустрічатися до заручин. Їх особисті почуття нікого не цікавили і не приймалися до уваги.

Ставши членом сім'ї чоловіка, дружина одразу опинялася практично в повністю підпорядкованому положенні, а її статус підвищувався лише після народження сина. Положення «молодших», або, як їх ще називали «других» та «третіх» дружин, було ще більш залежним: вони виявлялися в підпорядкуванні не лише у чоловіка і свекра зі свекрухою, але й у «першої» дружини. Наложниці, зазвичай, були одночасно і служницями, у разі народження ними сина «перша» дружина могла відібрати дитину, оголосивши її своєю. Усе ж народження сина було єдиним, що могло серйозно поліпшити становище жінки.

Щойно жінка виходила заміж, чоловік одразу розпочинав її власне виховання. Ось один зі зразків морального повчання для чоловіка: «Коли ти взяв дружину, то перш за все навчи її як проявляти шанобливість до батька і матері, як жити в злагоді з невістками, як бути слухняною – щоб вона вранці раніше вставала, а ввечері пізно лягала спати, турбувалася про врожай рису та економію хліба. Таких справжніх правил вона повинна дотримуватися. Якщо ж вона проявить поганий характер, нагадуй їй про це хорошими словами. З часом вона виправить свої недоліки. Якщо ти не знаєш, як перевиховати дружину, боїшся її і не наслідуюєшся цього зробити, якщо в усьому будеш погоджуватися з нею, не наважишся присікти її погані вчинки, станеш потурати її характеру, вона буде грати на твоїх почуттях і не буде тебе боятися. І хоча ти будеш говорити, що любиш її, це принесе їй тільки шкоду. Корінь зла полягає в наступному: коли ти взяв у дружини жінку і не виховував її, вона потроху псувалася». З даного тексту, одразу стає зрозумілим, що жінка повинна турбуватися виключно про домашнє господарство і ніколи не суперечити своєму чоловікові, адже він так її виховує і вона немає права бунтувати проти нього або в чомусь не дослухатися.

Світ жінки був обмежений будинком і родиною. Навіть гість, який прийшов до будинку, завжди запитував господаря про його здоров'я, про здоров'я його батька, діда, сина, але ніколи – про здоров'я дружини або дочок. Таке запитання здалося б непристойним у наш час і могло бути сприйняте як прояв неввічливості, але не в

Стародавньому Китаї, коли жінкам насаджували ідею, що вони повинні бути «чистою тінню і простим відгомінном чоловіка». Найбільше, на що могла зважитися жінка – відправитись до храму, повісити паперову фігурку, що зображала її чоловіка, і помолитися богині милосердя, просячи її пом'якшити серце чоловіка.

Проаналізувавши становище сучасних китайських жінок, можемо знайти багато спільного з поведінкою жінок у стародавньому Китаї. Зазираючи в минуле бачимо, що починаючи з часів зародження конфуціанства жінки були поставлені в певні обмежуючі рамки, не маючи і половини тих прав і свобод, якими володіли їхні чоловіки і сини. Вони були не вправі боротися, а, можливо, навіть і не хотіли цього робити.

* * *

*М.Кобилецький, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л.А.)*

ВІЛЬНОДУМСТВО РАНЬОГО ХРИСТИАНСТВА

Початок історії християнства позначився активним розвитком богословської думки. Розвиваючи загальні риси віровчення, богослови мусили відповісти на численні питання, які неодмінно виникали в зв'язку з поглибленням розуміння догматів, уточнення їх змісту. Висловлювалися різні думки. Частина їх була достатньо доведена і визнана ортодоксальними, вони увійшли у вчення церкви. Інші стали об'єктом запеклих суперечок, богословських дискусій, багато з них були відкинуті й оголошені ерессю. У богослов'ї ерессю вважається свідоме і навмисне відхилення від догматів віри. У Стародавній Греції слово «ересь» означало вибір, зокрема вибір філософської школи. Ірєней Ліонський вперше вжив його в сучасному значенні, протиставляючи йому слово ортодоксія. На початку свого існування християнська церква не мала влади, часто переслідувалася, і не мала сили боротися проти ересей у своїх лавах. Ситуація змінилася після того як Костянтин Великий проголосив свободу віросповідання Міланським едиктом і сам перед смертю прийняв християнство. 380 р. едиктом імператора Феодосія I християнство було проголошене державною релігією Римської імперії. Відтоді еретичні погляди могли каратися смертю. 385 р. відбулася перша страта еретика Присцилліана, звинуваченого в маніхействі та магії. Та не зважаючи на це вся історія становлення християнського культу та віровчення була просякнута вільнодумством.

Гностицизм – релігійна течія, що розвивалася паралельно християнству. Гностицизм, в його розвинених формах, представляв

собою поєднання східних і елліністичних мотивів з християнською інтерпретацією історії та призначення людства, висхідній до послань апостола Павла. Загальним для гностичних систем є різкий дуалізм – протиставлення духу і матерії. Найвідоміші представники гностицизму: Симон Волхв, Маркіон, Євтихий.

Маніхейство – релігія, що виникла у Вавилонії в середині 3 ст., як одна з численних сект, що об'єдналися під назвою гностичних. Це було дуалістичне вчення про боротьбу добра і зла. Беручи своє коріння із гностицизму, воно вимагало від певного кола adeptів найсуворішої врівноваженості, особливо щодо харчування, статевого життя, фізичної праці. Протягом усього 4 ст. маніхейство поширилося і утвердилося в багатьох культурних центрах Заходу, в Римі і особливо в Карфагені. У Карфагені до секти примкнув Августин і перебував в ній протягом десяти років, що передували його наверненню до християнства. Маніхейство протягом ряду ст. зберігало багатьох прихильників на Сході, навіть при мусульманських правителях, проте воно було остаточно викорінено в 13 ст. в результаті монгольських завоювань. У Візантійській імперії і на Заході маніхейство як самостійна релігія було викорінено набагато раніше в результаті жорстоких гонінь і збереглося – під різними іменами – лише у вигляді таємних громад, які пізніше надали підтримку новим єретичним течіям, що проникли в Європу зі Сходу в 11 і 12 ст.

Аріанство – одна з найдавніших ересей у християнстві, яка вчила про тварність Ісуса Христа і була відкинута церквою. Засудження аріанства стало потужним імпульсом до формулювання ортодоксального вчення про Трійцю, яке стверджує повноту божественності у Христі як Сина Божого. Тим самим аріанські суперечки відіграли вирішальну роль у розвитку християнського поняття Бога. Аріанство виникло на початку 4 ст. і в перший час отримувало офіційну підтримку з боку правителів Римської імперії. Аріанські церкви зберігалися у готів та інших германських народів ще в 6 і 7 ст.

Монофізитство – течія в ранньому християнстві, заснована на вірі в те, що Христос володів тільки однією природою. Монофізити визнавали, що Христос, Син Божий, сприйняв людську природу, проте остання була поглинена його Божественністю, так що природу Христа слід розглядати як божественну природу, що володіє, однак, людськими властивостями. Противники монофізитства вважали подібне трактування людської природи Христа неприйнятною.

Монофелітство – течія в християнстві; згідно монофелітської доктрини, в Христі перебуває єдина боголюдська воля. Виникла течія у Візантійській імперії у першій половині 7 ст.

До початку 7 ст. в православних колах посилилася тенденція до відновлення єдності християнської церкви на основі теологічного компромісу з монофізитами. Ця тенденція була активно підтримана візантійською імператорською владою, яка за умов жорсткого протистояння з Сасанідським Іраном потребувала лояльності промонофізитськи налаштованих східних провінцій.

Наприкінці 610-х років група православних ієрархів на чолі з константинопольським патріархом Сергієм (610-638) і єпископами Феодором Фаранським і Кіром Фасідським висунула доктрину монофелітства, з'єднавши діофізитську формулу «дві природи Слова втіленого» з промонофізитською формулою «одна особа і одна енергія». Її прийняли візантійський імператор Іраклій (610-641) і глава яковівської церкви патріарх Афанасій; вона мала успіх в сирійських і єгипетських монофізитських колах. Однак проти монофелітства виступили радикальні діофізити, натхненником яких став чернець Софроній, обраний в 634 патріархом Єрусалиму. Спалахнули запеклі суперечки в церкві змусили патріарха Сергія, який побоювався нового розколу, відмовитися у своєму посланні 633 (Псефос) від продовження монофелітської дискусії і спробувати перевести проблему в іншу площину: з подачі римського папи Гонорія (625-638) він сформулював доктрину однієї волі у Воплченого Слова (монофелітство). У 638 Іраклій своїм указом (Ектесіс) офіційно затвердив її як частину символу віри.

Отже, в епоху пізньої античності та раннього середньовіччя вільнодумство перших християн призвело до появи цілого ряду віровчень про Христа, які суттєво різнилися між собою та заперечували інші, вже до цього існуючі трактування віри.

* * *

*Д.Задирієнко, студентка ІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)*

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Введення християнства 988 р. в Київській Русі знаменувало початок нової епохи в політичному, економічному та культурному житті. Значного поширення набула писемність, створювалися навчальні заклади, помітно розвинулися живопис, архітектура, скульптура та прикладне мистецтво. Християнська релігія стала

визначальним джерелом філософсько-світоглядних ідей, вона докорінно перетворила світобачення руського народу, змінила стиль його мислення, напрями духовних прагнень.

Звісно, на рівні буденного життя язичницькі уявлення ще існували в свідомості і звичаях русичів та проявлялися в ньому. Утворюється синтез язичницької міфології та християнської релігії.

Виявом язичництва є властиве слов'янській міфології уявлення про «множинність душ». Це підтверджується вірою в «нечистих» небіжчиків – упирів, у різних демонічних створіннях – русалок, берегинь, мавок тощо, на які обертається людина після фізичної смерті. У казках мотив «множинності душ» відтворюється в оповідях про воскресіння людини мертвою і живою водою. Власне людське, особистісне начало надає людині її ім'я. З цим пов'язане велике значення, що мав у давньоруській культурі обряд ініціації, який передбачав присвоєння імені. По смерті людина втрачає своє ім'я, тому для давніх слов'ян-язичників небіжчик був безликим [5].

Та все ж християнство, запропонувавши складну систему пошуку загального, універсального, загальнолюдського, всеблагого, надало культурі русичів нового духовного спрямування, а його абстрактно-теоретичні категорії, уявлення та цінності сформували нові духовні ідеали, нове світовідчуття і світорозуміння, детермінуючи розвиток інтелектуальної та філософської думки. Ця думка, ввібравши в себе традиції вітчизняної та світової культури, виробила власний стиль, сформувала засади, які визначають специфіку української філософської думки впродовж ст. [3]. Філософія того часу підіймала багато питань. Серед них важливе місце займали гносеологічна проблематика, ідеї милосердя, проблема сенсу людського життя.

Пізнавальна діяльність у філософії передусім спрямовується до Бога, а вже потім до світу і людини, які створені, живуть і мислять завдяки провидінню Бога. Високий статус надавався розумові, раціональному осмисленню буття [4].

Особлива роль у пізнанні відводилася «серцю» – своєрідному центру, місцезнаходженню думки, віри, волі та любові, зусилля яких і забезпечували як самопізнання й самооцінку, так і досягнення Божої істини («Слово про Закон і Благодать» Іларіона) [3].

Проблема людини, особистості – найважливіша у судженнях великого мислителя Данила Заточника. Його «Моління» – видатний твір, натхненний гімн розуму і мудрості. Вперше у філософській думці Данило Заточник утверджує цінність мислячої особи не за її належність до вищого стану, а за її особисті якості. «Моління» – твір, що демонструє високий рівень самосвідомості особи. І все-таки автор

вбачає головне надбання людини не в розумі, а в серці. Серце – центр фізичного, душевного і духовного життя людини. А опора серцю – мудрість і краса. Мудрість передбачає втілення знання істини в практику власного життя [2].

Людину, як носія серця, києво-руська православна традиція розглядала ширше від загальноприйнятих канонів східного християнства. У розумінні мислителів Київської Русі людина – багатомірна цілісність, що поєднує тіло, душу й дух, роль яких різна. Тіло гріховне й другорядне, воно лише тимчасова оболонка і пристанище душі; сутнісна роль належить душі й духу, завдяки яким здійснюється єднання людини з Богом. Людина для них – «храм», в якому присутній Бог. Вважалось, що всі люди мають одні й ті ж добродієнні задатки, які розвиваються, примножуються у процесі життєдіяльності. Дуалізм душі й тіла, поєднання природного і духовного в людині розглядалось через призму притаманної їй індивідуальної свободи. Сутність свободи полягала у виборі між шляхом спасіння (життя) і шляхом гріха та смерті [3]. Шлях життя – це шлях вивільнення від смерті, покори Богу, виконання всіх настанов віросповідання, він адекватний спасінню людини. Шлях смерті – це шлях гріха, гордошів, непокори, що веде до довічних страждань [4].

Тобто, призначення людини вбачається у служінні Богові. Людина – це посередник між Богом і світом. З Богом людину єднає здатність до мислення, а з матерією те, що людина є тілесною. Моральним ідеалом було життя Ісуса Христа, його всепрощення і любов, та образи святих.

У творі «Притча о человеческой душе и теле» К. Туровський подає ідею того, що людина і світ – це мікро- та макрокосмос. Вустами Бога автор проголошує ідею Боголюдини: увесь задум Божого творіння підкорений єдиній меті: служінню Людині. Бог поставив на службу Людині не лише земний світ. Сам акт олюднення Бога свідчить про Божу службу людині, про Боже людинолюбство. Таким чином ми бачимо, що К.Туровський – поставив у центр філософського світогляду саме людину, ідею єдності її душі і тіла [2].

Активно популяризувалась християнська ідея милосердя, яка в києво-руській моралі стала принципом, що вимагав не лише милостивого ставлення до ближніх, а й розглядав милостиню як загальну взаємну любов і повагу, як універсальний засіб, умову гармонізації людських стосунків («Ізборник Святослава 1076», «Повчання» Володимира Мономаха). На практиці це означало пожертвування на користь бідних, створення притулків, обмеження сваволі боярської та княжої влади. В особливій пошані були такі

чесноти, як хоробрість, відвага, сміливість, патріотизм. Та найвищими цінностями визнавались «честь» і «слава» («Слово про Ігорів похід»). Моральні настанови засуджували гордість, заздрість, злобу, лицемірство, пияцтво, жадобу, обмову та ін. Пропагувались не тільки християнські заповіді, а й такі форми загальнолюдського спілкування, як дружба, шанування старших і батьків, правда і щирість [3, 4].

Підводячи підсумки, потрібно згадати про те, що філософія мислиться як знання і повчання на основі знання. Вона тлумачиться не просто як абстрактне теоретизування, а як практична мораль. Отже, для філософії Київської Русі були характерними плюралістичність та етизація філософських проблем. Вона являє собою морально-філософсько-теологічний синкретизм. Центральне місце в ній посідали проблеми філософії, історії та проблеми людського існування, особливо сенсу людського життя [5].

Саме на проблемах буття людини, її батьківщини у контексті буття всіх інших народів і світу й базується тогочасна філософія. Боротьба проти руйнівних сил людського буття спирається на морально-божественну основу і здобуває форми конфлікту між добром і злом. Досвід моральності, практичного філософствування, надбаний в умовах Київської Русі, став фундаментом подальшого розвитку філософської думки.

Література

1. Від міфу до філософії . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/11540510/filosofiya/vid_mifu_filosofiyi_filosof_ska_dumka_kiyivskoyi_rusi
2. Горлач. Філософія. – 2001. – Становленні розвитку філософської думки в Х-ХІV ст. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/179/6189.html>
3. Електронна бібліотек Князева. Філософська думка часів Київської Русі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebk.net.ua/Book/synopsis/filosofiya/part2/033.htm>
4. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. Філософська думка Київської Русі – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1389/53/1/1/>
5. Лекція Філософська думка Київської Русі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kyrator.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=67:ukrajinatema-2&catid=10&Itemid=119&limitstart=0

* * *

*А.Новохатько, студентка ІV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)*

ОБРАЗ ІСТОРІЇ У ТВОРІ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА КИЇВСЬКОГО «СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ»

Становлення філософської думки у Київській Русі відноситься до Х-ХІ ст. – часу глибоких соціально-політичних і культурних змін у житті східних слов'ян, обумовлених утворенням давньоруської держави – Київської Русі, впливом візантійської та болгарської культур, виникненням слов'янської писемності і прийняттям Руссю християнства [1]. Ці фактори створили сприятливі умови для зародження давньоруської філософії. Точна дата написання «Слова про закон і благодать» невідома. Л.Є.Шапошников припускає, що «твір цей був виголошений 26 березня 1049 р. на честь завершення будівництва оборонних споруд навколо Києва»[2, с. 57].

«Слово про закон і благодать» [4] довгий час було в центрі уваги істориків Церкви і розглядався виключно як церковно-повчальний твір. Згодом до нього звернулися філологи як до унікального джерела давньоруської писемності. Між тим даний пам'ятник являє собою безсумнівний інтерес для історії філософської думки. У тексті Іларіона ми можемо виокремити такі групи проблем: 1) богословсько-філософська концепція історичного процесу, включаючи аналіз розходжень між вірою і звичаями іудеїв і християн; 2) вчення про Святу Трійцю і христологія; 3) концепція християнської традиції влади. Історіософський зміст в «Слові про закон і благодать» виражений найбільш яскраво. Д.С.Лихачов слушно зазначав, що твір митрополита Іларіона «присвячений найскладнішій історіософській проблемі. Він говорить про місце Русі у всесвітній історії, про історичну роль руського народу» [3, с. 16]. Справді, Іларіон першим осмислив і представив у образній формі історичне місце оновленої прийняттям християнства Русі серед народів світу. Створена ним концепція вітчизняної історії стала підґрунтям ідейного самоусвідомлення давньоруського суспільства і, значною мірою, сучасного розуміння її ранніх етапів. Іларіон розумів історію у типовому для середньовічного способу мислення сенсі, тобто пройнятому відчуттям поступального розвитку людства в часі. В.Горський вважає, що однією з провідних тем твору «Слово про закон і благодать» є уявлення історії як процесу, де нове нездоланно приходить на зміну старому, де рух невинно здійснюється по висхідній. У зв'язку з цими обставинами постає проблема з'ясування, що вкладав Іларіон Київський у поняття «закон» і «благодать», осмислення цих понять на раціональному рівні, а відтак простеження,

як моральний зміст цих понять впливав на розуміння ним місця Русі серед інших народів, її історичної долі, одним словом, національної ідеї. Що таке взагалі «Закон»? «Закон» – це Старий Заповіт Біблії, зокрема перші його п'ять книг, так зване П'ятикнижжя Мойсееве: книги Буття, Вихід, Левіт, Числа, Второзаконня, в яких викладено іудейське вчення. Іларіон тлумачить «закон» як віру, що передувала християнству, була замкнута в одному народі і мала в собі риси «поганства». Тоді доречно постає питання, що таке «благодать» і як можна порівняти ці поняття? «Благодать» – основоположне поняття християнського віровчення, викладеного в Новому Завіті Біблії. У «благодаті» вбачається особлива сила, нібито послана від Бога, яка дає можливість подолати притаманну людям гріховність і досягти спасіння. Іларіон вважає «благодать» вищим ступенем розвитку людства, основою віри, відкритої для всіх народів. Субстанційною основою історії є не боротьба Добра і Зла, бо зло – це тільки нестача Добра, що не дає змоги нам побачити Добро у всьому прояві. Тому історія спасіння уявляється як прозрівання людини. Рух від Закону до Благодаті уявляється «як перехід від темряви ночі до ясного сонячного дня».

Література

1. Будовниц И. У. Общественно-политическая мысль Древней Руси (XI – XIV вв.) / И.У Будовниц. – М., 1960. – 488 с.
2. Горський В. Давньоруські любомудри / В.Горський, О.Вдовина, Ю.Завгородній, О. Киричок. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 304 с.
3. Замалеев А. Мыслители Киевской Руси. / А.Ф.Замалеев, В.А.Зоц. – Киев: Вища школа, 1987. – 183 с.
4. Іларіон Київський. Слово про закон і благодать / Іларіон Київський // Філософська думка. – 1988. – № 4. – С. 89–101.

* * *

*М.Янушкевич, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)*

ІДЕЯ УКРАЇНИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ СВІТОГЛЯДІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

За своє самовизначення, національну самобутність, й самостійний розвиток український народ боровся споконвік. Та лише на початку другої половини XIX ст. національна ідея дістала наукове обґрунтування. Як не дивно, українська національна ідея організаційно і на науковому рівні обґрунтовувалася з волі російського царя. Після придушення повстання у Польщі (1830–1831), метою якого було не

лише національне визволення, а й повернення Польщі «історичних земель» – Правобережної України, царський уряд вирішив на підставі документів довести, що українські землі завжди були російськими, а самі українці – це колонізовані росіяни. Для детального вивчення в Києві в середині 30-х років XIX ст. було створено Тимчасову комісію з розбору древніх актів. Розгляду і вивченню підлягали ряд таких питань: походження населення краю, адміністративне управління ним, козаччина та гайдамаччина, народний побут, доля української церкви тощо. Відповідно розгорнулася археологічна, етнографічна, архівна, історіографічна, видавницька роботи. Ґрунтовні наукові дослідження створили підстави для формування таких висновків: на історичних українських землях споконвіку проживає і розвивається окремий від Росії, Польщі й інших країн народ – українці. Їх єднають мова, спільне походження, духовне життя, звичаї. Український народ позбавлений права на свою державність, територіальну і культурну єдність. Тому за його самовизначення і незалежність необхідна боротьба. Найбільш дійовий осередок комісії пізніше становили українофіли: М. Максимович, В. Антонович, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш та інші вчені, письменники, суспільні діячі.

Досить суперечливою постаттю серед лідерів комісії був Пантелеймон Олександрович Куліш (1819 – 1897). Серце і голова, почуття і розум, поезія й наука, українська ідея та християнські загальнолюдські вартості завжди йшли поруч у життєдіяльності цього мислителя, який намагався гармонійно їх поєднати. Основу його філософського світогляду становив своєрідний синтез релігійних, просвітницьких, романтичних і згодом позитивістських уявлень. Визначальним стимулом власної сподвижницької праці Куліш завжди вважав збереження національних традицій, розвиток української мови й культури, утвердження почуття національної самосвідомості, наповнення духовного арсеналу нації культурними здобутками світової цивілізації. Він засуджував національне безпам'ятство і панегіричне уславлення свого історичного минулого, закликав до морального самовдосконалення і духовного очищення. За П. Кулішем, перед тим як перейти до безпосередньої боротьби за політичну самостійність українського народу, треба усамостійнити його національний дух. А зробити це покликані передовсім українські письменники, яких він називав «могутими речниками».

Завдяки зорієнтованості письменника на універсальні ідеали, усвідомленню, згідно з християнським і просвітницьким світорозумінням, єдності історичного розвитку і історичної долі людства, письменникові не раз відкривались ширші, інтернаціональні

горизонти, він почував себе сином не лише «рідного народу», а й, разом із ним, роду людського, повсякчас виривався за межі етноцентричного кругозору на ширші простори космічного, універсального світосприймання.

Величезне значення і заслуги П.Куліша в розвитку української літератури, культури і національної ідеології полягають у тому, що він розбудував оригінальну настановчу концепцію духовного розвитку нації, ознаменувавши його перспективний напрям, складовим якого є еволюційний поступ, культуротворчий, ненасильницький шлях боротьби за соціальний прогрес і національне визволення, власну державність, забезпечення національно-визвольного руху. Його погляди часто змінювались, еволюціонували, трансформувались у нових напрямках. Але його особистий внесок у розбудову української ідеї, не можна недооцінювати.

* * *

*Т.Татаріна, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)*

ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Сукупність філософських і суспільно-політичних поглядів Лесі Українки, яка, перш за все, відома як поетеса та активний громадський діяч, формується і співпадає з тим періодом розвитку Європи, коли на межі XIX – XX ст. відбувається наростаючий процес інтенсивного пошуку перспектив подальшого розвитку мистецтва. Це час, для якого характерна поява нових течій, проголошення естетичних концепцій, обґрунтування різноманітних новітніх мистецьких теорій. Період, коли в Україні утверджується специфічне нове явище під назвою «авангард». Коли націонал-ліберали – колишні народники, перелякані революційними зрушеннями у масах, відмовили поезії в праві служити цим масам, Леся Українка відстоювала гуманістичну гідність і громадянську честь власної естетики. Головне завдання вона бачила у звільненні свого народу від ярма духовного і соціального кріпацтва. Так, у її поемі «Давня Казка» образ безіменного співця народний тим, що на нього не можна одягти „золоті кайдани, а тільки залізні. Поети, закуті у золоті кайдани, німіють, в залізних – здобувають собі безсмертя» [2, с. 50].

У листах до А.Кримського, І.Франка, брата Михайла, О.Кобилянської, М.Павлика, у своїх літературознавчих статтях Леся Українка шукає, висловлює та обґрунтовує теоретичні засади нового мистецтва, виражає своє художнє кредо. На думку дослідників її творчого спадку – О.Білецького, О.Бабишкіна, І.Журавської це був

„неоромантизм з усією складністю, неординарністю і суперечливістю його зв'язку із визвольною боротьбою» [1, с. 32]. Вказані автори, в умовах панування радянського соцреалізму, цей неоромантизм поєднували із боротьбою робітничого класу за своє політичне звільнення. Леся Українка створюючи свої художні твори орієнтувалася на німецьку неоромантику

У естетиці поетеси відобразилася еволюція світового мистецтва від фольклору до постмодернізму. За концепцією, запропоновано К. Юнгом, її естетика подвійна: вона екстравертна, тобто обернена до читача, та інтровертна, тобто, обернена до суб'єкту – герою свого твору. Її модернізм – це змагання двох типів світоустрою, подібно як змагання антично-ренесансного і християнського типів цивілізації, так змагання романтизму із реалізмом. Неоромантизм Лесі Українки – це «сюрреалізм», характерний для зовсім іншої епохи, або романтизм, який «перехворів реалізмом» [3, с. 25].

Основою естетики Лесі Українки став принцип поєднання художньої правди, реальної дійсності і пов'язаної з нею художньої краси [1, с. 27]. Невід'ємною частиною її переконань стає розуміння гармонії як поєднання національного і загальносвітового у мистецтві. Поетеса створює цілий арсенал художніх понять образів її героїв, що різнилися від тих, які заповнили тогочасну українську і російську творчу ниву. Посилені емоції експресіонізму, властиві національній українській естетиці, живляться з потужного джерела всесвітнього соціуму. Леся Українка, вочевидь, художник нового типу творчості, а саме – інтуїтивного, емоційно – забарвлений принцип якого сприймається через «серце» [3, с. 24]. Цей тип реалізується у мові натяків, тобто у тому, що підказує інтуїція. Особливістю її творчої манери стає символ.

Поетична символіка у її творах займає велике місце від народнописаного побутового походження до пори р. – символів романтичного характеру, які мають кілька сконденсованих у певному ключі абстрагованих авторкою ознак. Так трагедія особистого інтимного почуття надихнула її до порівняльного образу плюща – символу глибини кохання – самопожертви («Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти»). Такі символи як темрява, сонце, море, зоря виконують різноманітні смислові та естетичні функції і проходять крізь усю її творчість («Дивлюсь я на яснії зорі» чи «Хотіла б я піснею стати» тощо). Але краще всього надав можливість реалізувати задум поетеси жанр, сюжет, загальний тон її творів. Символізм у творчості Лесі Українки – це «заземлений романтизм», романтизм, який позбувся зайвого флеру і наївного мрійництва. Разом з цим, символізм

Лесі Українки – це пристрасне бажання здобути те, чого ще нема. Особливо це помітно у драматичних творах. Драми Лесі Українки – це «драми ідей», у яких на першому плані стоїть бажання перебудови дійсності. Символізм поетеси – це її ідеалізм, який перебудовує не світ, але власну душу.

Структура естетичної спадщини Лесі Українки охоплює майже усі категорії естетики: гармонію і міру, прекрасне і потворне, піднесене і низьке, героїчне і іронічне, комічне і трагічне, які набувають національного забарвлення. Фольклор, елементи декоративно – ужиткового мистецтва, художнє конструювання на тлі естетичних оцінок, суджень, смаків, ідеалів формують творчу лабораторію поетеси. Поетика художнього образу, художня форма, її естетичні погляди і теорії рясно відображені в усіх її творах. Діапазон цих творів коливається від дрібненького вірша до історичної драми та науково – публіцистичної статті. Художня правда тут поєднується з умовністю, ідеалізація – із типізацією, а творча уява – із свідомим і підсвідомим. Свобода і детермінізм у творчості мислительки поєднують національне і загальнолюдське, елітарне і масове, зміст і форму. Усе це розмаїття сформувало неповторний та індивідуальний стиль, манеру написання, естетику та філософію Лесі Українки.

Література

1. Волинський П. Леся Українка – борець за соціалістичну естетику // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. – К.: Наукова думка, 1973. – 261 с.
2. Колесник П. Леся Українка і українська поезія початку ХХ ст. // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. – К.: Наукова думка, 1973. – 261 с.
3. Моклиця М.В. Леся Українка і Ольга Кобилянська: дві грані модернізму // Леся Українка і сучасність. – Луцьк: Вид-во Волинська обласна друкарня, 2003. – 444 с.

* * *

*М.Коваленко, магістрант
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)*

ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНИХ ВІДНОСИН У ФОКУСІ ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЙ

У сучасному соціально-філософському дискурсі початок ХХІ ст. розглядається як епоха комунікативної реальності, у якій міжособистісні взаємини визначені та опосередковані інтерсуб'єктивністю, а сутнісний зміст соціокультурного ландшафту

становить інтеракційна взаємодія, що набуває дійсного онтологічного статусу. Утім, попри значне розповсюдження комунікативного формату, людина дедалі частіше зіштовхується з проблемою складності співіснування, виявляється неспроможною запобігти агресії, внутрішнім і зовнішнім конфліктам, гостро відчуває нагальну потребу у гармонізації суспільних взаємин. Усе це свідчить про визрівання кризи соціальної комунікації, про появу безальтернативних ризиків її самознищення. Причини такої ситуації, без сумніву, пов'язані з ціннісним хаосом сучасних реалій, із втратою спільних життєвих смислів, принципів відповідального мислення, значними складнощами особистісної, соціальної та національної ідентичності, зростанням трансгресійних устремлінь людини. Соціально-філософська рефлексія названих проблем підводить нас до думки про те, що успішне конституювання нової комунікативної реальності може бути здійсненим лише на ціннісно-сміслових засадах та за умови врахування етнофункціональних підстав сучасного світу. Такий комунікативний підхід створив би сприятливе соціокультурне підґрунтя для розбудови комунікації, зміст якої уможливив би подолання проблем взаємодії та взаєморозуміння, забезпечив семантичну зрозумілість, комунікативну легітимацію суспільних рішень, зорієнтував на відповідальність вчинків, розважливість рішень, надав нових смислів для самоактуалізації особистості.

Переходячи власне до аналізу ціннісно-сміслового аспекту комунікативних відносин, можемо відзначити, що духовна ситуація що склалася у світі, демонструє те, що місце людини у ньому стає все невизначенішим та суперечливим, особливо це проявляється у світлі різноманітних кризових явищ. Глобальні проблеми, конфлікти на етнічному, релігійному, національному ґрунті, криза світовідношення, яка вплинула на усі сфери людського життя – є доказом втрати ціннісно-сміслового зв'язку та порушення конструктивної комунікації між людьми, етносами, націями [2, с.60].

У контексті вищесказаного та при розширенні сфери впливу знакових процесів, інформатизація суспільства привели до росту багатомірності змісту поняття «смысл», що саме по собі вимагає вивчення, аналізу й оцінки. Розвиток теорії, методології й технології інформаційних процесів, що пронизують всі сфери життя сучасного суспільства, і, як стверджують фахівці, ведуть до формування особливої реальності, подібної до сфери природи, – інфосфери, – не витиснув й не знецінив старого, недостатньо чіткого поняття смислу. Навпаки, воно дістає нові імпульси для свого розвитку; воно стає одним із центральних понять у низці гуманітарних наук. Логіка

розвитку понять «смысл» й «інформація» все частіше поєднує їх; вони незбагненим образом зближаються, майже ототожнюються в одних контекстах і вважаються несумісними в інших.

Категорія смыслу є центральною в літературі, що присвячена проблемі розуміння. Розуміння трактується як «з'ясування», «приписування», «встановлення» «реконструкція» смыслу. Але що таке смысл – залишається, як правило, за кадром. Якщо «розуміння» – філософська категорія, то й «смысл» повинен бути філософською категорією.

Поняття смыслу виконує важливі методологічні функції в цілому ряді інформаційних наук, значущість яких у світі зростає (семіотика, логіка, інформатика, лінгвістика, теорія комунікації тощо).

Соціальне значення аналізу цього поняття зумовлено зростаючою потребою у взаєморозумінні людей, у формуванні внутрішньокультурного й міжкультурного смыслового простору (смыслового поля), що забезпечує саму можливість взаєморозуміння людей, які говорять різними мовами, мають різні релігійні погляди, належать до різних культур [3, с.3].

Виходячи з актуалізації поняття трактування смыслу та його значної ролі у створенні конструктивної комунікації а також потребі пошуку спільних аксіологічних орієнтирів численні дослідники виділяють різні фактори, які впливають на побудову дієвої комунікації. Грушевицька Т.Г., Попков В.Д. та

Садохін А.П. виділяють етнічну культуру кожного із співрозмовників, психологію народів, культурні цінності, які панують в тій чи іншій державі [1, с.175].

Ряд інших дослідників наголошують на інших аспектах ціннісно-смылового конструювання комунікативних відносин. Серед провідних можемо виділити Тер-Мінасову Т.Г., яка зазначає, що здатність до розвитку комунікативної компетенції характерна для всіх представників Homo sapiens, але конкретна реалізація цієї здатності культурно обумовлена. Нішіда Т. виділяє три напрями у вивченні комунікації а) традиційний підхід, де міжкультурна комунікація розглядається як соціальна наука з переважно кількісною методикою досліджень; б) інтерпретативний підхід (етнографія) і якісний метод аналізу; в) критичний підхід (роль контексту, історії, зміна комунікантів) [1, с.176].

Проблема комунікації стала від кінця 70-х років своєрідною точкою перетину кількох ліній розвитку філософської думки, що йшли від різних джерел – від екзистенційної традиції, психоаналізу, неопротестантизму, структуралізму, лінгвістичної філософії. Поняття

комунікації у філософії дало можливість по-новому подивитись на проблеми осягнення людини і її співіснування з іншими людьми [5, с.4].

Значно зріс інтерес філософів до дослідження мови «як універсального механізму здійснення людського буття», як «домівки буття» (М.Хайдеггер). Тому не дивно, що в другій половині ХХ ст. у філософії відбувся методологічний переворот від «філософії свідомості» до «філософії комунікації» [4].

Філософія прагне застосувати головні ідеї комунікативної теорії в аналізі сфери практичного розуму, етики, у дослідженні інших вимірів людського буття, зокрема способів організації соціального життя або тих чи інших форм соціальної інтеграції. Згідно з комунікативною теорією, по-новому постає проблема значущості міжособистісних зв'язків і міжособистісних комунікацій у контексті формування простору соціальної взаємодії.

Комунікативна філософія насамперед досліджує умови успішного співіснування та співбуття людей. Про це свідчать проблеми, котрі вивчаються французькими філософами: М.Фуко, Р.Барт, Ж.Дерріда зосередилися передусім на викритті чинників, які перешкоджають здійсненню вільної комунікації між людьми. У Німеччині головна увага звертається на розробку моделей соціального життя, що стверджується на засадах змістовно наповненої комунікації, здійснюваної у просторі свободи й відповідальності (Ю.Хабермас, К.О.Апель, В.Хьосле) [4].

Проблеми міжнаціонального спілкування, типологія такого спілкування, взаємозалежність культури і спілкування, взаємодія різних культур досліджувались у роботах багатьох вчених: Гасанова Н.Н., Дробіжевої Л.М., Конецкої В., Єрасова Б.С. Так, Дробіжева Л.М. аналізує роль соціально-психологічних аспектів міжнаціонального спілкування, розглядає структуру спілкування загалом [4].

Комунікативний напрям надзвичайно актуальний у контексті проблем, які постали перед сучасною Україною. З одного боку, він може стати основою для критики норм та цінностей, привнесених у культурно-етичне буття нашого народу за часів радянського тоталітаризму, а з іншого, – може бути засобом формування норм та цінностей демократії в умовах пануючого ціннісного вакууму, даючи в такий спосіб Україні шанс на інтелектуально-етичне оновлення.

Отже, комунікативна філософія, заснована на «апріорі комунікації» і спрямована на пошук універсальних умов і можливостей взаєморозуміння між людьми, дає принципово нове

бачення сучасної людської ситуації та головних проблем, які її супроводжують. Така філософія, апелюючи до інтерсуб'єктивності, узасадниченої мовою, як трансцендентальною величиною, а не до партикулярних цінностей та норм, виведених із конкретних історичних обставин, претендує на знаходження універсальних і вагомих підстав людської солідарності. Це має змогу стати тією основою, на якій можна вирішувати актуальні проблеми сучасного суспільства, будувати нову систему людського світовідношення, ідеалом якої є взаєморозуміння та гармонізація.

Література

1. Захарчук Н.В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософсько-соціологічному аспекті // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка / Н.В.Захарчук – 2008. – Випуск 3. – С.174-177.
2. Луцишин А. Комунікативна філософія як пропозиція світоглядних парадигмальних змін // Вісник Львівського університету / А.Луцишин – 2009. – Вип.12 – С.60-66.
3. Матюшина І. І. Комунікативна природа смислу [Текст] : автореф. дис... канд. філос. наук : 09.00.02 / І.І.Матюшина; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського – Одеса, 2007. – 20 с.
4. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: Онтологія людини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://thales.iatp.org.ua/>
5. Шульга Т. М. Комунікаційні системи епохи формування глобального суспільства [Текст] : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / Т.М. Шульга ; Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – Київ, 2001. – 20 с.

* * *

*В.Захаров, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)*

АНАРХІЗМ ЯК СТАН СВІДОМОСТІ І СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНЦІВ

Зовсім несподівано, під кінець «ельцинської» епохи, Росія зіштовхнулася з терором доморослих анархістів. Анархістські групи в ССРСР, що виникають після 1987 р., на хвилі «перебудови», як «молодіжно-неформальні», спочатку, ні в кого не викликали страху, проводячи цілком «культурні» і «неагресивні» акції. Однак, вже через десять років після початку «анархістського ренесансу», у таємничих російських «анархов» починаються експерименти не тільки з наркотиками, але і з динамітом. У 1997-1999 рр. російські анархісти заявили про себе організацією замаху на губернатора Краснодарського

краю, гучним вибухом на Манежній площі в Москві, вибухами пам'ятника Миколі Другому, меморіальної плити династії Романових на Ваганьковському цвинтарі, мінуванням пам'ятника Петрові Першому в Москві. Анархістська «Нова Революційна Альтернатива» заявила, що навіть «готова фізично знищувати нових росіян».

В Україні, на щастя, карликові групи анархістів Києва, Харкова, Донбасу, Дніпропетровська, неомахновці Запорозжя не виявляють потенцій до терористичних акцій. Але соціальна деконструкція, маргіналізація, злиденність, чи політичні провокації, потенційно здатні підштовхнути лівих екстремістів до «дискусії за допомогою динаміту». Більшість української молоді початку ХХІ ст. ще не змогла знайти своє місце у системі «звірячого» капіталізму, як молоді радикали початку ХХ ст.

А дев'яносто п'ять років тому Південна Україна стала полігоном анархістського терору, про що українські історики і політологи дружно мовчали, через «закритість» теми (до 1990 р.), а далі – через «антиукраїнські», антидержавні цілі анархістів (після 1991 р.). А, наприклад, про нечисленні терористичні акти «Червоних бригад», написані десятки книг, сотні статей, а про 500 терористичних актів анархістів України у 1905-1909 рр. літератури практично немає.

Ніхто не заперечує, що есерівський терор був більше «на слуху», хоча в 1902-1909 рр. есери вчинили у Російській імперії приблизно 260-300 терористичних актів «проти особистості», а анархісти тільки в «Південно-Західних губерніях» (Україна без Західної України) здійснили за п'ять років близько 500 терористичних актів, у яких загинули або було поранені не менше 600 осіб. В Україні приблизно у 120 населених пунктах у 1906-1908 рр. існували анархістські групи, що нараховували (за даний період) не менш 4-4,5 тисяч «професійних» активістів і «бойовиків», і ще стільки ж «співчуваючих» (підрахунки автора). Подібні «проблеми» з анархістами не спостерігалися в жодному з регіонів Російської імперії.

Анархізм (від грец. anarchia – безвладдя) – ідейно-теоретична і суспільно-політична течія, в основі якої – заперечення інституціонального, передусім державного управління суспільством. Спільним для ідеологів анархізму є критика капіталізму і проголошення необхідності його заміни іншим ладом за умови ліквідації держави, однак безвладдя для анархізму не тотожне безладдю.

Виділяють чотири основні напрямки анархізму: індивідуалізм (засновник – М. Штірнер: гадав, що індивід повинен завжди діяти так, як йому заманеться, і не зважати ні на Бога, ні на державу, ні на

моральні принципи), мутуалізм (засновник – П.-Ж. Прудон: стояв на тому, що кожна людина може володіти засобам виробництва (знаряддями, землею тощо) або одноосібно, або колективно, але винагороду має отримувати лише за свою працю, що виключає отримання прибутку чи ренти і забезпечує високий рівень рівності), колективізм (засновник – М.О.Бакунін): основна мета – суспільство, в якому організовані трудівники повинні були експропріювати весь капітал і кожна група робітників дістала б змогу управляти своїми власними засобами виробництва. Розподіл прибутків мав відбуватися на основі рішення колективу), анархо-комунізм (засновник – П.О.Кропоткін: у анархістському суспільстві продуктивну працю з боку пропозиції мали забезпечувати добровільні об'єднання робітників, а з боку попиту – місцеві комуні, завданням яких стало б визначення потреб людей, які мешкають на її території).

Уперше ідею такого суспільства знаходимо в російському анархізмі-універсалізмі О.Гордіна. Анархо-універсалісти відкидали державні кордони, національні відмінності і бачили майбутній світ єдиним краєм з єдиною економікою. І результатом цього процесу повинно стати приведення глобалізації під громадський контроль планетарного громадянського суспільства.

Одним з основних теоретиків анархізму М.О.Бакунін зазначав, що Бог і держава, невігластво, марновірство і переконаність у власній недієздатності – закліяті вороги визволення людини.

Особистим внеском іншого ідеолога анархізму П.О.Кропоткіна стало змалювання анархо-комунізму й обґрунтування його в науковій теорії соціальної революції. Він мріяв про суспільство, складене з гранично самодостатніх громад, у яких виробники об'єднані на добровільній основі, вироблятимуться товари, необхідні для забезпечення всіх основних потреб. Шляхом створення такого суспільства Кропоткін вважав революцію.

В Україні у 1905-1907 рр. були представлені майже всі напрямки анархізму того часу: «махасєвці», «хлібовольці» – анархісти – комуністи, «чернознаменці», «безначальці», «безмотивники», «комунари», «індивідуалісти», «синдикалісти». Український ідеал – «козацька воля» – був замішаний на волонтаризмі, непокорі, виправданні насильства

Найвідомішим анархістом 1917-1921 рр. (якщо не за всю українську історію) був уродженець с. Гуляйполе Олександрійської губернії Нестор Іванович Махно (1888-1934). Махновська ідеологія визнавала існування української нації і користувалася термінами «Україна» та «українці», прихильно ставились до впровадження

шкільного навчання «материнською» мовою. Та й саме гасло махновського перевороту було відверто проукраїнським: «На захист України від Денікіна, від комуністів, від білих, від усіх бросаючих і навідаючих на Україну!».

У ході свого розвитку махновський рух витворив оригінальний різновид української ідеї, який однак не дав загального позитивного результату і не призвів до досягнення суспільної консолідації України.

* * *

*О.Ващенко, магістрант
(наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)*

РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКА ВІЙНА ЯК ВИКЛИК СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах постбіполярного світу економічна стабільність і процвітання країн Європейського союзу та США були забезпечені наявною системою міжнародної безпеки. Незважаючи на досить сильні глобалістські тенденції, проблеми міжнаціональних та міжетнічних відносин є одними з найбільш актуальних в міжнародній політиці. Кінець XX – початок XXI ст. ознаменувались активізацією сепаратистських рухів усередині ряду держав, в тому числі в країнах колишньої Югославії, колишнього СРСР, на Близькому Сході, і в самій Західній Європі. Однак Російська Федерація (далі – РФ), нехтуючи нормами міжнародного права, здійснює політику етнополітичної дестабілізації в конфліктогенних регіонах з метою задоволення власних геополітичних інтересів. Унаслідок російської агресії проти Грузії, окупації Криму та подій на Сході України, система європейської та глобальної безпеки де-факто виявилася неефективною, поставивши під сумнів можливість подальшого сталого розвитку на континенті. Без активної позиції всіх учасників міжнародного процесу – зокрема, політиків, науковців, громадськості – вирішення даної проблеми виглядає маловірогідним. Саме тому дослідження етнічно-державних суперечностей в Грузії є актуальним для сучасної історичної науки з метою упередження подібних прецедентів у майбутньому.

Метою дослідження є аналіз російсько-грузинської війни у контексті впливу на трансформацію системи міжнародної безпеки.

Першопричиною військової агресії РФ проти Грузії була зміна її зовнішньополітичної орієнтації. У 2003 р. в Грузії відбулась так звана «революція троянд», що призвела до зміни політичного режиму в країні. Як наслідок, Грузія почала змінювати свою зовнішню та внутрішню політику у напрямку вестернізації [3]. Відносини

пострадянських країн із РФ засвідчили, що Кремль ніколи не погодиться на те, щоб на колишньому імперському просторі формувалися держави з відмінними від російської політичними моделями і геополітичними орієнтаціями [1, с. 98–99].

Здійснюючи політичний, економічний та навіть військовий тиск на Тбілісі, російське керівництво прагнуло дестабілізувати обстановку у цій кавказькій державі також з метою блокування розвитку транзитних енергетичних проєктів, що проходять чи проходять із Центральної Азії через територію Грузії до Європи. Це даватиме змогу РФ здобути додатковий важіль впливу на держави ЄС [4, с. 122].

П'ятиденна російсько-грузинська війна показала, що офіційний Кремль, скориставшись визнанням незалежності Косова державами Заходу, розпочав матеріалізацію доктрини В. Путіна, в основі якої – повернення РФ статусу одного зі світових лідерів. Саме Косово стало тим прецедентом, який використовується сьогодні російським керівництвом для того, щоб на євразійському просторі утвердити нову модель скасування низки міжнародних домовленостей [1, с. 100].

У висновках у доповіді Міжнародної незалежної комісії по розслідуванню конфлікту на Південному Кавказі говориться про те, що «війну на Кавказі розпочала Грузія, але РФ її провокувала і відповіла неадекватно» [2]. Це означає, що вкотре перемогла Realpolitik, її жертвою цього разу стало не лише порушення Гельсінкських домовленостей, в основі яких – визнання непорушності кордонів у Європі, але й державного суверенітету і територіальної цілісності Республіки Грузія [1, с. 100].

Геополітичні наслідки російсько-грузинського конфлікту розглядаються дослідниками на різних рівнях. Перш за все, варто зазначити, що визнання РФ незалежності Абхазії та Південної Осетії засвідчило готовність Москви до конфронтації із Заходом. Події серпня 2008 р. продемонстрували, які механізми готова застосувати РФ для недопущення євроатлантичної інтеграції пострадянських держав [5].

Таким чином, військова агресія РФ проти Грузії засвідчила неефективність міжнародно-правових норм та неспроможність міжнародного співтовариства у врегулюванні міждержавних та етнонаціональних конфліктів. Унаслідок цього застосування військової сили як ефективного інструменту зовнішньої політики стає домінуючим у системі міжнародних відносин.

Література

1. Дорошко М.С. Геополітичне підґрунтя сучасної зовнішньої та безпекової політики країн СНД і Грузії / М.С.Дорошко,

- Н.В.Шпакова // Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – С.92–100.
2. Итог международного расследования: войну на Кавказе развязала Грузия, но РФ ее провоцировала и ответила неадекватно [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newsru.com/world/30sep2009/dokladd.html>
 3. Нечаева-Юрійчук Н. До питання про причини та ймовірні наслідки грузино-російського конфлікту у серпні 2008 р. [Електронний ресурс] / Н. Нечаева-Юрійчук // Історична панорама – збірник наукових праць (частина 2). – Чернівці. – 2009. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10334.html>
 4. Черник П. Чорноморський регіон як зона стратегічного домінування / П.Черник, А.Шумка // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2012. – Випуск 31. – С. 118–132 .
 5. Шелест Г.В. Російсько-грузинський конфлікт і його наслідки для енергетики та безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні [Електронний ресурс] / Г.В.Шелест // Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies. Sweden. – 2009. – № 4–5. – Режим доступу: <http://konesh.ru/gruzinseko-rosijsekij-konflikt-i-jogo-naslidki-dlya-energe.html>

* * *

*М.Білоус, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л.А.)*

ІНШИЙ ПОГЛЯД НА ТРАДИЦІЮ І СТЕРЕОТИПИ

У науковій літературі існує думка, що нібито в середньовічній Японії роль жінки визначалась пануючими стереотипами – жінка має були скромною берегинею домашнього вогнища чи яскраво нафарбованою гейшою, функцією яких було опікування і оплакування своїх чоловіків. Але детальніше знайомство з традиціями японського суспільства відкриває нетипові уявлення і життєві цінності.

Для жінок із самурайських сімей було звичайною справою володіти навичками ведення рукопашної боротьби і фехтування. Виховання жінок передбачало той самий кодекс честі – Бушидо, що і чоловіків – краще смерть, ніж безчестя, що означає – «ніколи не дозволяй взяти себе живим». Коли йдеться про самураїв, то переважно говорять про чоловіків, хоча є немало свідчень про жінок, які брали участь в битвах на рівні з чоловіками і демонстрували такий же твердий дух і воїнську гідність. Жінки, як і чоловіки, вивчали бойові

мистецтва і немало з них стали довершеними майстрами в цьому мистецтві.

Жінку, яка належить до роду самураїв в феодальній Японії, яка має навички володіння зброєю називають «онна – бугейся» («онна» – жінка, «бугейся» – «людина бойових мистецтв»). Але ще за 500 років до першої згадки поняття онна-бугейся історії відомі факти існування жінок-воїнів, йдеться про ІVст., коли імператриця Дзінгу влаштувала похід на Корею.

Разом з тим, хоча в синтоїзмі підносився культ богині сонця Аматерасу, яка була матір'ю всіх жінок, але з поширенням конфуціанства в японському суспільстві возвеличується роль чоловіка і його впливу, а роль жінки зводилась (навіть в сім'ї самурая) до «підтримки сімейного вогнища».

Але як зазначалось, для жінок з самурайських сімей було звичайною справою володіти навичками боротьби. Звичним місцем зберігання для зброї було місце над дверима, так жінка отримувала можливість використовувати його проти атакуючих ворогів чи незваного гостя. А кайкен (ніж)завжди знаходився при ній – в рукаві чи за поясом. Кайкеном можна було наносити як миттєві удари в ближньому бою, так і метати його зі смертоносною швидкістю. Цей ніж вручався їй в день досягнення дівчиною-самураєм повноліття (12 років) відповідно з ритуалом.

У кожної жінки при собі був кайкен, який був необхідний при ритуальному самогубстві (дзігай). Жінки в такому ритуалі перерізали собі горло (на відміну від чоловіків), до того ж вони перед смертю перев'язували собі ноги поясом щоб і після смерті виглядати пристойно. Як самурай ніколи не розставався зі своєю катаною (душа самурая), так і жінка, отримавши кайкен завжди мала його під рукою.

Історія боротьби за владу багата розповідями про воїнів – жінок. Так у боротьбі кланів Тайра і Мінамото в 1180 р. онна-бугейся показали себе легендарними воїтельками. Дочка самурая з клану Тайра Хангаку-годзен, відома також під іменем Ітагакі, славилася бойовою майстерністю, вона командувала гарнізоном замку Торідзакаяма. Замок був в облозі війська клану Ходзьо. Але послідовниця кодексу бушидо вивела військо з замку і прийняла бій, незважаючи на військову перевагу противника. Хоча битва була програна, сама Ітагакі була поранена і потрапила в полон, але слава її як воїна врятувала її життя.

Сучасницею Ітагакі була інша прославлена воїтелька – Томое-годзен. Вона також брала участь в боротьбі двох відомих кланів, але на боці Мінамото. Її ім'я відоме нам з японського епічного роману

«Повість про дім Тайра», створеного в ХІІІ ст. Про Томое було сказано, що вона «...коли починалась битва, одягала важкий бойовий панцир, опоясувалась мечем, брала в руки міцний лук і вступала в бій в перших рядах, як самий хоробрий, доблесний воїн!» [1]. Томое брала участь у війні Гемпей (1180-1185) в якості старшого офіцера. В червні 1181 р. в битві при Йокотогавара вона отримала перемогу над сімома вершниками і забрала їх голови.

У лютому 1184 р. відбулася вирішальна битва при Авадзу. Незважаючи на зусилля, війська Мінамото були розбиті. Зазнавши поразки, Томое не покинула сюзерена з кількома васалами, а залишилась підждидати ворога:». В цей час раптово з'явився прославлений силач Моросіге Онда і з ним дружина з тридцяти васалів. Томое на скаку вклинилась в їх ряди, порівнялась конем Онди, міцно його схопила, стягнула з коня, намертво придавила до передньої луки свого сідла, єдиним махом відтяла йому голову і жбурнула її на землю. Потім скинула бойові обладунки і пустила коня на схід.»[1].

Археологічні дослідження, що використовують новітні наукові методики, вказують, що жінки приймали участь в битвах частіше, ніж про це пишуть історичні джерела. Зокрема, на місці битви Сенбон Матсубару (1580) останки тіл були досліджені тестом ДНК, який показав, що 35 із 105 тіл були жіночими. Подібні результати давали й дослідження на інших полях битви.

Соціально – економічний аналіз феодалного японського суспільства виявляє різні тенденції визначення соціального статусу жінки, її ролі і прав. Так у першій половині ХІІст. були видані накази, за якими жінки отримували рівні права з чоловіками на спадок і право давати в спадок власне майно. Також дружина самурая володіла всіма фінансами, мала досить високий соціальний статус. Але з поширенням неоконфуціанського догматизму соціальний статус жінки помітно знижується. В подальшому поширюється практика вигідної видачі заміж дочок в ході різних політичних інтриг, від жінок все більше вимагається пасивність, покірність, замість ідеалів самурайства. В ХVІІст. жінка втрачає свій статус і повагу до себе, вважається, що вона не може бути гідною супутницею чоловіка, її роль зводиться тільки до народження дітей, а справжні стосунки можливі тільки між чоловіками. Подібні переконання виражають патріархальний канон соціальних стосунків, з чіткою поляризацією ролей і домінуючим статусом чоловіка.

Слід зазначити, що ідеал самопожертви, що є таким собі імперативом для жінки до кінця ХІХ ст. обумовлений протилежними

переконаннями. З одного боку, як вияв покірності зневаженої жінки, а з іншого, – готовності жінки-самурая зневажати смерть, якщо це потрібно для захисту честі їхніх чоловіків. Це пояснює, чому однією з популярних тем в японській драмі є дружини самураїв, які приносять себе в жертву заради вірності чоловіку. Це підтримувало дух бойової доблесті в жінках.

Під час повстання Сацума в 1877 р. онна-бугейся брали участь в боях проти імператорської армії, в громадянській війні Босин, тоді, в період оборони хана Айдзу (1868), жінки вразили своєю силою і відвагою, серед них Накано Такеку – онна-бугейся, яка загинула при захисті замку Айдзу в війні Босин. В ході битви вона командувала групою жінок, які боролись окремо від основних сил князівства, оскільки їм заборонили бути офіційною частиною армії. Пізніше ця група була названа «Жіночою армією». Як свідчать повідомлення, Такеко убила нагігнатою 5-6 солдат, озброєних мушкетами. Атакуючи сили Імператорської армії князівства Огакі, Такеко отримала кульове поранення в груди і попросила свою сестру Юко відтяти їй голову і захоронити її, щоб вона не стала трофеєм в руках ворога. Голова Такеко була доставлена в храм Хокайдзі і захоронена під сосною. Хоча епоха самураїв закінчувалась, але «останні самураї-жінки із Айдзу стали самими доблесними жінками-воїнами за всю історію Японії», – писав у своїй книзі Тьорнбулл [3]. Як уже зазначалось, в XIX ст. жінки-самураї почали втрачати авторитет, і в епоху Мейдзі взагалі почали зникати.

В 1905 р. Інанзо Нітобе опублікував книгу «Бушидо – душа Японії», в якій кілька глав присвятив жінкам-самураям. Відзначаючи їх доблесть, він все ж говорить про другорядну роль жінки в сім'ї: «Дочка служила батьку і брату, дружина – чоловікові і дітям, тому, з самої юності, жінок-самураїв привчали ставити інтереси інших вище власних.» [2].

Розглянуті деякі факти виявляють незвичні жіночі образи і їх характеристики, розширюють наші уявлення про розподіл гендерних ролей патріархатного суспільства, про виховання і вміння жінок, які займалися не тільки «домашніми справами». Гендерний аналіз історії і має на меті виявляти факти, контексти, події, які «невидимі» звичному погляду і які допомагають «роздивитися» жінку в багатоманітному історичному просторі.

Література

1. «Повість о Доме Тайра» [Електронний ресурс] // http://samlib.ru/n/nalbandjan_karen_eduardowich/povest_o_taira.shtml

2. Інанзо Нітобе. Бушидо – душа Японії [Електронний ресурс] // <http://mosbudokan.ru/public/bushido14.html>
3. Тьорнбулл С. Самураї. Воєнна історія [Електронний ресурс] // <http://japan-eternal.hmurr.ru/ternbull.html>

* * *

*В.Захаренко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)*

МОДА ЯК ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Вивчати моду як особливий феномен людської культури почали ще наприкінці XVIII ст., трактуючи її як естетичне явище, пов'язане, перш за все, зі зміною естетичного ідеалу й смаку в галузі мистецтва та костюму. З кінця XIX ст. почали досліджуватись й інші характеристики моди. Література, присвячена моді, достатньо об'ємна і різнопланова, але часто має не стільки науковий, скільки описовий характер. Методологічно важливі для дослідження феномену моди орієнтири виявлено в класичних працях В.Зомбрта, Г.Куц, Г.Тард, Ж.Липовецьки.

Сучасна наука вважає її однією з форм масової поведінки в сучасному суспільстві. Як така вона розповсюджується на всі явища культури, містить у собі соціальні, культурні і повсякденні ідеї, що здійснюють рішучий вплив на процеси культурної динаміки. Проте, частіше мода проявляється в оформленні зовнішності людини – одязі, зачісці, макіяжі, манері поведінки.

Мода має складну структуру. Сюди включають: модні стандарти (спосіб або образ поведінки чи дії); модні об'єкти, які можуть бути матеріальними і нематеріальними (речі, ідеї, слова тощо); модні значення або цінності моди; модну поведінку учасників моди (поведінка, орієнтована на модні стандарти, об'єкти та цінності).

Вплив моди на людину дуже великий, завдяки моді, людина змінює не тільки власну зовнішність, але і внутрішні якості. Виникає паралельно й інша сторона моди – її колективність. Саме через одяг, людина демонструє себе, показується суспільству, і показує те, що вигідно саме їй. Одяг задовольняє потребу у самоствердженні і престижі.

В залежності від погляду на моду, можна виділити наступні функції моди: інноваційну, регулятивну, психологічну, соціалізуючу, соціальної диференціації і нівелювання, престижну, комунікативну, економічну. Проте, найбільш потужною є її естетична функція. Вона задовольняє естетичні потреби, відображаючи особливості масового естетичного смаку, є способом розповсюдження й зміни естетичних

оцінок в суспільстві. Багато поглядів існує щодо феномену моди як ідеалу краси.

У контексті дослідження моди важливою є категорія «стиль». У широкому значенні стиль – це багаторівневий комплекс складних і динамічних співвідношень змісту і форми витвору, а мода – популярність стилю в певний проміжок часу. Значення цих понять та специфіка їхнього прояву постійно змінюється разом із розвитком культури, який є історичним процесом виникнення стилів, напрямів, течій, шкіл та їх зміни відповідно до тенденцій моди. Цей процес відбувається під впливом як об'єктивних соціокультурних чинників, так і окремих подій та особистостей, що особливо помітно у фешн-сфері, де стиль – своєрідна стала «вища» цінність і кожен стиль може бути адаптований до поточних тенденцій моди.

В основі будь-якого загального фешн-стилю – спільна концепція сучасної людини. Вона втілюється у системі постійних характеристик: формальних (силует, композиція, конструкція, техніка виконання, декоративне й кольорове оформлення), образно – художніх (ідеальні пропорції тіла, типаж зовнішності, манери поведінки) та соціально-психологічних (способи вираження соціального статусу, статево-вікових особливостей).

Стилі, які виділяються в моді, можна умовно поділити на сучасні та національно-історичні. Базові сучасні стилі в моді визначаються на основі функціонального призначення фешн-зразків: діловий, спортивний, романтичний, авангардний. Національні (фольклорні) та історичні (ст., періодів, декад) стилі відображають матеріальну і духовну культуру, в умовах якої вони формувалися. Вони періодично входять у моду, але в стилізованому, адаптованому до поточних потреб, вигляді. Стилізація у фешн-сфері, на відміну від інших галузей художньої культури, оцінюється позитивно. Якщо окреслювати основні тенденції сучасної моди, то в цілому її характеризує мобільність, свобода, зручність. «Провідною є тенденція на практичність і омолодження, коли не надто різко відрізняється стиль повсякденного і ділового одягу й не відчутним є бар'єр між формою вбрання представників різних вікових категорій»[2, с.236]. Очевидним є і «відсутність колись неперехідної грані між чоловічим і жіночим стилем одягу. Брюки, коротка стрижка, коротка спідниця – ці кардинальні завоювання емансипованої жінки XX ст. залишаються актуальними і для моди XXI ст.» [1, с.114].

Функціонування моди передбачає формування естетичних смаків. Естетичний смак обумовлює і визначає успішність моди у відповідності до часу, культурної епохи тощо. Кожна епоха створює

свій естетичний ідеал людини, свої норми краси, виражені через одяг, його пропорції, деталі, духи, зачіску, грим. Нарешті, кожна епоха характеризується певним станом культури, одержуючи своєрідний вираз в мистецтві костюму, гриму, зачіски, ароматів.

Таким чином, мода – феномен, який у найбільш концентрованому вигляді відображає стан естетичної культури суспільства в межах певного історичного часу.

Література

1. Куц Г. Людина моди – людина сучасна (Текст) / Вісник Харківського національного університету. Наука, культура, постмодерн / Харків. нац. ун-т імені В.Н.Каразіна. – Х., 2003. – Т.579-1/2003. – С.113-118. – (Теорія культури і філософія науки).
2. Липовецьки Ж. Мода – забавная пародія // Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме. – СПб., 2001. – С.230.

* * *

*С.Кіяшко, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)*

ЧОЛОВІЧИЙ СТИЛЬ ПОВЕДІНКИ ТА МОДА

Актуальним питанням сьогодення є те, як має виглядати справжній чоловік: бути брутальним звабником, елегантним метросексуалом, замисленим інтелектуалом чи енергійним спортсменом. Сучасні чоловіки все частіше стали приділяти увагу своєму зовнішньому вигляду і слідувати останнім модним тенденціям. В останні роки переважного значення набув підхід до вивчення стилю поведінки та моди як до соціокультурного явища, як до механізму соціальної, культурної та психічної регуляції, тісно пов'язаному з основними цінностями та тенденціями розвитку сучасного суспільства. Окремі сторони стилю поведінки та моди досліджували у своїх наукових працях Є.А.Ануфрієва, О.В.Бондаренко, П.І.Бабочкіна, Н.Ф.Наумової. У той же час їх увага була більше зосереджена на жіночій моді, чоловічу ж моду більшість науковців розглядають поверхово.

Чоловіча мода пройшла тривалий період становлення. Яскраві розкішні чоловічі костюми епохи Відродження, бароко і рококо поступилися місцем діловому практичному костюму XIX ст. XX ст. стало в чоловічій моді епохою тотального панування брюк і піджака. У третьому тисячолітті чоловічий костюм розглядається, вже, швидше не як засіб самоствердження і демонстрації статусності, а як спосіб підкреслити свою індивідуальність. Мода може лише пропонувати

якісь загальні тенденції, а стиль, крій, вигляд тканини і її колір кожен чоловік вибирає відповідно до свого смаку і уявлень про естетику.

На чоловіччу моду впливають економічні, соціальні та психологічні фактори. Так, модний товар включає в себе елементи дизайну, що виходять за рамки звичайних функціональних потреб. Тому попит на такі товари вище в економічно більш розвинених країнах і в сегментах ринку, представники яких мають великі вільні доходи. Зміни в моді відображають зміни в соціальному середовищі: ставлення до соціальної структури суспільства, ролі чоловіків, складу сім'ї. За допомогою моди люди прагнуть виділитися, хочуть отримати визнання з боку оточуючих. Пошук, створення і зміна індивідуального стилю в одязі здійснюється під впливом двох основних груп факторів: індивідуальних характеристик чоловіка і навколишнього середовища. Чоловік повинен формувати свій стиль з урахуванням ціннісної орієнтації тих верств населення, на підтримку яких він розраховує. Індивідуальний стиль створюється на основі існуючих в тому чи іншому суспільстві стильових рішень. Одяг ілюструє соціальний статус чоловіка, його престиж і авторитет [1, с. 53].

Важливим фактором, який впливає на зовнішню привабливість чоловіка, є доглянутість і здоровий спосіб життя. Говорячи про доглянутість, припускають, що елементи, складові стилю людини (зовнішній вигляд, костюм), потребують постійного, безперервного догляду. Недотримання правил особистої гігієни зруйнує навіть найефектніший стиль. Несмак, недоречна деколи екстравагантність, недотримання сезонності або просто неохайність – це ті характеристики манери носіння одягу, які згубні для чоловічого іміджу [3, с. 23].

Тенденції розвитку сучасної індустрії чоловічої моди мають свої особливості. На подіумах усього світу в чоловічих колекціях поширені запозичення з історичного костюма і національного одягу: довгі роби, спідниці-кілти, романтичні пелерини, пончо, накидки, жабо і циліндри та ін. Зміни в чоловічій моді не так помітні, як у жіночій. Чоловічій моді притаманний більший консерватизм. Продовжують розвиватися основні стилі – класичний і спортивний, але й вони піддаються деяким змінам. Є чоловіки, які не сприймають ніяких змін в іміджі, задовольняючись діловим костюмом з сорочкою і краваткою. У багатьох організаціях і офісах саме такий стиль в одязі єдино допустимий. Працівники творчих професій можуть дозволити собі більш розкутий імідж [2, с. 65].

Тепер пропонуються два основних напрямки в кольорі: футуристичний, абстрактний, ненатуральний, з сучасних технологій

(металізоване покриття, ефект шанжан і т.д.); натуральні кольори (землі, піску, вовни). Модельєри світу в своїх колекціях використовують змішання різних фактур і текстур матеріалів, причому застосовуються як нові тканини, так і традиційний текстиль [4, с. 8].

Отже, стиль одягу чоловіка впливає на його успіх у всіх сферах життя, а правильно вибраний костюм сприяє створенню його іміджу. Чоловік повинен вдосконалювати свій стиль, помічати навіть невеликі зміни в своєму оточенні, щоб відповідати новій ситуації. Важливим фактором, який впливає на зовнішню привабливість чоловіка, є доглянутість і здоровий спосіб життя.

Література

1. Гофман А. Б. Мода и люди : Новая теория моды и модного поведения / А. Б. Гофман. – СПб. : Питер, 2014. – 208 с.
2. Катасонова Е. Мужская мода вчера, сегодня, завтра / Е.Катасонова // Наука и жизнь. – 2013. – №1. – С.64-72.
3. Станіц Б. Українська чоловіча мода: у пошуках майбутнього часу / Б.Станіц // Україна молода. – 2015. – № 6. – С. 22-28.
4. Шеремет Г. Уже стерлися відмінності між «нами» і «ними» / Г.Шеремет // – День. – 2015. – № 63. – С. 8.

* * *

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА КРАСЗНАВСТВА

*О. Тур, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)*

УКРАЇНСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТАРКТИДИ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ

На початку 20 ст. Антарктиду досліджували видатні полярники: Роберт Скотт (1901-1904 рр., 1910-1912 рр.), Ернест Генрі Шеклтон (1907-1909 рр.), Руал Амундсен (1910-1912 рр.) та інші. З 1928 р. вивчення Антарктиди здійснювалося за допомогою літаків: Д. Вілкінс (1928-1930 рр.), Л. Елсуорт (1935 р., 1938-1939 рр.), Р.Е. Берд (1928-1930 рр., 1933-1935 рр., 1939-1941 рр., 1946-1947 рр.). З 1950 р. в Антарктиді почали працювати постійні науково-дослідні станції (перша – французька). У зв'язку з проведенням Міжнародного геофізичного р. (1957-1959 рр.) в Антарктиді 12 країн організували дослідні станції. Нині в Антарктиді на 38 станціях працюють науковці з 17 країн світу. Міжнародна команда вчених продовжує закривати «білі плями» материка.

Сучасні дослідження льодового континенту були започатковані в 1957-1978 рр., коли 12 держав світу вирішили разом вивчати материк та обмінюватися науковими відкриттями. Міжнародно-правовий режим Антарктиди та інших територій, що розташовані південніше 60° південної широти, регулюється Угодою про Антарктику від 1 грудня 1959 р. Відповідно до конвенції про Антарктику, яка набрала чинності 23 червня 1961 р., Антарктида не належить жодній державі. Дозволена тільки наукова діяльність. Розміщення військових об'єктів, а також візит бойових кораблів і збройних судів південніше 60-ої паралелі заборонені. Зараз учасниками договору є 50 держав (з правом голосу) і десятки країн-спостерігачі.

Згідно з міжнародним законодавством про Антарктиду та Угодою між Великобританією та Україною, 7 лютого 1996 р. у власність України передано антарктичну науково-дослідну станцію «Фарадей», яка отримала нову назву – «Академік Вернадський». Головний напрям досліджень українських вчених – вивчення атмосфери, тобто спостереження змін озонового шару, льодовикового покриву, клімату тощо. Учені спостерігають геомагнітне поле та зміни в іоносфері. Пізніше було вирішено розпочати моніторинг аномалій радону та стану забруднення прилеглого узбережжя відходами антропогенного походження, дослідження динаміки місцевих льодовиків архіпелагу Аргентинських островів та Антарктичного півострова, польові та лабораторні дослідження процесів переносу атмосферних аерозолів та

озоноруйнуючих органічних домішок з повітря до снігу/льоду узбережжя Західної Антарктики, гляціохімічні дослідження, вивчення наслідків перебування людини в Антарктиці, а також медико-біологічні дослідження.

Робота на станції здійснюється протягом р. науковцями, в якому представлені фахівці за основними напрямками досліджень та фахівці із забезпечення життєдіяльності станції. Як показала практика попередніх експедицій, оптимальна кількість загону зимівників становить 12-14 осіб, хоч станція практично розрахована на 24 спеціаліста. В літній сезон на станції перебуває до 35-40 осіб.

Дослідження в морській частині експедиції виконуються безперервно від виходу з порту Одеса і до повернення. При цьому вони поділяються на два самостійні блоки: дослідження під час трансатлантичного переходу та полігонні дослідження в районі Південно-Оркнейських, Південно-Шетландських островів та протоки Брансфілд. Дослідження під час морської експедиції надзвичайно важливі, оскільки дозволяють паралельно з науковими роботами розв'язувати комплекс прикладних завдань, необхідних для розвитку промислу риби і криля в Антарктиці. Адже останніми роками відмічаються негативні зміни в екосистемі пелагіалі, і, насамперед зміщення на південь ареалу сальпи. Тому міжнародне співтовариство порушує питання про виконання державами, що ведуть крилевий промисел, полігонних біоресурсних зйомок і комплексних океанографічних досліджень. Такий підхід дозволяє отримати повну інформацію про стан екосистеми.

* * *

*М.Білявська, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Федії О.А.)*

ГІДРОЕНЕРГЕТИКА: ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ

Розвиток енергетики має вирішальний вплив на стан економіки в державі та рівень життя населення. Саме тому надійне, економічно обґрунтоване й екологічно безпечне задоволення потреб населення та господарства в енергетичних продуктах є пріоритетним завданням енергетичної політики держави. Прогнози, засновані на розрахунках і моделюванні розвитку суспільства у ХХІ ст., соціально-економічна ситуація, що склалась у різних країнах світу, і тенденції її функціонування показують неухильне зростання енергоспоживання. У таких умовах зростає роль гідроенергетики, яка використовує відновлювальні екологічно чисті ресурси. Не дивлячись на те, що навіть освоєння всього економічно ефективного гідроенергетичного

потенціалу може покрити лише частину прогнозного зростання потреб в електроенергії, саме гідроенергетичні об'єкти, замінюючи частину теплових електростанцій, дозволять значно зменшити викиди забруднюючих речовин в навколишнє середовище. Одночасно ГЕС комплексно розв'язують проблеми водопостачання, зрошення, захисту від повеней та інше.

Енергія зіграла вирішальну роль у розвитку цивілізації. Споживання енергії і накопичення інформації має приблизно однаковий характер зміни в часі, тісний зв'язок між витратою енергії і обсягом продукції, що випускається. Зростання споживання енергії на сучасному етапі розвитку світового господарства різке високий. Але саме завдяки цьому людина значну частину свого життя може присвятити дозвіллю, освіті, творчій діяльності, досягти високої тривалості життя.

Гідроенергетика відіграє важливу роль в утриманні стійкості енергетичної системи України. У даному контексті гідроенергетика важлива не тільки з погляду виробництва електричної енергії, а й цілого комплексу додаткових функцій, що забезпечують сталість функціонування економіки України.

Гідроелектростанція (ГЕС) – промислове підприємство, яке за допомогою гідротурбіни перетворює кінетичну енергію води в електроенергію. Гідроелектростанції зазвичай будують на річках, споруджуючи греблі і водосховища. Для ефективного виробництва електроенергії на ГЕС необхідні два основних фактори: гарантована забезпеченість водою протягом р. і великий похил річки. Існує кілька видів гідроелектростанцій. Якщо будівля розташована окремо, біля основи греблі на протилежному від водосховища боці, то така ГЕС називається пригреблевою (наприклад, ДніпроГЕС). ГЕС, до якої вода подається трубами, називається дериваційною (наприклад, Терезька в Карпатах). Гідроакумуючі електростанції (ГАЕС) з оборотними гідроагрегатами (що працюють як генератори струму або водяні помпи) в години малого споживання електроенергії перекачують воду з водосховища у верхній басейн, а в години пікових навантажень виробляють енергію як звичайні ГЕС (наприклад, Київська ГАЕС, Ташлицька ГАЕС, Дністровська ГАЕС).

Гідроелектричні станції залежно від потужності поділяють на: 1) потужні – виробляють від 25 МВт до 250 МВт і більше, 2) середні – до 25 МВт, 3) малі гідроелектростанції – до 5 МВт.

Гідроелектростанції мають ряд переваг і недоліків. До переваг можна віднести використання відновлюваної енергії, дешева, екологічно чиста електроенергія, швидкий вихід на режим видачі

робочої потужності після включення станції. Недоліками є: затоплення орних земель, будівництво ведеться тільки там, де є великі запаси енергії води, нерегульовані спуски води з водосховищ призводять до перебудови унікальних заплавлених екосистем по всьому руслу річок, як наслідок – забруднення річок, зниження показників вилову риби.

Соціально-економічний розвиток України залежить від теперішнього і майбутнього стану її енергетики, зокрема, гідравлічної.

* * *

*А.Бердник, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)*

РАКЕТНО-КОСМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ СВІТУ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ракетно-космічна промисловість (РКП) – типова новітня галузь сучасного машинобудування. Вона виникла на основі існуючої раніше авіаційної промисловості, до якої в епоху НТР додалося виробництво ракет, різного роду космічних літальних апаратів, двигунів, приладів і т.п. Ця галузь відноситься до числа найбільш наукомістких, з високими витратами на науково-дослідні конструкторські розробки. Поряд з цим вона відрізняється підвищеною трудомісткістю, так як на її підприємствах значна кількість інженерно-технічного персоналу та робітників вищої кваліфікації. До відмінних рис РКП відноситься і її висока капіталомісткість. Ще одна найважливіша її особливість полягає в якнайтісніших зв'язках з військово-промисловим комплексом. До цього комплексу повністю або частково належать її найбільші концерни і корпорації світу «Макдоннел-Дуглас», «Локхід Мартін», «Боїнг», «Нортроп», «Юнайтед Текнолоджіз» в США, «Аэропассаж», «Брітіш Эйрспейс», «Даймлер-Бенц» у Західній Європі.

Оскільки космос є стратегічно-промисловим сектором у багатьох напрямках, тому технологічний прогрес у цій галузі є цінним для реалізації європейських ідей як у цивільній (послуги, зростання економіки, транспорт, довкілля), так і у військовій сфері (Європейська політика безпеки і оборони – ЄПБО, Спільна зовнішня політика безпеки – СЗПБ). Науково-космічні дослідження приносять користь суспільству в цілому.

Україна має третій після США та Росії ракетно-космічний комплекс. Але у рейтингу космічної активності Україна на 5-му місці. Попереду – Сполучені Штати Америки, Росія, Китай та Європейське космічне агентство. Найбільше славлять космічну Україну ракетноносії. На них існує великий попит.

Хоча державне фінансування вітчизняної космічної галузі становить лише 7-8%, вона є найбільш експортно- та конкурентоспроможною. Тут зосереджений високий науковий, інтелектуальний, технічний та виробничий потенціал.

Україна ввійшла в третє тисячоріччя як одна з провідних космічних держав світу. Підприємства галузі долучилися до реалізації масштабних міжнародних космічних проектів: «Морський старт», «Наземний старт», «Дніпро», «Циклон 4», «Вега», «Антарес». Укладено угоди про співпрацю з понад 20 країнами, з космічними агентствами США (NASA), Франції (CNES), Німеччини (DLR), Євросоюзу (ESA), Італії (ASI), Іспанії (INTA).

Спільна програма із США, Росією, Францією, передбачає запуск 48 робітників і 8 запасних супутників, з яких 36 припадає на Україну (за допомогою ракетносіів «Зеніт»). Україна не має власного космодрому, тому запуски здійснюються в Росії. Успішно реалізовується проект запуску з морських платформ в океані (програма «Морський старт»). Запуск супутників здійснюється також з Кайманових островів. У міжнародну компанію «Морський старт» входять «Боінг» (США), «Квернер» (Норвегія), НПО «Енергія» (Росія), КБ «Південне» і «Южмаш» (Україна). За роки незалежності України з чотирьох закордонних космодромів здійснено більш як 140 пусків ракетносіів. Українські розробки вивели на навколоземні орбіти близько 300 різних космічних апаратів на замовлення 20 країн.

У сучасному світі темпи розвитку космічної діяльності надзвичайно високі. Витримати конкуренцію на ринку космічних технологій і послуг можливо лише тоді, коли вирішення всього комплексу питань розробки, виготовлення, випробувань та експлуатації виробів відбувається безперервно й системно з використанням новітніх досягнень науки. Для цього потрібна комплексна взаємодія з науковими установами та інститутами Національної академії наук України, з вузівською та військовою наукою, а також наукове співробітництво з партнерами з інших країн.

* * *

*В.Глухота, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)*

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ

Подієвий туризм – напрямок порівняно молодий і надзвичайно цікавий. Основна мета поїздки приурочена до якогось події. Подієвий туризм належить до динамічних чинників формування туристичних потоків, оскільки включає мотиваційні передумови подорожі до місця,

де відбувається подія чи явище. Цільова аудиторія подієвого туризму – це забезпечені туристи з доходом вище середнього, а також компанії, що складаються з декількох пар.

У межах класифікаційного дискурсу, Кляп Н.П. зазначає, що подієвий туризм можна класифікувати за масштабом події (національного або міжнародного рівня) та за тематикою події. На думку Бабкіна О.В., в подієвому туризмі можна виділити кілька тематичних видів: 1) національні фестивалі і свята; 2) театралізовані шоу; 3) фестивалі кіно і театру; 4) гастрономічні фестивалі; 5) фестивалі і виставки квітів; 6) модні покази; 7) аукціони; 8) фестивалі музики і музичні конкурси; 9) спортивні події; 10) міжнародні технічні салони.

На думку Устименко Л.М. подієвий туризм слід класифікувати за такими критеріями.

За використанням відповідних туристичних ресурсів:

- природо-орієнтований подієвий туризм – орієнтація на природні ресурси, унікальні природні явища (північне сяйво, виверження вулканів тощо);

- суспільно-орієнтований подієвий туризм – орієнтація на суспільні ресурси (релігійні, громадські, мистецькі, історичні, спортивні та політичні).

За тематикою основного заходу: спортивні; мистецькі; гастрономічні; політичні; торгово-економічні; церемонії; історико-культурні; флористичні; модні покази; культурно-розважальні; громадсько-патріотичні.

За масштабом події: міжнародного, національного, регіонального, місцевого рівнів.

За регулярністю проведення: регулярні події та заходи; унікальні події.

На основі аналізу даних класифікацій різних видів туристичних подій нами була запропонована власна класифікація подієвого туризму:

1. *Етнічний подієвий туризм* (різноманітні етнічні фестивалі, які презентують традиції певного народу чи національних меншин).
2. *Сакральний подієвий туризм* (пов'язаний з певними релігійними святами чи подіями). До даної групи можна віднести зокрема, сходження Благодатного Вогню в Єрусалимі, обрання Папи Римського, день хрещення Київської Русі тощо.

3. *Природний подієвий туризм* (різноманітні природні явища). Дана група має кілька окремих видів:
 - Геологічний подієвий туризм (виверження вулканів);
 - Ботанічний подієвий туризм (цвітіння сакури, фестивалі квітів);
 - Фестивалі овочів, фруктів (фестиваль лимонів в Ментоне Франція).
4. *Культурний подієвий туризм* (пов'язаний з культурними подіями, які відбуваються в різних країнах). В даній групі також можна виділити кілька видів культурного подієвого туризму:
 - Кіноподії (Канський кінофестиваль, Берлінський кінофестиваль, «Молодість» кінофестиваль в Україні);
 - Музичні події («Євробачення», «Нова хвиля»);
 - Театральні події;
 - Фестивалі циркового мистецтва («Цирк майбутнього» Париж).Дана група подієвого туризму, має дещо спільне з етнічним подієвим туризмом, але все ж головною відмінністю відповідних груп, є масштабність цих подій та кількість відвідувачів.
5. *Історичний подієвий туризм* (пов'язаний з певними історичними подіями, які відбулися в минулому і, як данина сучасності, відбуваються зараз – фестивалі, конкурси, історичні реконструкції). У даній групі можна виділити кілька окремих видів:
 - Карнавали (Венеція);
 - Історичні реконструкції битв;
 - Гастрономічні (Октоберфест, гастрономічні фестивалі Норвегії, Великої Британії);
 - Лицарські турніри (у м. Кам'янець-Подільський).
6. *Суспільно-політичний подієвий туризм*, який пов'язаний з певними політичними подіями в житті країни. До даної групи можна віднести коронації монархів, наприклад, одруження принца Вільяма і Кейт Мідлтон, інавгурації президентів.
7. *Торговельно-економічний подієвий туризм*, серед якого виокремлюємо окремі різновиди:
 - Авіасалони (Ле Бурже у Франції);
 - Економічні форуми (Давос у Швейцарії);
 - Аукціони (Сотбі у Великій Британії).
8. *Загальноосвітовий подієвий туризм* (пов'язаний з подіями, в яких приймають участь велика кількість туристів і бере участь велика кількість країн). Ця група подієвого туризму найбільш

динамічно розвивається. Все більше і більше країн приймають участь у різноманітних спортивних змаганнях, збільшуються туристичні потоки в країну, де відбуваються відповідні події.

Отже, в класифікації подієвого туризму науковці дотримуються різних підходів, проте в найбільш обґрунтованій і розробленій з них пропонується виокремлення видів подієвого туризму за такими підставами: за використанням відповідних туристичних ресурсів; за тематикою основного заходу; за масштабом події, за регулярністю проведення. Найбільш вживаною є класифікація подієвого туризму за тематикою, яка досить зручна для практичного використання, проте налічує від 6 до 12 видів у різних авторів. За нашим підходом доцільно виділяти 8 узагальнених його типів, які ми використали для аналізу сучасного стану розвитку подієвого туризму та географії його поширення.

* * *

*А.Василенко, студентка
(наук. кер. – доц. Вішнікіна Л.П.)*

ЗНАЧЕННЯ КРАЄЗНАВСТВА У СУЧАСНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

Краєзнавство посідає важливе місце у сучасному освітньому процесі, оскільки кожен громадянин має знати географію та історію свого рідного краю, адекватно оцінювати його ресурси, розуміти екологічні та соціальні проблеми. Вивчення шкільного краєзнавства, по-перше, допомагає учням розглянути знайомі, буденні для них явища навколишнього середовища з нової позиції – позиції людини зацікавленої у збереженні й поліпшенні його стану. По-друге, надає учням можливість досліджувати природні, економічні й соціальні аспекти природокористування у межах свого регіону; збирати дані про стан природи та проводити дослідження, які дозволяють оцінити забруднення її окремих компонентів.

Аналізу методики застосування краєзнавчих матеріалів присвячено праці Л.Булави, Я.Верменича, Й.Гілецького, В.Дмитрука, М.Костриці, А.Кудрицького, К.Маци, І.Пруса та інших. Проте, наразі проблема змісту, обсягу та методичних особливостей вивчення краєзнавства у шкільних курсах географії залишається актуальною.

Ідея вивчення географії та історії краю зародилася ще в Київській Русі. Діти вивчали природні особливості, побут, ремесла, героїчні події та культуру рідного краю. Джерелами знань були літописи, усна народна творчість, описи і розповіді мандрівників. Радянська влада з перших кроків почала декларувати й застосовувати краєзнавчий

принцип в освіті та вихованні. Певний внесок у теорію шкільного краєзнавства зробила Н.К.Крупська, яка ще 1921 р. наголошувала, що вихідним пунктом навчання і виховання повинно бути вивчення рідного краю, що школа має дати уявлення про природні багатства й життя навколишньої місцевості [1].

Створений у 1925 р. Український комітет краєзнавства також усіляко підтримував краєзнавчий пошук учителів та учнів, спрямований на вивчення продуктивних сил краю – погодних умов, корисних копалин тощо [1].

У добу незалежності шкільне краєзнавство сприяє поверненню молодого покоління до національного коріння, формуванню патріотів Української незалежної держави. Робота ведеться за актуальними напрямками з урахуванням традиційних та нових форм шкільного краєзнавства. Свідченням того, що краєзнавство високо цінується державою, є Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» (2001) та Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 р., що затверджена Кабінетом Міністрів України 10 червня 2002 р. І це зрозуміло, адже краєзнавчі дослідження складають духовне підґрунтя державотворчих процесів у незалежній Україні, відіграють виключно важливу роль у національно-культурному відродженні, патріотичному вихованні студентської та шкільної молоді.

У методиці навчання географії краєзнавство розглядають як дидактичну категорію, суть якої полягає у всебічному вивченні учнями в навчально-виховних цілях певної території за різними джерелами, на основі безпосередніх спостережень під керівництвом вчителя [2].

Краєзнавство як галузь людської діяльності має певну кількість складових з характерними зв'язками між ними. Поділ краєзнавства на види відбувається здебільшого за двома ознаками – змістом і формою організації. За змістом краєзнавство поділяється на географічне, історичне, літературне, мистецтвознавче, культурологічне, економічне, археологічне тощо. За формою організації краєзнавчої діяльності – на державне, громадське, шкільне.

Державне краєзнавство – це діяльність органів місцевого самоврядування, управління, наукових установ та організацій, вищих навчальних закладів, музеїв, архівів, бібліотек по комплексному вивченню певної території. Громадське – охоплює участь гуртків, товариств, спілок, асоціацій, агенцій й окремих дослідників у вивченні краю [3].

Виокремлення шкільного краєзнавства в окремий вид небезпідставне, оскільки краєзнавство в школі має інший рівень

досліджень та систему координації. В його орбіту втягнуто наймасовішу аудиторію. Учителі та учні не раз брали активну участь у всеукраїнських краєзнавчих проєктах, демонструючи при цьому непогані результати.

Як галузь наукового пізнання рідного краю шкільне краєзнавство ґрунтується на певних концептуальних засадах, дотримання яких носить обов'язковий характер. Найважливішими серед них є: комплексність, науковість, систематичність і планомірність, наступність і координованість та патріотична спрямованість. Крім того учнівська краєзнавча діяльність має здійснюватись у тісному зв'язку з місцевими державними і громадськими краєзнавчими установами і закладами.

На нашу думку, шкільне географічне краєзнавство – це вивчення учнями під керівництвом учителя на уроках і в позаурочний час природи, соціально-економічного життя, історії і культури певного краю. Географічне краєзнавство вирізняється двома ознаками: локальністю досліджуваних об'єктів, явищ і процесів та діяльним характером.

Варто зазначити, що географічні краєзнавчі дослідження мають будуватися на основі поєднання дитячого самоврядування з педагогічним керівництвом і здійснюватися упродовж навчального р., канікул, того всього шкільного періоду. Адже краєзнавча діяльність підпорядкована формуванню національної свідомості, любові і гордості за свій край, спроможності розбудовувати й зміцнювати його суверенітет і незалежність

Література

1. Костриця М. Витоки географічного краєзнавства в Україні // Географія і основи економіки в школі. - 1999. - №3, 2000. - №1.
2. Загальна методика навчання географії: Підручник [з грифом МОНМС України] / О.М.Топузов, В.М.Самойленко, Л.П.Вішнікіна. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 512 с.
3. Гілецький Й. Теоретичні засади формування змісту загальної географічної освіти / Й. Гілецький // Географія і основи економіки в школі. - 2002. - №2. - С. 12-14.

* * *

**Збірник матеріалів
XIX студентської наукової конференції
історичного факультету
Березень 2016 року**

Головний редактор –	О.П.Лахно
Коректор –	Р.О.Басенко
Комп'ютерна верстка –	О.П.Лахно

*Оригінал-макет підготовлений у
«Творчій майстерні історичного факультету»,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003*

✉ **Наша адреса:** вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003
☎ **Тел.:** (05322) 2-59-08, ✉ **e-mail:** historic@ukr.net

Здано в набір 09.03.2016 р.
Підписано до друку 30.03.2016 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times.
Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 11,15. Обл. вид. арк. 11,9.
Наклад 100 прим.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.